

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLILARIN SON DÖNEMİNDE (1840-1920)
FİLİSTİN'DE YABANCILAR İLE YAHUDİLERİN
TOPRAK MÜLKİYETİ**

Doktora Tezi

AZMİ ERKAN

İstanbul, 2015

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLILARIN SON DÖNEMİNDE (1840-1920)
FİLİSTİN'DE YABANCILAR İLE YAHUDİLERİN
TOPRAK MÜLKİYETİ**

Doktora Tezi

AZMİ ERKAN

DANIŞMAN: PROF. Dr. ZİYA KAZICI

İstanbul, 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı
DOKTORA öğrencisi AZMİ ERKAN'ın OSMANLILARIN SON DÖNEMİNDE (1840-
1920) FİLİSTİN'DE YABANCILAR İLE YAHUDİLERİN TOPRAK MÜLKİYETİ adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.07.2014 tarih ve 2014-25/22 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20 / 3 / 2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. ZİYA KAZICI
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. İSMAİL YİĞİT
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. BEDRETTİN ÇETİNER
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. ZİYA YILMAZER
5. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. OSMAN AYDINLI

ÖZET

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Azmi ERKAN
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ziya Kazıcı
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora – Mart 2015
Anahtar kelimeler	: Filistin, Arazi, Yabancılar, Yahudiler

ÖZET

Osmanlı Devleti’nde yabancıların mülk edinme hakkı ile ilgili ilk zamanlarda herhangi bir düzenleme veya bağlayıcı bir kanun mevcut değildi. Malum olduğu üzere, bu hak ilkin verilen bazı kapitülasyonlar ile düzenlenmiştir.

Osmanlı yönetimi, XVI. yüzyılda toprak sisteminde yaşanan aksamalar ve ortaya çıkan bazı hukuki ve mülki sorunlar üzerine toprak ile ilgili geniş ve kapsamlı reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Kanaatimize göre, yapılan bu reformların en önemlisi 1858 yılında çıkarılan arazi kanunnamesidir. Keza, Osmanlı Devleti’nin vatandaşlarına yapılan bu düzenlemenin bir benzeri de yabancılar yönelik yapılmıştır. 1867 yılında Safer Kanunu ile bilinen Teba‘a-i Ecnebiyyenin Emlak-i İstimlakine dair bir nizamname çıkarılmıştır. Bu kanunun temel amacı, yabancıların Osmanlı Devlet’inde mülk ve arazi edinme isteklerini hukuki bir çerçeveye sokup kontrol altına almaktır.

Söz konusu ettiğimiz bu hususların ışığında 1840 yılından 1920 yılına kadar geçen süreyi kapsayan bu çalışmamızda, mümkün olduğunca Filistin bölgesinde yabancılar ve Yahudiler tarafından satın alınan arazilerin miktarı, yeri, alım tarihi ve kimler tarafından satıldığına dair önemli bilgilere yer vermeye çalıştık. 1867 yılında çıkarılan Safer Kanunu’nun özellikle olumsuz sonuçlarını sıkça vurgulamaya çaba sarf ettik. Aslında bu kanun ile yabancıların önu kesilmek istenirken mezkûr kanunun boşluğundan faydalanan Yahudiler, Filistin’e göç ederek çeşitli yollarla emlak ve arazi edinmişlerdir. Şurası muhakkaktır ki, bu dönemde satın alınan araziler, Filistin’in en verimli ve en değerli arazileri olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda ne yazık ki, Yahudiler tarafından satın alınan bu arazilerin üzerine ilk Yahudi yerleşim yerleri kurulup daha sonra bu bölgede İsrail devletinin temeli atılmıştır.

ABSTRACT

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Azmi ERKAN
Field : Islamic History and Arts
Programme : Islamic History
Supervisor : Professor Ziya KAZICI
Degree Awarded and Date : (PHD) Doctorate - March 2015
Keywords : Palestine, Land, Foreigners, Jews

ABSTRACT

FOREIGNERS AND JEWS LAND POSSESSION IN PALESTINE IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN (1840-1920)

In the beginning there wasn't any acquisition of property regulation and binding law for foreigners people in the Ottoman Empire state. As already known, this right is regulated by the first given capitulations. Ottoman rule on the XVI century has been forced to broad and comprehensive reforms related to land due to hitch and resulting difficulties in certain legal and administrative system. The most important of these reforms according to our opinion is land code cooling enacted in 1958. Likewise, similar arrangement made to the Ottoman Empire citizens also made for foreigners people.

Safer known subjects for foreigners act issued on a regulation on expropriation to the real state In 1867 The main purpose of this law is to take possession of the Ottoman Empire and land acquisition requests of foreign control, slid in to a legal framework.

In the light of these considerations we said this study covering the period from 1840 up to 1920 and in this our study, as much as possible we tried to mention amount of purchased land, locations and date of purchase by foreigners and Jews in the Palestinian territories, and try to place information that sold by whom. Frequently we strive to emphasize the negative consequences of Safer known law act enacted in 1867.

Main reason of this law is to prevent migration of foreigners, but due to space of law, Jews found benefits and emigrated to Palestine and real estate in various ways and have acquired land. It is apparent that the land purchased in this period is considered as the most efficient and valuable Palestinian land. And Unfortunately, established the first Jewish settlements on the land purchased by Jews in this area then laid the foundation of the Israel state.

ÖNSÖZ

Üzerinden bir asrın akıp geçmesine rağmen, 1840 yılında Filistin’de başlamış olan arazi satış meselesi, gündemdeki yerini korumakta ve halen tartışılmaktadır. Biz de bu çalışmamız da, Batılı devlet, hükümet ve vatandaşlarının Filistin’de satın aldıkları araziler ve inşa ettikleri müesseseler hakkında gereken malumatı vermek istiyoruz. Ayrıca bu arazilerin, Yahudilere intikal etmesi konusunda onların yardımları olup olmadığını ortaya koymak amacını güdüyoruz. Keza, Yahudilerin özellikle Osmanlı döneminde (1840-1920) ellerine geçen arazilerin miktarı ve kimler tarafından satıldığına dair ışık tutacak önemli bilgileri de aktarmak murat ediyoruz.

Bugüne kadar bu konu hakkında ciddi ve derinlikli bir çalışma yapılmaması, arşiv belgelerine dayanan ve konuyu sonuçlandıran bir araştırma bulunmaması, bu konunun tarafımızdan seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu seçimde diğer bir etkenimiz ise, konunun taşıdığı siyasi ehemmiyet ve bu yüzden bugün bile güncelliğini muhafaza eden bir hüviyeti haiz olmasıdır.

Şurası muhakkaktır ki, bu çalışmamızda mümkün olduğunca, incelenen konu ile ilgili arşiv belgelerinden yararlandık ve özellikle konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynak ve makalelerden faydalandık. Diğer taraftan, çalışmamız sırasında incelediğimiz her bir belge ve her bir konu üzerinde tarafsız bir şekilde gerekli açıklamalarda bulunmaya özen gösterdik. Ne var ki, konunun çok kapsamlı ve karmaşık olması işimizi bir hayli zorlaştırmıştır. Bütün bu zorluklara rağmen, bu çalışmanın bırakmasını temenni ettiğimiz en önemli sonucu, gelecekte yapılacak benzeri araştırmalara genel bir fikir vermesidir.

Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüş ve tavsiyeleriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Ziya Kazıcı’ya ve çalışmalarımız esnasında yardımlarını gördüğüm İSAM kütüphane görevlilerine ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde çalışan değerli personele sonsuz teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

Azmi ERKAN

İstanbul, Mart 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	13
FİLİSTİN'DE TOPRAK MÜLKİYETİ	13
1.1. Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyeti.....	14
1.2. Osmanlı Döneminde Filistin'de Toprak Mülkiyeti	17
1.3. Arazi ve Emlâk İle İlgili Düzenlemeler	18
1.3.1. 1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi	19
1.3.2. Yabancıların Taşınmaz Mal Mülkiyeti Edinme Hakkı.....	25
1.3.3. Teba'a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlâkine Dair Nizamnâme.....	29
II. BÖLÜM.....	33
FİLİSTİN'DE YABANCILARIN TOPRAK MÜLKİYETİ	33
2.1. Fransız Gayrimenkulleri	35
2.1.1. Fransız Eğitim Müesseseleri.....	36
2.1.2. Fransız Dinî Müesseseleri	42
2.1.3. Fransız Sağlık Müesseseleri	44
2.1.4. Fransız Sosyal Müesseseleri.....	46
2.1.5. Fransız Özel Mülkleri	48
2.2. İngiliz Gayrimenkulleri	50
2.2.1. İngiliz Eğitim Müesseseleri	51
2.2.2. İngiliz Dinî Müesseseleri	56
2.2.3. İngiliz Sağlık Müesseseleri	58
2.2.4. İngiliz Sosyal Müesseseleri	61
2.2.5. İngiliz Özel Mülkleri	62
2.3. Alman Gayrimenkulleri	65
2.3.1. Alman Eğitim Müesseseleri	66
2.3.2. Alman Dinî Müesseseleri	71
2.3.3. Alman Sağlık Müesseseleri	73
2.3.4. Alman Sosyal Müesseseleri	74
2.3.5. Alman Özel Mülkleri.....	76
2.4. Rus Gayrimenkulleri.....	79
2.4.1. Rus Eğitim Müesseseleri.....	80
2.4.2. Rus Dinî Müesseseleri.....	83

2.4.3.	Rus Sağlık Müesseseleri.....	84
2.4.4.	Rus Sosyal Müesseseleri.....	85
2.4.5.	Rus Özel Mülkleri	86
2.5.	Amerikan Gayrimenkulleri	88
2.5.1.	Amerikan Eğitim Müesseseleri	89
2.5.2.	Amerikan Diğer Müesseseleri.....	90
III. BÖLÜM		93
<i>FİLİSTİN'DE YAHUDİLERİN TOPRAK MÜLKİYETİ</i>		93
3.1.	Yahudilerin Filistin Topraklarını Ele Geçirme Çabaları.....	94
3.2.	Siyonizm Hareketi ve Filistin Topraklarını Ele Geçirme Çabaları	100
3.2.1.	Filistin'de İskân Faaliyetleri.....	107
3.2.2.	Toprak Satın Alma Faaliyetleri.....	119
3.2.3.	Koloniler Tesisi Çalışmaları.....	158
3.3.	Sultan II. Abdülhamid ve Filistin Meselesi.....	161
SONUÇ.....		164
EKLER		169
KAYNAKÇA		184

TABLO LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Muhtevası	Sayfa Nr.
Tablo 1	: Filistin'de Bazı Şahısların Elindeki Toprakların Genişliği	24
Tablo 2	: Safer Kanununun Protokolü Kabul Eden Bazı Devletler	29
Tablo 3	: Fransız Eğitim Müesseseleri	40
Tablo 4	: Fransız Dinî Müesseseleri	43
Tablo 5	: Fransız Sağlık Müesseseleri	45
Tablo 6	: Fransız Sosyal Müesseseleri	47
Tablo 7	: Fransız Özel Mülkleri	48
Tablo 8	: İngiliz Eğitim Müesseseleri	53
Tablo 9	: İngiliz Dinî Müesseseleri	57
Tablo 10	: İngiliz Sağlık Müesseseleri	59
Tablo 11	: İngiliz Sosyal Müesseseleri	61
Tablo 12	: İngiliz Özel Mülkleri	63
Tablo 13	: Alman Eğitim Müesseseleri	70
Tablo 14	: Alman Dinî Müesseseleri	72
Tablo 15	: Alman Sağlık Müesseseleri	73
Tablo 16	: Alman Sosyal Müesseseleri	75
Tablo 17	: Alman Özel Mülkleri	77
Tablo 18	: Rus Eğitim Müesseseleri	82
Tablo 19	: Rus Dinî Müesseseleri	83
Tablo 20	: Rus Sağlık Müesseseleri	84
Tablo 21	: Rus Özel Mülkleri	86
Tablo 22	: Amerikan Eğitim Müesseseleri	89
Tablo 23	: Amerikan Diğer Müesseseleri	90
Tablo 24	: Filistin'de Yahudilerin Nüfûs Sayıları	116
Tablo 25	: 1880 – 1923 Yıllar Arasında Göç Hareketi	117
Tablo 26	: Yıllara Göre Filistin'deki Yahudilerin sayısı	118
Tablo 27	: Yahudilerin Eline Geçen Topraklar	151

KISALTMALAR

A.} AMD	:Sadâret Âmedî Kalemi Defterleri
A.} DVN.MHM	:Sadâret Dîvân Mühimme Kalemi Evrakı
A.} MKT.UM	:Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Evrakı
A.}MKT.MVL	:Sadâret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.m	:Adı geçen makale
A.Ü	:Ankara Üniversitesi
AÜHFD.	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B	:Receb
BEO	:Bâb-ı Âli Evrak Odası
Bkz	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:Cemâziyelâhir
c	:Cilt
C.HR	:Cevdet Hariciye
C.TZ	:Cevdet Timar
Ca	:Cemâziyelevvel
Çev	:Çeviren
DH.EUM.4.Şub	:Dahiliye Emniyet-i Umûmiye 4.Şub
DH.HMŞ	:Dahiliye Hukuk Müşavirliği Evrakı
DH.İD	:Dahiliye İdare Kısmı Evrakı
DH.KMS	:Dahiliye Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Evrakı
DH.MKT	:Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
DH.MUI	:Dahiliye Muhâberat-ı Umûmiye İdaresi Kalemi Evrakı
DH.SNM	:Dahiliye Sicill-i Nüfûs Kalem-i Mütferrik Evrakı
DH.ŞFR	:Dahiliye Şifre Kalem-i Evrakı
DH.TMIK.S	:Dahiliye Islahat
DH.UMVM.	:Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyet Müdüriyeti
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	:Hicrî

Haz	:Hazırlayan
HR.HMŞ.İŞO	:Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR.MKT	:Hariciye Mektûbî Kalemi Evrakı
HR.SFR.3	:Hariciye – Londra Sefâreti
HR.SYS	:Hariciye Siyasî Kısmı Evrakı
HR.TO	:Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı
İ.AZN	:İrade Adliye ve Mezâhib
İ.DFE	:İrade Defter-i Hakânî
İ.DH	:İrade Dahiliye
İ.HR	:İrade Hariciye
İ.HUS	:İrade Hususi
İ.ML	:İrade Maliye
İ.MMS	:İrade Meclis-i Mahsûs
İ.MVL	:İrade Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD	:İrade Şûrâ-yı Devlet
İ.Ü	:İstanbul Üniversitesi
L	:Şevval
M	:Muharrem
m	:Milâdî
MEB	:Millî Eğitim Bakanlığı
MV	:Meclis-i Vükelâ Mazbataları
N	:Ramazan
Nr.	:Numara
Nşr	:Neşriyat
OTAM	:Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
R	:Rebûlâhir
RA	:Rebûlevvel
S	:Safer
s.	:Sayfa
Sade.	:Sadeleştiren, Sadeleştirme
SBS	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ş	:Şaban
ŞD	:Şûrâ-yı Devlet
Tah	:Tahkik

TOEM	:Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası
Trc	:Tercüme
Trs	:Tarihsiz
TTK	:Türk Tarih Korumu
vb.	:ve benzeri
vs.	:ve sâire
Y.A.HUS	:Yıldız Sadâret Hususî Mârûzât Evrakı
Y.A.RES	:Yıldız Sadâret Resmî Mârûzât Evrakı
Y.EE	:Yıldız Esâs Evrakı
Y.EE.KP	:Yıldız Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı
Y.MTV	:Yıldız Mütenevvi Mârûzât Evrakı
Y.PRK.A	:Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Mârûzâtı
Y.PRK.AZJ	:Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnal
Y.PRK.BŞK	:Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet dairesi Mârûzâtı
Y.PRK.EŞA	:Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.HR	:Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Mârûzâtı
Y.PRK.MF	:Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezâreti Mârûzâtı
Y.PRK.ML	:Yıldız Perakende Evrakı Maliye Mârûzâtı
Y.PRK.SRN	:Yıldız Perakende Evrakı Serkurenalık
Y.PRK.TKM	:Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.TŞF	:Yıldız Perakende Evrakı Teşrifât Dairesi
Y.PRK.UM	:Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilâyetler Tahriratı
Yay.	:Yayın; Yayınlar
Z	:Zilhicce
Za	:Zilkade
ZB	:Zabtiye Nezâreti Evrakı

GİRİŞ

Filistin kelimesinin kökeni, Yunanca Philistia kelimesine dayanmakta ve Filistinliler yurdu anlamına gelmektedir. Filistin adını milâttan önce XII. asırda deniz yoluyla buraya gelip yerleşen Filistinlilerden almaktadır¹. Filistinlilerin, o dönemde Girit'ten veya Güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göç ettikleri nakledilmektedir. Bölge, Yunan-Makedon hâkimiyetinden sonra ise Palestina adıyla anılmaya başlanmıştır.

Filistin, Suriye, Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehrinin (Lut Gölü) arasında bulunan bir bölgedir. Filistin toprakları denilen bu bölge, coğrafi olarak Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda Şeria Vadisi olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır².

Filistin toprakları, Asya-Afrika kıtalarını birbirine bağlayan stratejik bir kavşakta bulunması sebebiyle eski çağlardan beri istilâ ve göçlere mâruz kalmış ve çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Şüphesiz bölgenin üç semavî din açısından önemi ve bünyesinde bu dinlere ait mukaddes mekânları barındırması, arz-ı mukaddes³ ismi verilen bu toprakların değerini bir kat daha artırmıştır. Bu derece ehemmiyeti hâiz olan bu topraklara hâkim olmak amacıyla çeşitli kavimlerin verdikleri mücadeleler ise gayet tabiidir.

1. İslâm Öncesi Dönem

İslâm hâkimiyetinden önce Filistin'de hüküm süren siyasî güçlerin geçmişi on dört bin yıl öncesine uzanmaktadır. Daha sonra Arabistan dolaylarından arka arkaya göç eden, Samî kavimlerin işgal ve yerleşmelerine mâruz kalmıştır. Arap tarihçileriyle bazı araştırmacılara göre bu toprakların ilk sakinleri, Arapların atası kabul edilen Amâlîka kavmidir. Milâttan önce III. bin yıldan itibaren Kena'niler, Fenikeliler ve daha sonra

¹ M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, XIII, 89.

² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, trs., s. 4.

³ "Ey kavim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin...", Kur'an-ı Kerîm, *el- Mâide*, 5/21.

Ârâmîler de burada yaşamıştır. Milâttan önce 1200'lerde Filistinliler bölgeye gelip bir kaç şehir kurmuşlardır. Milâttan önce XI. yüzyılın sonlarında Firavun'un zulmünden kaçan İsrâiloğulları, bölge sakinleri Samî kavimlerle ve Filistinlilerle savaştılar. Bu savaştan sonra bölgenin büyük kısmını ele geçirerek ilk İsrail devletini kurdular. İlk İsrail kralı Saul'un (Tâlût) yerine tahta geçen Hz. Dâvûd, Kudüs'ü fethederek onu başkent haline getirdi⁴.

Hz. Dâvûd'dan sonra Hz. Süleyman döneminde (m.ö.972-932) krallığın sınırları genişleyerek altın çağını yaşadı. Hz. Süleyman, Kudüs'te kendi adıyla anılan ilk Yahudi mâbedini (Süleyman Mâbedi) inşa ettirdi⁵.

Hz. Süleyman'dan sonra İsrail Krallığı iki parçaya bölünmüştür. Birinci Krallık milâttan önce 721'de Asurlular, ikincisi ise milâttan önce 586 yılında Bâbil Hükümdarı Buhtunnasr tarafından yıkılmıştır. Bölgedeki Yahudilerin birçoğu da Mezopotamya'ya sürülmüştür.

Filistin, milâttan önce 539'dan itibaren iki asır süren İran hâkimiyeti altına girmiştir. Milâttan önce 334'te Büyük İskender tarafından işgal edilmiş ve daha sonra sırasıyla Helenistik, Ptolemaioslar ile Selevkosların eline geçmiştir. Milâttan önce 164'te Selevkoslar Kudüs'ten atılmış ve yerine yaklaşık yetmiş yıl bölgeye hâkim olacak olan Hasmonlu hânedanı kurulmuştur.

Filistin toprakları milâttan önce 63'te Romalıların istilâsına uğramıştır. Bu tarihten sonra Kudüs, zaman zaman Yahudi ayaklanmalarına sahne olmuştur. Bunun neticesinde şehir büyük tahribata mâruz kalmıştır. Milâttan sonra 70 yılında da Hz. Süleyman mâbedi tahib edilmiştir. Bu ayaklanmalar, şehirde kalmış olan bütün Yahudilerin sürülmesine sebep olmuştur. 135 yılından sonra Romalılar, Aelia (Ar. İliya) ismini verdikleri Kudüs'ü bir Roma şehri kimliğiyle yeniden imar edip, Filistin'in başşehri yapmışlardır. Roma döneminde Nâsıra kasabasında doğan Hz. İsa'nın Hristiyanlığı getirmesiyle birlikte Kudüs'ün ehemmiyeti artmıştır. 395 senesinde Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması

⁴ İlyas Şufânî, *el-Mucez fi Târih'i Filistîn's-Siyasî*, Beyrut 1996, s. 93-94.

⁵ Mescid-i Aksâ'nin altında olduğu iddia edilen bu mâbedin, yapılan bütün araştırmalara rağmen, bugüne kadar herhangi bir kalıntısına rastlanmamıştır.

neticesinde Bizans'ın hâkimiyeti altında kalan bu bölgede Hristiyanlık dini hızla yayılmaya başlamıştır. Bölgede kalan Yahudiler üzerinde baskılar da artmıştır⁶.

Filistin toprakları 611 yılında Sâsânî istilâsına uğramış ve 614 yılında ise Kudüs şehri büyük bir katliama mâruz kalmıştır. 629'da İmparator Herakleios tarafından Kudüs şehri dâhil bütün Filistin toprakları, Bizans hâkimiyeti altına alınmıştır. Bizans hâkimiyet dönemi, İslâm fetihleriyle sona ermiştir.

2. İslâmî Dönem

Mi'rac hadisesiyle İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Filistin'de, İslâmiyet'in yayılması için başlatılan faaliyetler Asr-ı Saâdet'e kadar uzanır. Kudüs ve Filistin topraklarının İslâm açısından taşıdığı değer ve kudsiyet önemlidir. Dolayısıyla Medine'de kurulan İslâm Devleti'nin kuzeye doğru sınırlarının genişlemesi ile birlikte Müslümanlar, Filistin topraklarına yöneldiler.

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber (SAV) çeşitli hükümdarlara mektuplar yazarak onları İslâm'a davet etmiştir. Yazılan bu mektuplardan biri Bizans'a bağlı olan Busrâ Emîri Şürahbîl b. Amr el-Gassânî'ye yollanmıştır. Busrâ Emîri kendisine mektubu ulaştıran elçi el-Hâris b. Umeyr el-Ezdi'yi öldürmüştür. Bunun üzerine 629 yılında Mûte Savaşı vuku bulmuştur. Savaşın ilk günü, üç kumandanın şehadetleriyle sonuçlanmıştır. Abdullah b. Revâha'dan sonra sancağı Hâlid b. Velîd almıştır. Savaş sonucuyla ilgili farklı görüşler olsa da neticede Hâlid b. Velîd ordu komutanlığını aldıktan sonra büyük bir zafer olarak değerlendirilmiştir⁷.

Ertesi yıl bizzat Hz. Peygamber ciddi bir savaş hazırlığı yapmıştır. Yapılan hazırlıklar neticesinde Tebûk Seferi'ne çıkan ordu, savaş olmadan geriye dönmüştür. O zamana kadarki en güçlü ve düzenli İslâm ordusu teçhiz edilmiştir. Bizans'a karşı

⁶ Karaman, *a.g.m.*, s.90.

⁷ Savaş sonucuyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bazı tarihçiler Mûte savaşını bir hezimet olarak görseler de bazı tarihçiler onu büyük bir zafer olarak değerlendirmişlerdir. Farklı rivayetler için bkz. Muhammed b. Ömer el- Vâkıdî, *Kitabu'l Meğâzî*, Tah. M. Jones, Kahire 1964-1966, II, 762-769; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Tah. Abdülmu'tî Kalacı, Beyrut, trs., IV, 364-365.

sindirme harekâtı ve savaş tatbikatı yapılmış, neticesi itibarıyla askerî ve siyasî açıdan önemli bir zafer kazanılarak geri dönmüştür⁸.

Hız. Peygamber, vefatından kısa bir süre önce de Üsâme b. Zeyd komutasındaki bir orduyu, Mûte'nin intikamını almak üzere hazırlayıp, Belka tarafına yollamak istemişti. Fakat Hız. Peygamber'in rahatsızlığı sebebiyle, hazırlanan bu ordu Medine'den ayrılamamıştır.

1 Rabûlâhir 11 (26 Haziran 632) tarihinde Hız. Ebû Bekir halife seçilir seçilmez derhal Üsâme ordusuna hareket emrini vermiştir. 634 yılında ise Amr b. Âs'ı Filistin fethiyle görevlendirmiştir⁹. Amr b. Âs'ın kumandasındaki Müslüman ordusu, Gazze şehrini almış ve daha sonra Güney Filistin'i fethedip Gamrûlarabât'a kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Herakleios, kardeşi Theodoros kumandasında büyük bir ordu hazırlayıp Filistin topraklarına sevk etmiştir. Bu sırada Kaysâriyye'yi kuşatan Amr b. Âs, Theodoros kumandasındaki ordunun bölgeye yaklaştığı haberini alır almaz mukavemet edemeyeceğini anlayarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Hız. Ebû Bekir'e haber yollayıp ondan yardım istemiş ve bunun üzerine Halîfe, Hâlid bin Velîd'e haber gönderip Amr b. Âs'ın ordusuna yardım etmesini emretmiştir¹⁰.

28 Cemâziyelevvel 13 (30 Temmuz 634) tarihinde Hâlid b. Velîd'in kumandası altında birleşen İslâm ordusu kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır. İki ordu Kudüs'ün batısında Remle ile Beyt-i Cibrîn arasındaki Ecnâdeyn mevkiinde karşı karşıya gelmiş ve İslâm ordusunun en az iki misli güce ve techizata sahip olan Bizans kuvvetleri mağlup edilmiştir. Savaştan sonra Hâlid b. Velîd bir mektup yazarak bu büyük zaferi Hız. Ebû Bekir'e bildirmiştir¹¹.

Ecnâdeyn Savaşı'nın zaferiyle Filistin ve Suriye'nin kapıları Müslümanlara açılmıştır. Sebaste, Nâblus, Lüd ve Amvâs gibi şehirler fethedilmiş, 12 Receb 15 (20 Ağustos 636) tarihinde de yine İslâm ordusu ile Bizans ordusu karşı karşıya gelmiştir.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, Beyrut 1957-60, II, 65.

⁹ Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, Tah. Salahu'd-dîn el-Müneccid, Kahire 1956, I, 129.

¹⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, I, 129.

¹¹ Muhammed b. Abdillâh el-Ezdî, *Fütûhu's-Şam*, Tah. Abdülmün'im Abdullâh Âmir, Kahire 1970, s. 92-93; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdü'nâ Filistîn*, Amman 1384-96 (1965-76), V/2, 264-269.

Yermûk bölgesinde karşı karşıya gelen iki ordunun savaşı neticesinde, Müslümanlar büyük bir zafer kazanmıştır. Böylece Şam bölgesi şehirleri İslâm hâkimiyeti altına girmiş¹² ve Müslümanlar bölgeye daha sağlam bir şekilde tutunup Kudüs'e doğru ilerleyerek şehri kuşatmıştır.

Ebû Ubeyde, şehir halkını önce İslâm'a davet etmiş; şehir halkı bunu kabul etmeyince onlardan cizye ödemelerini veya savaşı tercih etmelerini istemiştir. Bunun üzerine Kudüs halkı, İslâm orduları başkumandanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan aman dileyip Müslümanların diğer Suriye şehirleriyle yaptıkları antlaşmalara benzer bir antlaşma yapılmasına razı olmuştur. Şehri Hz. Ömer'e bu şekilde teslim etmek istediklerini de bildirmişlerdir¹³.

17/638 yılında Hz. Ömer Câbiye'ye gelmiş ve Patrik Sophronius başkanlığındaki Kudüs heyetini kabul etmiştir. Hz. Ömer, onlara cizye ve haraç ödemeleri şartıyla bir ahidnâme (emannâme) vermiştir. Böylece Kudüs şehri, barış yoluyla alınarak Müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir. Hz. Ömer, Kudüs'ün anahtarlarını teslim alır almaz şehir halkına, tam bir din hürriyeti vermiş ve onların güven içinde yaşamaları için gerekli düzenlemeleri yapmıştır¹⁴.

Amr b. Âs, Kudüs'ün fethinden önce İslâm ordularına karşı çok direnen Kaysâriyye'yi tekrar kuşatmaya karar vermişti. Bu kuşatma sırasında Hz. Ömer, onu Mısır'ın fethiyle görevlendirmiş ve bunun üzerine Amr b. Âs, şehrin kuşatma görevini Yezîd b. Ebû Süfyân'a bırakmıştır. Yezîd'in ölümü üzerine de kardeşi Muâviye, ordu kumandanlığına geçip (h.19-20/m.640-641) yılında şehri ele geçirmiştir¹⁵.

Muâviye b. Ebû Süfyân Kaysâriyye şehrini fethettikten sonra Askalân'ı da fethetmiştir. Böylece bütün Filistin topraklarının fethi tamamlanmış ve burası Cündü Filistin adıyla askerî bir bölge haline getirilmiştir. Kaysâriyye şehri yerine de Lüd merkez

¹² Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, I, 162.

¹³ Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 327.

¹⁴ Kudüs'ün fethinin tarihi konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Belâzurî, şehrin 16/637 senesinde fethedildiği rivayetini zikretmiştir. 17/638 senesinde ise şehre bizzat gelen Hz. Ömer antlaşma ile şehri teslim almıştır. Bkz. Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, I, 138- 139; Arif el-Arif, *Târihü'l-Kuds*, Amman 1984, s. 44-57.

¹⁵ Karaman, a.g.m., s. 91.

olarak seçilmiştir. Hz. Ömer; Muâz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit ve Abdurrahman b. Ganm ismindeki sahâbîleri de bölge halkına İslâmiyet'i öğretmek üzere görevlendirmiştir.

Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman döneminde de Filistin toprakları, İslâm devletinin bir parçası olarak kalmıştır. Hz. Osman, Hz. Ömer döneminde olduğu gibi Muâviye'yi buraya vali olarak tayin etmiştir. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki iktidar mücadelesinde Filistin halkı, Muâviye'yi desteklemiş ve ona biat etmişlerdir¹⁶.

Emevîler devrinde (661-749) Filistin ve özellikle Kudüs şehrine büyük önem verilmiştir. Çok sayıda Arap kabilesi burada iskân ettirilerek Kudüs şehri bir ilim merkezi haline getirilmiştir. Şehirde çok sayıda yapı inşa edilmiştir. Halife Abdülmelik b. Mervân döneminde inşa edilen Kubbetü's-Sahra, (h.66-72/m.686-692) bugüne kadar İslâm mimarisinin en güzel ve değişik örneklerinden biri haline gelmiştir¹⁷.

Abbâsîler devrinde Filistin'in merkezi, Emevîler devrinde olduğu gibi Remle olmuştur. Böylece Remle ile Suriye bir eyalet haline getirilerek bölgede huzur ve sükûn sağlanmıştır.

Daha sonra Filistin toprakları, sırasıyla Tolunoğulları (878- 905), İhşidler (939- 969) ve 969 yılında da Fâtımîlerin eline geçmiştir. 1070 yılında Selçukluların eline geçen bu topraklar, 1096-1099 yıllarında tekrar Fâtımîlerin hâkimiyetine geçmiştir¹⁸.

1099'daki Haçlı seferleri neticesinde Kudüs şehri dâhil bütün Filistin toprakları Haçlıların istilâsına uğramıştır. 88 sene süren Frenk idaresinde Kubbetü's-Sahra'da bulunan değerli eşyalar yağmalanmış, hatta Mescid-i Aksâ ahır olarak kullanılmıştır. Bu durum 1187 yılında Kudüs'ün Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından alınmasıyla sona ermiştir. Nitekim Kudüs, bu tarihten sonra gelişerek bir ilim merkezi haline gelmiştir¹⁹. 1199 yılında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ölümünün ardından Filistin'de bazı karışıklar çıkmıştır.

¹⁶ Şufânî, *el-Mucez*, s. 166-170; İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 89.

¹⁷ İslâm tarihçilerinden Ya'kubî'nin eserinde halife Abdülmelik'in Müslümanları hac için Mekke yerine Kudüs'e yöneltmek amacıyla bu eseri inşa ettirdiği kaydedilmektedir. Bkz. Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Cafer el-Ya'kubî, *Târihu'l- Ya'kubî*, Necef 1358, II, 261.

¹⁸ Yahya el-Ferhân, "el-Kuds" *Mevsuâtü'l-Müdüni'l-Filistinîyye*, Beyrut 1990, s. 590-591.

¹⁹ Arif, *Târihü'l-Kuds*, s. 71-76.

1229 yılında ise Kudüs tekrar Batılıların yönetimine bırakılmıştır. 1244 yılında ise Müslümanlar hâkimiyeti tekrar elde etmiştir²⁰.

Filistin toprakları 1281 yılında Akka'nın fethi ile Memlûkler tarafından parça parça Haçlıların elinden alınmıştır. 1291'de bütün şehirlerde bulunan Franklar bölgeden uzaklaştırılmıştır. Memlûkler döneminde Filistin'de yeni bir idarî teşkilâtlanmaya gidilmiştir: Gazze, Lüd, Kakun, Kudüs, Hafıl ve Nâblus olmak üzere Dimaşk'a bağlı altı bölgeye ayrılmış, Müslümanların Nüfûsu artırılmış, Hristiyanların bölgeye girmesine müsaade edilmiş; Avrupa'da baskılara mâruz kalan Yahudilere sığınma hakkı tanınmış ve bölgede dinî ve sosyal amaçlı bir sürü vakıf kurulmuştur²¹.

3. Osmanlı Dönemi

Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferinden sonra Filistin, 24 Ağustos 1516 tarihinde Osmanlı topraklarına ilhak edilmiştir. 1517 yılında Sultan Selim, Kudüs'ü aldıktan sonra burada bulunan peygamberlerin mezarlarını, kutsal mekânları ve tarihî eserleri ziyaret etmiştir²². Bu ziyaret sırasında İspanya'dan gelen bir elçi, Hristiyanların Kudüs'e gelip hac ibadetlerini devam ettirmelerinin İspanyol kralının istirhâmında olduğunu bildirince Yavuz Sultan Selim, Hristiyan halkın bu isteğinin yerine gelmesi ve daha önce Memlûkler dönemindeki uygulamaların devam etmesine izin vermiştir²³. Bununla beraber Sultan tarafından bütün dinlere güvence verilmiş ve insanlara ibadetlerini rahatça yapabilme hakkı tanınmıştır²⁴.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Şam bölgesinin fethi tamamlanmıştır. Kudüs şehrini daha korunaklı hâle getirmek için "eski şehir" olarak adlandırılan yaklaşık 868 dönümlük kısmın etrafında bulunan yüksek duvarlar yeniden inşa ettirilmiştir. Ayrıca Kubbetü's-Sahra da restore edilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman bunlarla da yetinmemiş, Beytü'l-Lahm ve Halîlü'r-Rahmân'dan Kudüs'e su getiren kanalları tamir ettirerek beşi sur içinde, biri dışında olmak üzere altı çeşme inşa

²⁰ Yousef Sami Yousef, *Târih'u Filisîn 'Abre'l-'Usûr*, Dimaşk (Şam) 1989, s. 131-132.

²¹ Yousef, *Târih'u Filisîn*, s. 143-144.

²² Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Tarihi*, Haz. Musa Duman, İstanbul 2005, s. 144.

²³ Celalzâde Mustafa Çelebi, *Selimnâme*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 426.

²⁴ Celalzâde Mustafa Çelebi, *Selimnâme*, s. 428. Bu imtiyaznâme hakkında geniş bilgi için bkz. Selahaddin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 160-161.

ettirmiştir²⁵.

Pâdişahın hanımı Hürrem Sultan da 1551'de Kudüs'te bir külliye yaptırmıştır. Cami, medrese, han, ribât ve imaretten oluşan bu külliye, Osmanlı dönemine ait en nadide eserlerden biridir. Hürrem Sultan, külliye'nin masrafları karşılamak için bir vakıf kurmuş ve bu vakfa birçok köy ve geniş araziler tahsis etmiştir. Onun 1558'deki vefatından sonra Pâdişah, bu külliye için Sayda civarındaki dört köyün arazisini de bu vakfa ilâve etmiştir²⁶.

İdarî bakımdan Kudüs, Gazze, Nâblus ve Safed olmak üzere dört ayrı sancağa ayrılan Filistin, Şam eyaletine bağlanmıştır. 1602'de, III. Mehmet zamanında, Filistin toprakları idarî olarak beş sancağa bölünmüştür: Safed, Yafa, Gazze, Nâblus, Kudüs adındaki bu sancaklar, yine Suriye vilâyetine bağlı kalmıştır²⁷.

1799 yılında Napolyon Bonapart Mısır'ı ele geçirmiş ve büyük bir ordu ile Filistin'in Yafa şehrini almıştır. Safed ve Nâsıra illerine kadar ilerlemiş, ancak Cezzâr Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Akka önlerinde Napolyon'un ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır. Mısır'ı Napolyon Bonapart'ın işgal kuvvetlerinden kurtarmak isteyen Osmanlı yönetimi, 1799 yılında Kavala'dan Mehmed Ali Paşa'nın (d. 1769 - ö. 1849) önderliğindeki seçme askerleri Kahire'ye göndermiştir. Fransızların Kahire'yi boşaltmasından sonra Mehmed Ali Paşa, kısa sürede buradaki başıbozuk askerleri kendi yönetimi altına almıştır²⁸.

Mehmed Ali Paşa'nın önderliğinde Mısır'da büyük ve güçlü bir devlet kurulmuş; ekonomik, askerî ve idarî alanlarda çok önemli yenilikler hayata geçirilmiştir²⁹.

1825'ten itibaren Mora isyanını bastırmak için Osmanlı ordusu ile birlikte hareket eden Mısır ordusu, kısa sürede büyük başarılar elde etmiştir. Ancak 20 Kasım 1827'de

²⁵ Kamil Cemil el-Aseli, "Kudüs", *DîA*, İstanbul 2002, XXVI, 335.

²⁶ Kudüs Şer'iyye Sicilleri, nr.70, 18-50.

²⁷ Yousef, *Târihu Filistin*, s. 148.

²⁸ Şinasi Altundağ, "Mehmet Ali Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII, 567.

²⁹ Oral Sander, *Siyasî Tarih: İlkçağlardan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar*, İmge Yayınevi, Ankara 1989, s. 119.

Navarin'deki Osmanlı-Mısır ortak donanması, İngiliz-Fransız-Rus ortak donanması tarafından yapılan bir baskınla yok edilmiştir³⁰.

Navarin baskını sonrasında Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin daha önce kendisine vaad ettiği Mora valiliğinin elden gideceğini ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanacağını anlamıştı. Bu sebeple 6 Ağustos 1828'de İngilizler ile anlaşarak ordusunu Mısır'a geri çekmeyi kabul etmiştir. Bu olaylardan sonra Mehmed Ali Paşa ve Sultan II. Mahmud (1808- 1839) arasında gerginliği tırmandıracak bir dizi olay meydana gelmiştir. Bunun neticesinde Mehmed Ali Paşa, Pâdişah'tan kendisine vaad edilen Girit ve Suriye valiliklerini istemiştir³¹.

Sultan II. Mahmut, Girit ve Suriye valiliklerini Mehmed Ali Paşa'ya vermediği gibi, onu Mısır valiliğinden almak için de çareler aramaya başlamıştır. Bundan haberdar olan Mehmed Ali Paşa, Suriye valiliğini kuvvet yoluyla ele geçirmek, kendi üzerindeki hesapları bozmak için fırsat kollamaya başlamıştır³².

Mehmed Ali Paşa, 1831 yılında Suriye'yi işgal etmeye karar vermiş ve oğlu İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik bir orduyu Akka valisi Abdullah Paşa'nın üzerine yollamıştır. Harekât denizden de desteklenince, Mehmed Ali Paşa kuvvetleri, 1832 ortalarına kadar Filistin toprakları dâhil bütün Suriye'yi ele geçirmiştir³³. Bu hâkimiyet 1840 yılına kadar devam etmiştir³⁴.

Filistin 1840 yılında İngiltere ve Avusturya'nın yardımıyla tekrar Osmanlıların hâkimiyetine girmiş, fakat bu topraklar bundan böyle büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. 1887 yılında Kudüs merkeze bağlı bir mutasarrıflık haline getirilmiş, 1888'de Beyrut vilâyeti oluşturulmuş ve bunun içine Filistin'in bir kısmı Nâblus ve Akka da alınmıştır. Böylece Filistin'in bir kısmı Suriye, diğer kısmı Beyrut'a bağlanıp ikiye bölünmüştür. Bu ayrıma göre Kudüs, Yafa, Gazze ve Halîlü'r-Rahmân Kudüs

³⁰ Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1982, s. 118-121.

³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, VII, 129.

³² Oral Sander, *Ankara'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, SBF Basımevi, Ankara 1987, s. 119.

³³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, 130.

³⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, 201-202.

mutasarrıflığına; Akka, Hayfa, Safed, Nâsıra ve Taberiye ise Akka sancağına; Nâblus, Benîsâb, Cemmâîn ve Cenîn de Nâblus sancağına bağlanmıştır.

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) Yahudiler, bazı Avrupa ülkelerinde şiddetli işkence ve zulme mâruz kalmıştır. Yahudilerin bu zulümden kaçıp sığındıkları ülkeler arasında Osmanlı Devleti de vardır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Yahudiler, Filistin'e yerleşme arzusunda olduklarını açık bir şekilde belirtmeye başlamışlardır. Pâdişah, bu meseleye karşı çok önemli hukukî tedbirler alınmasını emretmiştir. Alınan tedbirler kapsamında 1871'de bir İrâde-i seniyye çıkarılmış ve Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine yasak getirilmiştir³⁵.

Filistin topraklarına yerleşmenin imkânsızlığını gören Yahudi reislerinden Theodor Herzl (1860 - 1904) bizzat Pâdişah'a bir teklif sunmuştur. Para karşılığında bu toprakları elde edebileceklerini düşünen Herzl, Pâdişah'tan aldığı cevapla şok olmuştur. Sultan II. Abdülhamid, Herzl'e aynen şunları söylemiştir:

“Ben bir karış dahi olsa toprak satmam. Zira bu vatan bana değil Osmanlı milletine aittir. Milletim bu toprakları kanlarını dökerek kazanmışlardır. Ne ile aldysak onunla geri veririz”.

Pâdişahın bu tavrı karşısında Yahudiler, Avrupa liderlerine yönelmiş, yapılan gizli görüşmeler ve anlaşmalar sonucunda Filistin topraklarında bir vatan kurma sözünü almayı başarmışlardır. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İngilizlerin yardımıyla bu vatanın kurulmasına yönelik ilk adım atılmıştır. Balfour Deklarasyonuyla başlayan bu süreç, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla son bulmuştur.

Filistin'de Osmanlıların hâkimiyeti 1917 yılına kadar sürmüştür. 09 Aralık 1917 gecesı Osmanlı kuvvetleri Kudüs'ü boşaltmış, ertesi gün direnişle karşılaşmayan İngilizler şehre girmiştir. Osmanlı ordusu şehri sonuna kadar müdafaa etme imkânı

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliye (İ.DH)*, 34/1318 C 14.

varken neden bunu yapmamıştır? Bunun kutsal yerlerin, tarihi eserlerin ve şehrin tahrip olmasına engel olmak istemelerinden düşünmekteyiz.

İngiliz mandasıyla (1922-1948) birlikte Filistin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. İngiliz mandası ile başlayan bu süreç, İsrail Devleti'nin kuruluşu ile başka bir şekil almıştır.

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; Filistin coğrafi bakımından stratejik bir kavşak noktasındadır. Bu yüzden büyük devletlerin gözü hep onun üzerindeydi. Havası ve toprakları rahat bir yaşama da müsaitti. Mutedil hava ve verimli topraklar istikrarın en önemli meziyetleridir. Hal böyle olunca bu toprakları elde etme uğruna büyük savaşlar yapılmıştır. Bu savaşların neticesinde burada çeşitli medeniyetler doğmuş ve çeşitli medeniyetler ortadan kalkmıştır.

Filistin üç büyük din için de mukaddes addedilmektedir. Kudüs, eskiden beri hem Yahudi ve Hristiyanların, hem de Müslümanların nezdinde dünyanın en önemli yeridir. Çünkü bu mekân Hz. Musa'nın hicret ettiği, Hz. İsa'nın doğduğu ve Hz. Muhammed'in miraca çıktığı yerdir.

İslâm tarihi bakımından da Filistin ve Kudüs büyük önem arz etmektedir. İsrâ hadisesi, Müslümanların ilk kiblesi olması ve topraklarında Ubâde b. Sâmit ve Şedad b. Avs gibi önde gelen birçok sahâbînin medfûn olması bu önemi ortaya koymak için yeterlidir.

Bu topraklar ve özellikle de Kudüs, Hz. Ömer'den sonra gelen Emevî, Abbasî, Eyyûbî ve Osmanlı dönemlerinde özelliklerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Hz. Ömer döneminde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin sağladığı güven ortamı, bölgede yaşayan üç dinin mensuplarının asırlarca yan yana, huzur ve barış içinde yaşamalarına vesile olmuştur. Osmanlı Devleti bu topraklardan çekilmek zorunda kaldığında ise huzur ve barışın yerini kan ve gözyaşı almıştır.

Osmanlının son döneminde başlayan ve bugüne kadar devam eden bu çalkantılı dönem üzerinde durulmalıdır. Zira Osmanlının son döneminde eğitim, sağlık, sosyal ve dinî faaliyetler adı altında yürütülen çalışmalar ve bunun altında yatan sinsi planlar bugün

yaşananların bir mahsulüdür. Gizlice yapılan Yahudi-Hristiyan ittifakı neticesinde, bugün bir millet sadece vatansız değil ihanetle suçlanmaktadır. Biz bu çalışmamızda o karanlık dönemle ilgili bazı hakikatleri ortaya koymaya çalışacağız.

I. BÖLÜM

FİLİSTİN'DE TOPRAK MÜLKİYETİ

Filistin'de, İslâm fethinden önce Bizans toprak sistemi olan feodal sistem uygulanmıştır. Bu sisteme göre arazilerin büyük kısmı senyörlerin elinde bulunmuştur. İslâm fethinden sonra bu arazilere müdahale edilmemiş ancak daha sonra Hz. Ömer döneminde uygulanan sistem yürürlüğe konulmuştur.

İslâm ordusu Filistin fethi sırasında Kaysâriyye şehri hariç bütün Filistin şehirlerini barış yoluyla ele geçirmiştir³⁶. Bu fetihler ile ele geçirilen Filistin topraklarının yapısına baktığımızda şu taksimatı görürüz: Bu toprakların bir kısmı özel mülk, bir kısmı haraç, diğer bir kısmı ise sahipleri tarafından terk edilmiş ve Bizans ordusuyla bölgeden ayrılmış Hristiyan halka ait topraklardır. Terk edilen bu arazilerin mülkiyeti devlete kalmıştır.

Hz. Ömer, Kudüs'ü barış yoluyla teslim aldıktan sonra Müslümanların eline geçen haraç topraklarını fetih ordusunda bulunan askerlere dağıtmak yerine, bölgenin topraklarının daha iyi işletilmesi maksadıyla, o toprakları daha iyi tanıyan asıl sahiplerinin ellerinde kalmasını tercih etmiştir. Hz. Ömer bu maksada binaen onlardan haraç almakla yetinmiştir³⁷. Diğer taraftan Hz. Ömer, ölen ya da Rum diyarına kaçıp Şam bölgesinde toprağını bırakanların gayrimenkullerinin bir kısmının fetih ordusunun neferlerine dağıtılmasına, bir kısmının da oranın halkı için vakf edilmesine karar vermiştir³⁸.

Hz. Ömer döneminde toprak ve vergi sistemine göz attığımızda Müslümanlardan *öşr*, gayri müslimlerden ise *haraç* alındığını müşahade etmekteyiz. Bu sisteme göre

³⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarîhu'r-Rûsul ve'l-Mulûk*, Beyrut 1987, II, . 449.

³⁷ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 2006, s. 162.

³⁸ Muhammed Kurd Ali, *Ğütatü Dimeşk*, Şam 1984, s. 92.

mezkûr vergilerin hasat zamanında toplanmasına karar verilmiştir³⁹. Hatırlanacağı üzere Hz. Ömer daha sonraki yıllarda bu tip vergilerin muntazam bir şekilde toplanması için divan teşkilatını kurmuştur⁴⁰. Böylece İslâm Devleti'nin ilk kadastro kayıtlarının da temeli atılmıştır. Esasen bu dönemde sistematîği oluşturulan İslâm toprak sistemine göre toprak mülkiyeti Allah'a, tasarruf hakkı ise halka aittir. Devlet ise bu mülkiyeti dilediğine verir, dilediği gibi tasarruf eder⁴¹. Bizim kanaatimiz odur ki, Filistin toprakları, İslâm fethinden sonra Emevî, Abbâsî, İhşidî, Fâtımî, Eyyûbî ve Memlûkî dönemlerinde de bu sistem gereğince işletilmiştir.

1.1. Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyeti

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde devletin içtimaî, iktisadî ve askerî gelişmesini etkileyen faktörlerden biri, hiç şüphesiz toprak sistemi olmuştur. Bu sistemin gelişmesi ile ilgili yürürlüğe konulan düzenlemeler, devletin gücüne güç katmıştır. Bu durum toprak sisteminin bozulduğu döneme kadar devletin hayatında önemli rol oynamıştır.

Unutulmamalıdır ki Osmanlı Devleti, birçok yapıda olduğu gibi toprak sisteminde de kendisinden önceki Müslüman devletlerin uygulamalarından istifade etmiştir. Açıkça görünen o ki, Osmanlı Devleti'nin toprak sistemine dair tevarüs ettiği en çarpıcı örnek ikta' sistemi olmuştur. Osmanlılar, ikta' sistemini en iyi uygulayan Büyük Selçuklular gibi bunu benimseyip uygulamıştır⁴². Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus Osmanlıların var olan toprak sistemini yeni bir sınıflandırmaya tabi tutmuş olmalarıdır⁴³. Buna göre topraklar üç kısma ayrılmıştır:

1. Öşrî Topraklar: Fetihten önce Müslümanlara ait olan veya sonradan Müslümanların yerleştirildiği topraklar.
2. Harâcî Topraklar: Bir yerin fethinden sonra oranın yerli gayri müslim halkının mülkiyetine bırakılan topraklar.

³⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Trc. Kemal Kuşçu, İstanbul 1963, s. 180.

⁴⁰ Fayda, *Hz. Ömer Zamanında*, s. 221.

⁴¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1352, s. 65.

⁴² M. Fuad Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul 1931, I, 211-225.

⁴³ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara 1978, s. 10.

3. Mîrî Topraklar (Arâz-i Memleket): Devlete ait olduklarından ne öşr ne de haraç alınan topraklar.

Osmanlı Devleti'nin bu toprak sistemi, Filistin dâhil olmak üzere üzerinde hâkimiyet tesis edilen bütün vilâyetlerde 1858 yılında yapılan toprak reformuna kadar uygulanmıştır.

Kendisi üzerinde konuşmaya çalıştığımız Filistin toprakları ile ilgili vazedilmesi gereken süreç şudur: 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in, Şam ve Mısır'ı ilhak etmesiyle beraber, Filistin toprakları da Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Yavuz Sultan Selim, Filistin'de var olan toprak sistemine ilkin müdahale etmemiştir. Ancak daha sonra Anadolu'da yürürlükte olan timar sistemini Filistin'de de uygulamaya başlamıştır.

Bu sistemde toprağın “rakabe” denilen çıplak mülkiyeti devlete, kullanma ve yararlanma hakkı ise timar sahibine aitti. Toprak üzerindeki bu hak, babadan oğula intikal ettirilebilirdi. Ancak timar sahibinin toprağı satması, hibe etmesi, bağışlaması, rehin koyması veya mirâs olarak intikal ettirmesi mümkün değildi⁴⁴.

Timar sistemi Yavuz Sultan Selim (1512–1520) döneminde mükemmel bir şekilde uygulanmış⁴⁵, Kanûnî Sultan Süleyman (1520–1566) döneminde de gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman, timar sistemi ile ilgili gözden kaçırılmaması gereken çok sayıda ferman çıkarmıştır⁴⁶. Onun döneminde timar sistemi Filistin'de de gayet iyi gelişmiştir⁴⁷. Bu Pâdişah devrinde, altın çağını yaşamış olan timar sistemi, ölümünden sonra bozulmaya başlamıştır. Bu hususta Koçi Bey, 1584 yılına kadar timar topraklarının askerlerin ve ocakzâdelerin elinde olduğunu zikreder. Bundan dolayı bu sınıfa yabancı ve kötü niyetli kişilerin (büyükler ile âyanın) girmediğini de belirterek bu tarihe kadar herhangi bir bozulma belirtisinin görülmediğine işaret eder⁴⁸.

⁴⁴ Halil Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi: Mîrî Hukuk*, İstanbul 1990, s. 63.

⁴⁵ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 77.

⁴⁶ Kanûnî Sultan Süleyman zamanında irili ufaklı 37521 timar vardı. Bunlardan 6620'si Rumeli'de, 2614'ü Anadolu'da, 419'u ise Halep ve Şam vilâyetlerinde bulunuyordu. Halil Cin bu dönemdeki timarlı asker sayısının zikredilenden daha fazla, sayısal olarak 200 bin civarında bulunduğunu söylemektedir.

⁴⁷ Hind Emin el- Bedirî, *Arazi Filistîn Beyne Mezea'îmi's-Suhyunîyye ve Hakâikut-Târih*, Kahire 1998, s. 2.

⁴⁸ Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Nşr. Ali Kemal Aksüt, İstanbul 1939, s. 99–103.

III. Murâd (1574–1595) zamanında toprakla ilgili eski kanunlara riayet etmeyerek çeşitli yollardan timar sahibi olan kimseler türemiştir. Yine bu dönem itibarıyla iltizam usûlünün doğması, timarların akraba ile yakınlarla dağıtılması, rüşvetin ortaya çıkması ve timar sahiplerinin askere gitmemesi gibi sebepler devleti güçlü kılan toprak sisteminin bozulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde devlet, gelir ihtiyaçlarını nakit karşılamak için mîrî arazileri açık artırma yoluyla mültezimlere devretmeye başlamıştır. Mültezimler üç yıllığına aldıkları yetkiyi iyi değerlendirmek için reaya üzerine çoğu zaman baskı kurmuşlardır. Reaya üzerinde artan baskı sebebiyle çiftçiler topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca borçlanma yolunu tercih eden bazı köylüler borçlarını ödeyemeyince ellerindeki toprakları mültezimlere devretmek zorunda kalmışlardır. Böylece mültezimler çok geniş arazilere sahip olmuşlardır⁴⁹. Bunun neticesinde Osmanlı ekonomisi büyük zarar görmüştür. Devlet gelecek yılların malî kaynaklarını muhafaza etmek ve reayanın güvenliğini sağlamak amacıyla bazı mukâataaların kayd-ı hayat şartıyla verilmesini kararlaştırmıştır. Bu sisteme mâlîkâne sistemi denilmiştir⁵⁰.

Bu sistem 10 Ocak 1695 tarihinde yayımlanan bir fermanla yürürlüğe girmiştir. Mâlîkâne sistemindeki peşin ödemelerin büyüklüğü sebebiyle, yapılan açık arttırmalara sadece büyük devlet memurları, tüccarlar ya da büyük tefeciler katılmıştır. Ayrıca mâlîkâne sisteminde toprak sahibinin ölümünden sonra vârisleri, açık arttırma sırasında en yüksek bedeli vererek malikâneyi aile içinde tutma imkânı bulmuşlardır. Böylece arazilerin kuşaktan kuşağa geçmesinin hakkını elde etmişlerdir⁵¹. Dahası mâlîkâne sahipleri, vergi toplama işlerini zamanla mültezimlere bırakma yoluna gitmişlerdir. Böylece iltizam sistemindeki yaşanan sorunlar mâlîkâne sisteminde de ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi; timar sisteminin bozulmasıyla beraber mîrî toprakların azalarak özel mülklerin çoğaldığı görülmektedir. Toprak mülkiyetindeki bu önemli değişim ile birlikte sosyal sınıflarda da önemli bir değişim olmuştur. Timar sisteminden iltizam sistemine, oradan da mâlîkâne sistemine geçiş varlıklı ve güçlü bir âyan⁵² hiyerarşisinin

⁴⁹ Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)*, İstanbul 1993, s. 127.

⁵⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu eserler, İstanbul 1990, I, 794.

⁵¹ Emine Kiray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul 1955, s. 61.

⁵² Machiel Kiel, "Âyan", *DİA*, İstanbul 1991, III, 195-198.

doğmasına yol açmıştır. Bunun yanında tefecilikte uzmanlaşmış arazi simsarlarının gün geçtikçe sayıları artmıştır. Mîrî topraklardan elde edilen sermayenin büyük bir kısmı, devlet hazinesi yerine bazı toplum sınıflarının elinde birikmiştir. Hatta mîrî toprak sahipleri devlete borç verecek duruma gelmişlerdir.

XVI. yüzyıl sonuna kadar mükemmel bir şekilde uygulanan ve zirai ekonominin temeli olan timar sisteminde bu tarihten itibaren bozulma emareleri görülmeye başlamış ve bu durum belirgin bir şekilde artarak devam etmiştir. Bütün ıslah çabalarına rağmen sistemi düzeltmek mümkün olmamıştır⁵³. Sultan I. Abdülhamid ve III. Selim zamanında sistemin ıslahı için yapılan bütün yenilikler yetersiz kalmıştır⁵⁴.

1.2. Osmanlı Döneminde Filistin'de Toprak Mülkiyeti

Kesin bir hüküm vermek kolay olmasa da tarihî veriler ve bu verilerle ilgili bazı yan bilgiler, XVI. yüzyılda Filistin'de bulunan yerli Hristiyanlar dışında Mûsevî ve yabancı uyruklu vatandaşların sayı ve toprak mülkiyeti bakımından yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. Nitekim aynı yüzyılın bir dönemini kapsayan (h.970/m.1562) yılında 342 no'lu Tapu Tahrir Defterine göre ne Kudüs sancağında, ne de ona bağlı kasaba, köy ve kazalarda bir Mûsevî adına kayıtlı bir mülke rastlanmamıştır⁵⁵. Hatta Kudüs'e bağlı Silvân kasabasındaki Yahudi Mezarlığı, Mûsevîler'e ait olmayıp kiralık olan ve Müslümanlar'a ait bir vakfın arazisidir⁵⁶.

Daha sonraki dönemde Anadolu'da olduğu gibi Filistin'de de timar arazileri gerek yerli halk, gerekse bölgeye yerleşen Türk kökenli devlet adamlarına işlenmek üzere mukâtaa olarak verilmiştir. Mahlûl olan timarlar, genelde o toprağı işleyecek başka birine devredilmiştir. Bazı durumlarda da bu topraklar timar sahiplerinden oğullarına (vârisine) verilmiştir⁵⁷. Son dönemde Anadolu'da görünen âyan tabakasının bir benzeri burada da ortaya çıkmıştır.

⁵³ Mehmet İpşirli, "Timar", *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1999, I, 239.

⁵⁴ Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1303, II, 167–251.

⁵⁵ Muhammed İsa Sâlihîyye, *Sicillü Arazi Livâi'l -Kuds Hesebü'd-Deftir 342*, Amman 2002, s. 98.

⁵⁶ Kamil Cemil el-Aseli, *Vesâik Makdisiyye Tarihiyye*, Amman 1982, s. 184.

⁵⁷ BOA, Cevdet Timar (C.TZ.), 61/3015.

Klasik kaynaklar zaviyesinden çapraz okumalara tabi tutulduğunda mezkûr anlayış XVIII. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1832'de Filistin topraklarını ele geçirmesi ile timar kaldırılmıştır. Bu durum, hem Yahudilerin, hem yabancıların buraya ayak basmalarına ve sayıları artan oranda yerleşmelerine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Filistin'de 1837 yılında Mûsevîler'in sayısı 8000'e ulaşmıştır⁵⁸. Dönemin kaynaklarını tetkik ettiğimiz zaman mezkûr tarihten itibaren bölgede düzensizliğin artmaya başladığını belirtebiliriz. 1840 yılından sonra Osmanlılar, Filistin'de yaşanan bu düzensizlikleri ortadan kaldırmak için ziyadesiyle çaba harcamışlardır.

Halledilmesi gereken tarihi bir mesele olarak görebileceğimiz Filistin timar arazileri, XIX. yüzyıldan itibaren mahlûl (boşaldıkça) duruma düşmüş, netice itibariyle sahipsiz arazi sayısı da artmıştır. Haddizatında timar sahiplerinin sayısı da gittikçe azalmaya yüz tutmuştur.

Timar sistemi ile Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi arasındaki ilişki izahtan varestedir. Zira mezkûr lağvın neticesinde muntazam ve disiplinli bir askerî ordu vücuda getirilmiş, dahası 1848 senesinde bütün timar sahiplerinden hayatta olanlar yarım timar bedeli ile emekliye sevk edilerek timar sistemine son verilmiştir⁵⁹.

Osmanlı Devleti, timar sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte toprakla ilgili yaşanan aksaklıklara karşı kapsamlı bir reforma ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla toprakla ilgili çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Bunların en önemlisi -şüphesiz- 1858 tarihli arazi kanunnâmesidir. Bütün bu ifadeler ve değerlendirmelerden sonra konunun daha iyi anlaşılması açısından toprakla ilgili yapılan bu düzenlemeler üzerinde durmamız faydalı olacaktır.

1.3. Arazi ve Emlâk İle İlgili Düzenlemeler

XIX. yüzyılda arazilere yönelik olarak çıkarılmış ve yürürlüğe konulmuş irade, nizamnâme ve kanunnâmelerde yer alan bütün tedbirlerin temel gayesi, mîrî araziye özel mülk arazi haline dönüştürme eğilimidir. Bu uygulama (h.1274/m.1858) tarihli arazi

⁵⁸ Nevill Barbour, *Palestine: Star or Crescent*, London 1947, s. 14.

⁵⁹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 85.

kanunnâmesinde barîz bir şekilde görülmektedir. Devletin mîrî arazileri özel mülkiyete nasîl dönüştürdüğünü anlamak için bu kanunnâme üzerine biraz durmamız gerekmektedir.

1.3.1. 1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi

1858 tarihli arazi kanunnâmesinin 1. maddesine göre Osmanlı Devleti'nde arazi beş kısımdır: “*Memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye’de arazi beş kısımdır. Kısım-ı evvel arâzî-i memlûke, ya‘ni bir vechile mülkiyet tasarruf olunan yerlerdir. Kısım-ı sâni arâzî-i mîrîyedir. Kısım-ı sâlis arâzî-i mevkûfadır. Kısım-ı râb‘i arâzî-i metrûkedir. Kısım-ı hâmis arâz-i mevâtîr*”⁶⁰. Meydana koyduğumuz bu açıklamada belirtilen toprak çeşitlerinin genel karakteristiğini şöyle hûlâsa edilebiliriz.

1.3.1.1. Arâzî-i Memlûke

Arâzî-i memlûke, mülkiyet yolu ile tasarruf edilen topraklardır. Bu çeşit topraklar dört kısma ayrılır⁶¹:

- a. Kasaba ve köylerdeki arsalar olup yarım dönümlük yerlerdir.
- b. Daha önce Emîriyye topraklardan olup mülkiyete dönüştürülen yerlerdir.
- c. Öşrî (Öşriyye) topraklar: Öşrî veya Öşriyye denilen bu topraklar, Osmanlı ilhakından önce Müslümanların elinde bulunan veya sonradan Müslümanların yerleştirildiği topraklardır. Bu toprak sahipleri topraklarını istedikleri şekilde kullanabilme salahiyetine sahiptirler. Vakıf yapabilir, satabilir veya bağışlayabilirler. Bu toprakları işleyenler devlete öşr vergisi vermelidir⁶².
- d. Harâcî (Harâciyye) topraklar: Harâciyye denen bu topraklar ise; bir yerin fethinden sonra, gayri müslimlere “mülk” olarak verilen topraklardır. Harâciyye arazileri de öşriyye gibi bir statüye sahiptir. Bu toprak sahipleri devlete arazi vergisi olarak “harâc” ödemek zorundadırlar⁶³.

⁶⁰ Eminefendizâde Küçük Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedid li-kanuni'l-arazi*, İstanbul (Matbaa-i Amire) 1304/1886, s. 2.

⁶¹ Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedid li-kanuni'l-arazi*, s. 2–3.

⁶² Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi*, s. 29–31.

⁶³ Cîm, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 32. Ayrıca bkz. Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi*, s. 31–34.

Arâzî-i memlûke'ye mâlik olanlar, mallarını diledikleri gibi kullanmış, işlemiş, satmış, hibe veya vakfedebilmişlerdir. Bu toprakların kullanım şekline göre farklı fikhî hükümler tatbik edilmiştir⁶⁴.

1.3.1.2. Arâzî-i Mîrîye (Mîrî)

Mülkiyeti devlet hazinesinde kalmak üzere devlet tarafından belli şahıslara tasarruf hakkı verilen arazidir. Bu tür araziye, *arâzî-i memleket*, *arâzî-i beytü'l-mâl*, *arâzî-i sultâniyye* de denilmektedir. arâzî-i emîriyye, (1274/1858) tarihli arazi kanunnâmesinin 3. maddesinde şöyle tarif edilmektedir:

*“Arâzî-i mîrîye, rakabesi cânib-ı beytü'l-mâle ait olarak ihâle ve tefvîzi, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den icra' olunagelen tarla ve çayır ve yaylak ve kışlak ve koru yerler ve emsâli yerlerdir ki, mukaddemen ferâğ ve mahlûlât vukûunda sahib-i arz itibâr olunan timar ve zea'met ashâbının ve bir aralık mültezim ve muhassılların izin ve tefvîziyle tasarruf olunur iken, muahharen bunların ilğâsı hasebiyle el-hâletu hâzihi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu hususa memûr olan zâtın izin ve tefvîziyle tasarruf olunup mutasarrıfları yedlerine belâsi tuğralı tapu senetleri verilür”*⁶⁵.

Osmanlı Devleti'ndeki toprakların büyük bir kısmı bu çeşit topraklardandır. Bu toprakların mülkiyeti devletin uhdesinde olmakla beraber, bunlar, ekip-biçmek ve boş bırakmamak şartıyla yine eski sahiplerinin tasarrufuna bırakılmıştır. Kendilerine arazi verilenler şartlara uyarak o toprağı ekip biçerler, öldükleri zamanda vergisini vermek suretiyle çocuklarına bırakabilmişlerdir. Ancak bu topraklar onu işleyenlerin özel mülkü olmadığı için alınıp-satılamaz, vakıf yapılamaz ve hibe edilemez⁶⁶.

Mîrî arazi (1274/1858) tarihli arazi kanunnâmesi hükümlerine göre tapu ile tasarruf edilir hale getirilmiştir⁶⁷.

⁶⁴ Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi*, s. 46–47.

⁶⁵ Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedid li-kanuni'l-arazi*, s. 3–4.

⁶⁶ Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi*, s. 53.

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedid li-kanuni'l-arazi*, s. 8–52.

1.3.1.3. *Arâzî-i Mevkûfa*

Toplulun menfaati göz önünde bulundurularak vakfedilmiş topraklardır. Arâzî-i mevkûfa iki kısımdır. Birincisi mülk sahibi tarafından vakfedilen, ikincisi ise Pâdişah izni ile vakfedilen arazilerdir.⁶⁸

Bu topraklar, vakfeden kişi (vâkıf) tarafından tespit edilen şartlara göre kullanılmıştır. Bu çeşit toprak gelirleri kişiler ya da devlet tarafından hayır kurumlarına bırakılabilmiştir. Diğer taraftan bu topraklar; gelirleri genelde cami, medrese, hastane, imarethane, han, hamam, kervansaray gibi din, bilim ve hayır kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamak veya topluma hizmet etmek amacıyla ayrılmış topraklardır. Burada hususen belirtmemiz gerekir ki, vakıf arazileri satılamaz ve başkalarına da devredilemez⁶⁹.

Böylece vakfedilen arazi sayesinde toplulun önemli ihtiyaçları hayırsever kişiler tarafından karşılanmıştır. Vakıf arazisi üzerinde çalışan halk, arazi hangi vakfa ayrılmışsa, öř vergisini o vakfın yöneticisine vermişlerdir.

1.3.1.4. *Arâzî-i Metrûke*

Bu topraklar toplulun menfaati için yapılan yollar, meydanlar, köprüler ile köy ve kasaba halkının birlikte istifade edebilmesi için bırakılan pazar, mera, koru, ormanlar vs. gibi yerlerdir. Buraların mülkiyeti hazineye ait olup bu topraklarda kimsenin özel tasarruf yetkisi yoktur⁷⁰.

1.3.1.5. *Arâzî-i Mevât*

Kimsenin mülk ve tasarrufunda olmayan, belli bir köye yahut kasabaya tahsis edilmemiş, ziraat yapılmayan ve iskân mahallinden uzakta bulunan boş arazilerdir. Devletin yetkili birimlerinden izin alınmak kaydıyla, bu araziyi ıslah veya imar eden kişi ona sahip olmuştur⁷¹.

⁶⁸ Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedit li-kanunî'l-arazi*, s. 5–6.

⁶⁹ Bayrakçı, *Osmanlı Toprak Sistemi*, s. 35–36.

⁷⁰ Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedit li-kanunî'l-arazi*, s. 6–7.

⁷¹ Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedit li-kanunî'l-arazi*, s. 7.

1858 yılında yapılan bu düzenlemeye göre Filistin toprakları memlûke, mîrîye, mevkûfa, metrûke ve mevât olmak üzere beşe ayrılmıştır. Satış bakımından ise ikiye ayrılmıştır:

- a. Satışı yasal olan araziler: Genel olarak özel mülk arazilerini kapsamaktadır.
- b. Satışı yasal olmayan araziler: Genel olarak mîrî, vakıf, metrûk ve mevât arazileri kapsamaktadır.

Bu taksimata göre halka ait küçük mülk arazileri sahipleri, büyük arazileri ise devlet satabilmektedir. Çünkü bu arazilerin büyük bir kısmının sahibi devlettir. Normal şartlarda devlet, arazilerini satışa çıkarmamış fakat istemeden yerli ve yabancılara bazı satışlar gerçekleştirmiştir.

Doğru söylemek gerekirse Osmanlı toprak sisteminin uğradığı değişikliklerden, devletin hâkimiyetindeki bütün toprakların etkilendiği rahatlıkla ifade edilebilir. Bu değişikliklerden Filistin toprakları da pekâlâ uzak kalmamıştır. Bu durumun tesiriyle Filistin toprak statüsünde meydana gelen en önemli değişimleri şöyle özetleyebiliriz:

Osmanlı yönetimi, mîrî arazileri tarım amaçlı verdiği gibi bazı durumlarda kendisinden öşr vergisi ödenmesi şartıyla bu tür araziler üzerine bina yapılmasına da müsaade etmiştir. Bu haklardan Filistin’de yaşayan hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar faydalanmıştır. Nitekim 25 Ramazan 1303 (27 Haziran 1886) tarihli bir belgede Hristiyan bir vatandaşın bu durumdan faydalandığı şöyle anlatılmaktadır:

“ *Corci Tebridis nâm şahsın Kudüs kazasında ‘İzeriyye nâm karyede inşa etmek istediği hânenin arazisinin mîrî araziden olması sebebiyle bina inşası ve kaplayacağı mahallin öşre bağlanması hususunda gereğinin yapılması*” istenmiştir⁷².

Bir diğer belgede mîrî arazilerin sadece Müslüman ve Hristiyanlara değil, aynı zamanda Osmanlı tebaası olmayan Yahudilere de verildiğini müşahade etmekteyiz⁷³. Bunun üzerine onların ellerine geçen bu tür araziler üstüne izinsiz binalar inşa edip köyler

⁷² BOA, Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT), 1352/64.

⁷³ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 191/5790, 21 Muharrem 1267 (26 Kasım 1850) tarihli belgede “Akka dâhilinde Taberiya kazasında tebaa-i ecnebiyeden Yahudilerin ‘uhdesinde bulunan arâzî-i mîriyye...” ele geçirilmesinden bahs edilmektedir.

oluşturduklarını görüyoruz. Nitekim bu konuyla ilgili 21 Zilkade 1310 (06 Haziran 1893) tarihli belgede şöyle söylenmektedir:

*“Ecnebi memleketlerden Yafa'ya gelerek yerleşen ve oralarda oluşturdukları Yahudî köylerine izinsiz bina yapan Yahudilerin işgal ettikleri mîrî arazilerin bedel-i öşre bağlanarak bir daha böyle şeylere meydan verilmemesi”*⁷⁴ emri verilmiştir.

Osmanlı yönetiminin, halkın temel ihtiyaçları olan yerleşim, eğitim, sağlık, ibadet ve ölülerin defni için bazı zamanlarda mîrî arazilerden bir kısmını tahsis ettiğini görmekteyiz. Toplumun bütün kesimleri, ayırım yapılmaksızın bundan faydalanmıştır. Nitekim 26 Şaban 1328 (22 Ağustos 1910) tarihli belgede, mîrî arazilerinden birisinin arsaya çevrilip bina yapılmasına müsaade edildiği şu şekilde açıklanmaktadır:

*“Tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Süleyman ve Yâkup Bişâre ve Sâlih ve Habîb'in Kuds-i Şerîf'de Beytü'l-Lahm karyesinde mutasarrıf oldukları bir tarlanın arsa haline tahvîli ile bir bâb hâne inşasına müsaade olunmasına dair tezkire”*⁷⁵.

Burada söylenmesi gerekli olan mühim husus, Osmanlı Devleti'nin Filistin'deki yerli halka tanıdığı haklardan Osmanlı tebaası olan Mûsevîler'in de faydalanmasıdır. 04 Zilhicce 1312 (29 Mayıs 1895) tarihli belgede bu konu bize şöyle aktarılmaktadır:

*“Kudüs sancağı Silvân karyesi kurbunda Mûsevîler'e mahsûs makberenin ‘adem-i kifâyetinden dolayı bitişiğindeki Çinîzâde Mehmet Efendi uhdesinde bulunan arâzî-i emîriyyenin makbere olarak kullanılması”*⁷⁶ için ruhsat verilmiştir.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki mîrî arazilerin ve vakıf arazilerinin statüsünde zamanla değişmeler olmuştur. Nitekim 1851 yılında Osmanlı yönetimi vakıf arazilerinde nizâma aykırı bina yaptırılmaması ve bu arazilerin ecnebi tebaaya bırakılmamasını istemiştir⁷⁷. Ancak bu tarihten sonra bazı vakıf arazilerinin resmî bir tapuyla yabancıların eline geçtiğini görmekteyiz. Belgede, Rusya Devleti tebaasından Meryem bint Vladimir

⁷⁴ BOA, DH.MKT, 1362/5; ayrıca DH.MKT, 59/41, 21 Zilkade 1310 (06 Haziran 1893) tarihli belgeye bakınız.

⁷⁵ BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 80/26.

⁷⁶ BOA, İrade Adliye ve Mezâhib (İ.AZN), 14/1312 Z-01.

⁷⁷ BOA, Sadâret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.}MKT.MVL), 48/91, 29 Safer 1268 (24 Aralık 1851) tarihli belge.

adında bir kadının, Kudüs sancağına bağlı Beytü'l-Lahm kasabasında Haseki Sultan vakfından tapuyla kendisine ait arazi üzerine ev yapmak için izin istediğini görüyoruz⁷⁸.

Filistin'de vakıflara tahsis edilen geniş arazilerin sadece yabancıların değil Filistin'e gelen göçmen Yahudilerin de iştahını kabartmış olmasıdır. Bu iştahın muhtemelen bıraktığı en tahrip edici tesir, hem mîrî arazilerin hem de vakıf arazilerinin üzerine izinsiz olarak köyler ve okullar inşa etmeleridir. Nitekim bu konuyla ilgili 21 Rebûlâhir 1305 (06 Ocak 1888) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

*“Rusya ve Romanya'dan gelen ecnebilerin (Yahudiler) Yafa civarındaki vakıf arazileri üzerine yeniden köy inşa ettikleri ve bir okul tesis ettiklerinin haber alınması üzerine konuyla ilgili Kudüs mutasarrıflığından bilgi istenmesi”*⁷⁹.

Bunlara ilave olarak yerel yönetimde görünen zafiyet ve yolsuzluk, Yafa'da bazı nüfuzlu kimselerin binlerce dönüm vakıf ve mîrî arazisini zimmetlerine geçirmelerine sebebiyet vermiştir⁸⁰. İşte, bu ve benzeri durumlardan dolayı, XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren ihaleyle sürekli satılan topraklar, âyan tabakasının ellerine hayal edilemeyecek kadar büyük miktarda arazilerin geçmesine sebep olmuştur. Yapılan bir araştırmaya göre 1909 tarihine kadar Filistin'de bazı şahısların elindeki toprakların genişliği şöyledir:⁸¹(Tablo 1 bkz.)

Tablo 1: Filistin'de Bazı Şahısların Elindeki Toprakların Genişliği

Bölge	Mâliklerin Sayısı	Arazi Miktarı (Dönüm)
Kudüs ve el-Halîl	26	240.000
Yafa	45	162.000
Nâblus ve Tûlkarım	5	121.000
Cenîn	6	114.000

⁷⁸ BOA, İrade Defter-i Hakânî (İ.DFE), 4/1313 M 03.

⁷⁹ BOA, DH.MKT, 1475/21.

⁸⁰ BOA, Dahiliye İdare Kısmı Evrakı (DH.İD), 43-1/28, 13 Muharrem 1329 (14 Ocak 1911) tarihli belge.

⁸¹ Adil Mennea, *Târihu Filistîn fî Avâhiri' l-'ahdi 'l-Osmanî*, Beyrut 1999. s. 67.

Bölge	Mâliklerin Sayısı	Arazi Miktarı (Dönüm)
Hayfa	15	141.000
Nâsıra	8	123.000
Akka	5	157.000
Taberiye	6	73.000
Gazze ve Bi'rüs-Saba'	28	2.000.000 den fazla
Toplam	116	3.131.000

Bu tablodaki verilere göre Filistin'de bulunan 116 mâlik (kişi veya aile) Filistin topraklarının yaklaşık 3.131.000 dönümüne sahiptir. Filistin topraklarının genişliğini 27.009 km² ⁸² olarak düşünürsek, bu 116 mâlik toplam Filistin topraklarının % 11,6 'si ellerinde bulundurmuş olmaktadır. Ancak bütün bunların yanında sürekli ihaleye çıkan geniş araziler yabancılar ile Yahudilerin ilgisini uyandırmaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti yetkilileri yabancı ülkelerin vatandaşlarının ve Yahudilerin mezkûr ilgisini fark ettiğinde bunu kontrol altına almak istemiş ve hemen çalışmalara başlamıştır. Yabancılar yönelik yapılan bu düzenlemeleri istikamet verici unsurları itibariyle şöyle izah edebiliriz.

1.3.2. Yabancıların Taşınmaz Mal Mülkiyeti Edinme Hakkı

1867 yılından önce Osmanlı Devleti'nde ikamet eden yabancılara yönelik herhangi bir düzenleme yoktur. Taşınmaz mal edinme hakkı kapitülasyonlarla birlikte düzenlenmeye başlamıştır. Ekonomik ve adlî alanlarda pek çok imtiyaza sahip olan yabancılara taşınmaz mal sahibi olma hakkı verilmemesi, bu konunun önemsenmemiş

⁸² km² = 1000 dönüm.

olmasından değil, İslâm Hukuku'nun belirlediği bazı hükümlerden ve koyduğu bazı yasaklardan kaynaklanmıştır⁸³.

Osmanlı Devleti'nde ikamet eden yabancıların taşınmaz mal edinmemelerinin sebeplerinden biri, hukukun belirlediği kurallar olmakla birlikte,⁸⁴ bir diğer sebep de devletlerin kendi vatandaşlarının başka ülkelerde mülk sahibi olmasına sıcak bakmamalarıdır. Çünkü derebeylik sisteminin geçerli olduğu döneme kadar uzanan bu süreçte, yabancı topraklarda uzun süre kalan kişilerin tabiiyetlerini değiştirmiş sayıldıkları kabul edilmiştir. Devletlerin, kendi vatandaşlarının yabancı ülkelerde taşınmaz mal edinmesini yasaklamalarının bir başka sebebi ise o devletlerde ölen kişinin malvarlığına bulunduğu devlet tarafından el konularak, mirasçılarının hak sahibi olmasını engelleyen sistemin varlığıdır⁸⁵.

Yabancılar kimi zaman taşınmaz mal edinilmesi sırasında bu taşınmazı hanımı veya kayınvalidesi adına göstererek taşınmaz satın alabilmişlerdir⁸⁶. Bu durum yabancılar için sakıncalı olmayıp onların asıl tabiiyetlerini kaybetmelerine de sebep olmuyordu⁸⁷.

1867 yılından önce yabancılarla evlenen Osmanlı vatandaşı kadınların vatandaşlıklarını kaybetmeleri söz konusu olmadığı için evlenme yoluyla da yasağın ihlali sık rastlanan bir durumdur. Osmanlı Devleti, yabancılar tarafından sıklıkla başvurulmuş bu yolu engellemek için zaman zaman fermanlar çıkarmıştır. 4 Muharrem 1207 (22 Ağustos 1792) tarihli bir belgede bir şekilde reaya kızları ile evlenen müste'menlerin tasarruf ettikleri arazi ve emlakları satmaları ve bundan sonra reaya kızları ile evlenecek olan müste'menlerin de Devlet-i Aliyye tebaasından sayılacakları

⁸³ Gülnihal Bozkurt, , "İslam Hukuku'nda Müste'menler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 522, (Prof. Dr. Fadıl H.Sur'un Anısına Armağan)*, Ankara 1983, s. 361.

⁸⁴ 10 Cemâziyelâhir 1229 (30 Mayıs 1814) tarihli bir belgede, "Memâlik-i İslâmiyye'ye gelip ikamet üzere olan müste'men taifesi memâlik-i islâmiyye'de emlak, arazi temellük ve iştirâ eylemeleri muhalif-i şer'i şerîf ve münafi-i 'uhûd ve şurût" olduğu yazılıdır. BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), 124/10 C 1229; Ayrıca bkz. Yılmaz Altuğ, *Yabancıların Arazi İktisabı Meselesi*, İstanbul 1957, s. 41.

⁸⁵ Yılmaz Altuğ, *Yabancıların Arazi İktisabı Meselesi*, s. 41.

⁸⁶ İzmir'de oturan ecnebi devlet tebaasının çoğunun mutasarrıf oldukları emlaklerini Osmanlı tebaasından olan zevce ve kayınvalideleri üzerine yaptırmakta olduklarından, bu durumu kesmek için 27 Zilhicce 1255 (2 Mart 1840) tarihinde sadır olan bir irade ile yasaklanmıştır. Bkz. BOA, İrade Hariciye (İ.HR), 3/116.

⁸⁷ H. Nedjib Chiha, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukukî Durumu", *AÜHFD*, Çev. Halil Cin, Ankara 1967, XXIV, sayı 1-4, 247.

hicrî 1206 tarihli fermanla bildirildiğinden, bu fermana göre hareket etmeleri istenmiştir⁸⁸.

Taşınmaz mal edinilmesinde kullanılan hileli yollardan bir diğeri de, taşınmazın nâm-ı müsteâr yoluyla, yani satın alanın gerçek isminin saklanarak mülkiyetin Osmanlı vatandaşı olan bir kişi üstünde gösterilmesi şeklindedir. Tapuda adına kayıt yaptırılan kişi Müslüman olabileceği gibi, Osmanlı vatandaşı olan bir zimmî de olabilmıştır⁸⁹.

Bu yöntemlerle ve nâm-ı müsteâr yoluyla özellikle Yahudiler, Filistin’de çok geniş araziler satın almışlardır. Konuyu burada uzatmamak için çok fazla bilgi vermeyip daha sonraki bölümlerde geniş bir şekilde ele alacağız.

Osmanlı Devleti’nde yabancıların taşınmaz tasarrufu konusunda tarihsel sürece dönecek olursak, uluslararası ilişkilerin artmasıyla doğan ihtiyaçlar sonucu ilk kez 1856 yılında Osmanlı Devleti’nin Islahat Fermanı ile yabancılara taşınmaz mal edinebilecekleri konusunda bir vaatte bulunduğunu görüyoruz⁹⁰.

Fermanda “... kavânîn-i Devlet-i Aliyyeme ve nizâmât-ı zabıta-i belediyyeye ittiba’ ve imtina’ eylemek ve asıl yerli ahalisinin verdikleri tekâlif vermek üzere saltanat-ı seniyyem ile düvel-i ecnebiyye beyninde yapılacak suver-i tanzimiyyeden sonra ecnebiyyeye dahi tasarrufu emlâk müsaadesinin i’ta olunması...” şeklinde yer alan vaat ile⁹¹; Osmanlı kanun ve nizâmlarına tabi olmak ve Osmanlı vatandaşlarının verdiği vergileri ödemek şartıyla, Osmanlı Devleti ve yabancı devletler arasında yapılacak düzenlemelerden sonra yabancılara da emlâk tasarruf izni verilecektir.

Roderic H. Davison, Islahat Fermanı’nda dile getirilen bu vaadin büyük devletlerin kapitülasyonlardan vazgeçmesi şartıyla Bâb-ı Âli tarafından konulduğu yorumunda bulunmuştur⁹². Osmanlı hukukçularından Mehdi Fraşerli, Ali Paşa’nın 25 Mart 1856 tarihinde kapitülasyonlarla ilgili olarak yaptığı konuşmaya dayanarak

⁸⁸ BOA, C.HR, 1612/ 1207 M 4.

⁸⁹ Chiha, a.g.m., s. 247.

⁹⁰ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, İstanbul, 1999, s. 197.

⁹¹ Metnin tamamı için bkz., Düstur, Ankara 1941, I.Tertib, 7–14.

⁹² Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform (1856–1876)*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul 1997, II, 29.

yabancılar taşınmaz mülkiyeti tanınmasının kapitülasyonların kaldırılması şartıyla olabileceği iddiası, Davison'un fikrini desteklemektedir⁹³.

Hatırlanacağı üzere, Islahat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra taşınmaz mülkiyeti konusunda bir düzenleme yapılmasına İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya karşı çıkmıştır. 15 Şubat 1862 tarihinde bu beş ülke verdikleri bir sözlü notayla Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancıların çeşitli yollarla sahip oldukları taşınmazların durumunu görüşüp halletmek için Bâb-ı Âli 'yi görüşmeye davet etmişlerdir⁹⁴.

İki taraf arasında yapılan bu görüşme sırasında Ali Paşa'nın onların itirazlarına verdiği cevap özetle şöyledir: "Kapitülasyonların tanındığı zamandan bu yana Osmanlı Devleti ile Avrupa ilişkileri çok değişmiştir. O dönemlerde sayısı çok az yabancı tüccarlar halktan tamamen ayrı yaşayıp, toplu ticaretle meşgul olmuşlardır. Bu, yabancılar o zamanın gerektirdiği bazı ayrıcalıkların tanındığını anımsatmıştır. Ancak eski şartların antlaşmalarda kalmakla birlikte, kapitülasyon hükümleri değişmemiştir." Ali Paşa, devamlı, yabancı devletlerin vatandaşları eski antlaşmalara göre hareket ederek sadece kendi konsoloslarının otoritelerine bağlı olarak yaşadıkları ve bunun sonucunda Osmanlı vilâyetlerinde konsolosların sayısına göre zabıta ve mahkeme bulunduğunu, bu durum devam ettiği sürece Osmanlı Devleti'nin Düvel-i Muazzama'nın sürüklediği yola giremeyeceğini ifade etmiştir. Böylece mahallî kanunları tanımayan ve yerli halkın tabi olduğu vergilerden muaf olmak isteyen yabancıların Osmanlı ülkesinde yerleşmesine izin verilmesini istemenin makul ve haklı bir sebep olamayacağını belirterek özellikle eski antlaşmaların düzeltilmesini istemiştir⁹⁵.

Netice itibariyle yabancı elçilikler, Ali Paşa'nın bu cevabını olumlu karşılayarak, yabancıların can ve mallarını koruyan teminata zarar gelmeden mahallî kanunlar ve vergilere tabi tutulmalarının mümkün olabileceğini bildirmişlerdir⁹⁶. On dört yıl boyunca yapılan karşılıklı görüşmeler neticesinde de, yabancılar Osmanlı Devleti'nde Hicaz

⁹³ Fraşerli Mehdi, *İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikat-ı Hâzırası*, Samsun 1325, s. 241.

⁹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 2003, VII, 250.

⁹⁵ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 198; Altuğ, *Yabancıların Arazi İktisabı Meselesi*, s. 45–46.

⁹⁶ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, s. 198.

bölgesi dışında taşınmaz mal edinme hakkını veren “Teba‘a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlâke Dair Nizamnâme” yayınlanmıştır.

1.3.3. Teba‘a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlâkine Dair Nizamnâme

7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli nizamnâme (Safer Kanunu) ile Batılı devletlerin istekleri yerine getirilmiştir. Yabancıların, Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal edinebilmeleri için nizamnâmeye eklenen protokolü, kendi devletleri tarafından kabul edilip imzalaması şartı konulmuştur. Bu nizamnâme ve ona bağlı protokol, ilk olarak Fransa tarafından imzalanmıştır. Fransa’dan sonra Avrupa ülkeleri birer birer bu protokolü kabul etmeye başlamıştır. Emlâk tasarrufu ile ilgili protokolü kabul edip, daha sonra Filistin’de emlâk edinen devletler ve imza tarihleri aşağıdadır⁹⁷. (Tablo 2 bkz.)

Tablo 2: Safer Kanununun Protokolü Kabul Eden Bazı Devletler

No.	Devlet ismi	Protokolü Kabul Tarihi
1	Fransa	9 Haziran 1868
2	İsveç	13 Haziran 1868
3	Belçika	14 Temmuz 1868
4	İngiltere	28 Temmuz 1868
5	Avusturya	5 Kasım 1868
6	Prusya	7 Haziran 1869
7	İspanya	5 Ekim 1870
8	Rusya	20 Mart 1873
9	İtalya	23 Mart 1873
10	Amerika	11 Ağustos 1883

⁹⁷ BOA, *Mukteza Defteri*, nr.9, s. 59. Ayrıca bkz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005, s.20.

1867 Tarihli Teba‘a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlâke Dair Nizamnâmesi beş maddeden oluşmaktadır. Burada, konumuza ışık tutması için bazı maddeler üzerinde durmamız gerekmektedir.

Kanunun 1. maddesinde şöyle denilmektedir: “*Düvel-i ecnebiyye tebaası memâlik-i şâhânenin arâzî-i Hicaziyye’den, mâ’ada her tarafında tebaay-ı Devlet-i Aliyye misüllü ve başka şart tahtında olmayarak mevâdid-ı atiyede mezkûr olduğu vechiyle onların bu hususta tabi’ oldukları nizâmât ve vezaife ittiba’ kaydiyle dâhil ve hâric müdün ve kasabatta tasarruf-ı emlâk hukûkundan istifade etmeye kabul olunmuşlardır. Filasıl teba‘a-i hazreti şâhânedan olupda sonradan tebdîl-i tabiiyyet etmiş olanlar, bu ka’ideden müstesna olup anların hakkında kanûn-ı mahsûsun ahkâm-ı cârî olacaktır*”⁹⁸.

Bu maddeye göre, yabancılar taşınmaz mal edinmede vatandaşlar gibi eşit şartlara tabi olacaklar; ancak bu durum bazı istisnâlara bağlı olacaktır. Bu istisnâların ilki arazi bakımından getirilen kısıtlamadır. Söz konusu maddede yabancıların Hicaz arazisi dışında arazi edinebileceğinin altı çizilerek, kutsal yerler sayılan Hicaz bölgesine girmeleri engellenmek istenmiştir. Yine bu madde ile getirilen bir başka sınırlama kişilere ilişkindir. Hicaz vilâyeti hariç, tüm Osmanlı ülkesinde yabancıların taşınmaz mülkiyeti edinmesine izin verilirken, Osmanlı vatandaşı olup da sonradan tabiiyet değiştirmiş olan kişilerin bu haktan yararlanamayacakları ve bu kişilerin hukukî durumlarının özel bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Bu maddeden anlaşılacağı üzere, Filistin’de yabancıların taşınmaz mülkiyeti edinmesi ile ilgili herhangi bir yasaklama bulunmamaktadır.

Kanunun 2. maddesi daha çok taşınmaz mal edinmeyle ilgili şartlar ve mükellef oldukları hususlara yöneliktir. 3. maddesi satın alınan taşınmaz satışı, 4. maddesi ise taşınmazın başkalara bağışı ve vasiyet hakkı tanınma hakkındadır. Buna göre: Emlâk sahibi olan yabancılar, Emlâkını vasiyet yolu ile devir etme ya da hibe etme hakkına

⁹⁸ Düstur, I. Tertip, 1289, I, 230.

sahiptir. Hibe veya vasiyeti olmayan yahut kanunca hibe veya vasiyete uygun olmayan emlâk, metrûk emlâk olarak kabul edilecek ve ilgili kanun ve nizâmlara tabi olacaktır⁹⁹.

Kanunun 5. maddesinde; “*Her bir ecnebi istimplâk hakkından istifade etmek için taraf-ı Devlet-i Aliyye’den teklîf olunan sûret-i tanzimiyyeye mensûb olduğu devlet tarafından muvâfakat olunmak lâzımdır*” hükmü yer almaktadır. Bu maddeden anlaşılacağı üzere, yabancıların Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal edinme hakkı Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında bir protokolün imzalanması şartına bağlanmıştır.

Safer Kanununun ek protokolü ile taşınmaz mal edinme açısından yabancılar, Osmanlı vatandaşları ile eşit duruma getirilmiştir. Dahası yabancılar, önceden kapitülasyonlarla sağlanmış olan ayrıcalıkların korunma sözünün verildiğini görüyoruz. Böylece yabancılar, Anadolu topraklarında olduğu gibi Filistin topraklarında da hem emlâk hem de arazi satın alma fırsatını bulmuşlardır.

Batı devletlerden Filistin’e gelen ecnebi misyoner papazlar, birçok yörede büyük miktarda arazi ve emlâk satın almaya başlamışlardır. Bunlar, satın aldıkları arazi üzerine: kilise, manastır, okul, misafirhane ve papaz evleri gibi çeşitli müesseseler vücuda getirmişlerdir¹⁰⁰. Osmanlı memurları bu durum karşısında bir sorun çıkar endişesi ile müdahale etmekten çekinmişlerdir. Memurların bu tavrı âdeta ecnebilerin iştahını kabartmış ve arazi alımlarını daha fazla arttırmışlardır¹⁰¹.

Osmanlı Devleti, çıkardığı bu kanunla da âdeta Yahudilerin önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır. Bu sayede Yahudiler bazen yerli bir vatandaş, bazen bir yabancı devletin vatandaşı, bazen de yatırımcı olarak bölgeye nüfuz edip geniş toprakları ellerine geçirmişlerdir.

Buraya kadar özetlemek gerekirse şunu söyleyebiliriz: Osmanlı Devleti’nin ilk kuruluş döneminde uyguladığı timar sistemi XVI. yüzyılın sonuna kadar Anadolu’da olduğu gibi Filistin’de de mükemmel bir şekilde uygulanmıştır. Ancak XVII. yüzyıldan

⁹⁹ BOA, İrade Meclis-i Mahsûs (İ.MMS), 34/1417, lef 7; Yıldız Esâs Evrakı (Y.EE), 91/12; Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 474/8, lef 1.

¹⁰⁰ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 95/6.

¹⁰¹ BOA, ŞD, 2465/29.

itibaren devletin art arda girdiği savaşların sonucunda devletin ekonomisi derinden etkilenmiştir. Neticede sürekli açık veren bütçe yüzünden hazineye de sürekli para aktarmak zorunda kalınmıştır. Devlet, bu sancılı durumdan çıkmak amacıyla iltizam sistemini bir süre uygulamaya başlamıştır. İltizam sistemi de sorunu çözemeyince köklü bir reform yapma ihtiyacı duyulmuştur. Bu maksatla 1858 yılında çıkarılan arazi kanunnâmeside yeterli olmamıştır. Söz konusu bu kanunnâmede yapılan düzenlemelere de sadık kalınmamıştır. Bunun en önemli belirtisi, toprak statüsünde yaşanan önemli değişimlerdir.

Yapılan bu reformlar kapsamında da Osmanlı Devleti, tebaasına olduğu gibi yabancı devletlerin mensubu bulunan vatandaşlara da bazı düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır.

Yapılan bütün reformlara rağmen devletin geniş tarım arazileri boşalmış, boşalan veya mahlûle kalan arazilerinin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Daha sonra ihaleyle satışa çıkan bu arazilerin bir kısmını âyanlar, diğer kısmını da arazi simsarları ellerine geçirmişlerdir. Bu karışık ve istikrarsız ortamdan yerli halk kadar yabancı devletlerin vatandaşları da faydalanıp geniş topraklar ellerine geçirmişlerdir.

1867 yılında çıkarılan kanunla, yabancıların önündeki engeller âdetâ kaldırılmıştır. Yerel yönetimdeki zafiyetleri fark eden ve malî gücü yerinde olan yabancılar ile Yahudiler, bu durumdan nemalanmayı bilecek ve mahlûl kalan bu toprakların ellerine geçmesi için bütün yolları deneyeceklerdir.

1867 yılında çıkarılan kanundan sonra, çeşitli yollarla Yahudiler ve yabancılar Filistin’de geniş araziler satın almaya başladılar. Bazen kanunu arkalarına alarak bazen de para gücünü kullanarak istediklerini elde ettiler. Yabancılarla Yahudilerin satın aldıkları toprakların tartışma konusu olmaktan çıkıp asıl meselenin özü olan, onların ellerine geçen toprak genişliğinin, hangi bölgelerde bulunduğu ve kimler tarafından alınıp, kimler tarafından satıldığının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu konuyu da bir sonraki bölümlerde kapsamlı bir şekilde anlatmaya çalışacağız.

II. BÖLÜM

FİLİSTİN'DE YABANCILARIN TOPRAK MÜLKİYETİ

‘Yabancı’ kelimesi, kavram olarak, toplumun kültürüne aşinalığı olmayan, onun dilini bilmeyen ve o toplumun dışında bulunan kimse manasında kullanılırken, hukuk açısından da, içinde belirli bir süre yaşadıkları devletin varlığına rağmen o devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan, gerçek veya hükmi şahıs manasında kullanılmaktadır¹⁰².

Osmanlılar’da ise ‘yabancı’ kavramı, topluma yabancı insanlar anlamında kullanılmamıştır. Osmanlı, yabancıyı daha çok misafir ya da dinleri farklı da olsa kendilerinden olan insanlar gibi görmüştür¹⁰³. Nitekim yabancılar da, Osmanlı Devleti’ne turist, tüccar, misyoner olarak gelmelerinin yanı sıra, devletin sadık bir vatandaşı olarak da gelip orada yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir¹⁰⁴.

Yabancılar hukuku, bir ülke içindeki yabancıların o ülkede tabi olacağı hukukî çerçeveyi çizer. Yabancıların sahip oldukları hukukî durumlar, devletler tarafından özel sözleşmeler çerçevesinde tayin edilmektedir. Bu sözleşmelerde ülkede yaşayanların genel olarak kabul edebilecekleri şartlar dikkate alınarak yabancıların hakları tespit edilmektedir¹⁰⁵. Yabancılar, genel olarak yabancı gerçek kişi ve yabancı hükmi kişiler olmak üzere iki gruba ayrılır. Yabancı hükmi şahıslar, genellikle yabancı cemiyetler, yabancı vakıf ve benzeri kurumlardır.

¹⁰² Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1996, s. 319.

¹⁰³ Rıza Yıldız, *Türkiye’de Çağdaş Denetim ve Teftişin Doğuşu*, Ankara 1992, s. 71.

¹⁰⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983, X, 217.

¹⁰⁵ Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Ankara 1944, s. 79.

Osmanlı Devleti, yabancılarla ilgili hukukî düzenlemeler içinde ilk sırayı kapitülasyonlarla ilgili antlaşmalara ayırmıştır. Kapitülasyonlarla¹⁰⁶ verilen adlî, idarî, ekonomik imtiyazlar, uzun süre yabancılarla ilgili düzenlemelerin temelini oluşturmuştur.

Bu hukukî uygulamalar içerisinde yabancıların eğitim, sağlık, sosyal ve dinî faaliyetlerini yapmalarını sağlayacak düzenlemeler yer almıştır¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti döneminde uygulanan politika gereği daima etnik grupların din hürriyeti, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler hakkı korunmuş ve bu konuda Müslim, Gayr-i müslim ayrımı yapmaktan kaçınılmıştır.

İstanbul'un fethinden (1453) Tanzimat (1839) devrine kadar eğitim, sağlık, sosyal ve dinî hizmetleri, Müslümanlarda olduğu gibi diğer din mensuplarında da kendi dinlerine mensup varlıklı ve cemaatine hizmet etme duygusuna sahip kişilere bırakılmıştır. Bu hak öncelikle Rumlara, daha sonra sırası ile Ermenilere ve Yahudilere verilmiştir¹⁰⁸.

1858 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile birlikte, ülkedeki yabancıların elde ettikleri imtiyazları kontrol altına almak isteyen devlet, özellikle taşınmaz mülkiyetler konusunda bir düzenleme yapmak istemiştir. Batılı Devletlerle yapılan görüşmeler sonucunda daha önce bahsettiğimiz “ Safer kanunu (1867) ” düzenlenmiştir. Ayrıca bu düzenlemeyi hayata geçirmek için ek protokolün batılı devletler tarafından imzalanması şartı konulmuştur.

Söz konusu protokolü ilk kabul eden devlet Fransa olmuştur. Fransa 9 Haziran 1868 tarihinde bu protokolü imzalamıştır. Bu tarihten sonra Avrupa devletlerinin çoğu

¹⁰⁶ Kapitülasyon, ‘bir ülkede oturan yabancılara devletlerarası antlaşmalarda sağlanmış imtiyazları ifade eder. Yabancılara verilen bu özel haklar ya da lütuflar, bir ihsan, bir bağış olarak hükümdar tarafından bir ferman veya irade ile verilerek yahut devletlerarası antlaşmalarla iki taraflı yükümlülükler olarak ortaya çıkmıştır. Genel anlamda kapitülasyon, Osmanlı toprakları üzerinde sürekli veya geçici olarak yaşamakta bulunan yabancı devlet vatandaşlarından, özellikle Müslüman olmayanlara bağışlanmış imtiyazlara ve bunlara ilişkin izin ve hakların tümüne denilmektedir. Osman Nebioğlu, *Bir Devletin Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara 1986, s. 1.

¹⁰⁷ 1535 yılında verilen kapitülasyonlar başlangıçta Osmanlı Pâdişahı değişikçe yenilenen geçici ticaret anlaşması iken 1740'dan sonra dâimî kılınmıştır.

¹⁰⁸ Sevim Tunç, *Türkiye’de Eğitim Eşitliği*, Ankara 1969, s. 99.

Fransa'nın izini takip etti. Böylece protokolü imzalayan ülkelerin sayısı 16'ya ulaştı¹⁰⁹. Filistin'de en fazla gayrimenkul sahibi olan ülkelerin başında yine Fransa gelmektedir.

2.1. Fransız Gayrimenkulleri

Osmanlı Devleti'nin, Fransa ile ilişkileri XVI. yüzyıl başında üst seviyeye çıkmaya başladı. 1528'de Fransa'ya ilk kapitülasyon verildi. Bu ülke ile kalıcı bir barış ve dostluk sağlamak amacıyla çeşitli dönemlerde başka antlaşmalar (1604, 1673, 1740) da imzalandı¹¹⁰. Ancak daha sonraki dönemlerde Fransa, kendisine sunulmakta olan bu imtiyazları âdetâ bir hak olarak algılamaya başlayacaktır. Fransa, milletlerarası hukuk olarak nitelendirdiği tüm bu ayrıcalıkları kullanarak Osmanlı Devleti'nin Katolik vatandaşlarını temsil etmek istemiştir¹¹¹.

Fransa ile yapılan ve konumuzu yakından ilgilendiren anlaşmalar arasında - şüphesiz - 1740 yılında imzalanan anlaşma vardır. Bu anlaşma metninde daha önceki kapitülasyonlarda verilen imtiyazların büyük bir kısmı onaylanarak bu anlaşmanın konumuz için önemli olan 81. maddesinde: “*Fransız râhiplerinin Kudüs'te sahip oldukları yerler zamanla harâb olursa, İstanbul'daki Fransız elçisinin aracılığıyla tamirine izin verileceği*” belirtilmiştir. Doğal olarak bundan sonra gelen bütün Pâdişahları bağlayan bu madde, Osmanlı Pâdişahlarını, talep edilmesi halinde, adı geçen kiliseye veya herhangi bir gayrimenkule mutlaka tamir izni verme taahhüdü altına sokmuştur¹¹².

Bu maddeden de anlaşıldığı üzere, 1740 yılına kadar bazı Fransız Katolik rahipleri Kudüs'te bazı gayrimenkulleri eline geçirmiştir.

Kapitülasyonlar sebebiyle Osmanlı Devleti'nde bulunan Katolikleri himaye konusunda diğer Katolik devletlere (Avusturya, İtalya, İspanya) nazaran büyük avantaj sağlayan Fransa'nın özellikle misyonerlerini devreye sokarak başlatmış olduğu dinî ve

¹⁰⁹ Bu protokolü kabul eden ülkeler ve imza attıkları tarih şöyledir; Fransa (1868), İsveç (1868), Norveç (1868), Belçika(1868), İngiltere (1868), Avusturya(1868), Danimarka (1869), Prusya (1869), İspanya (1870), Yunanistan (1873), Rusya(1873), İtalya(1873), Hollanda(1873), Amerika(1883), Portekiz (1883), ve İran (1883). BOA, *Mukteza Defterleri*, nr. 9, s. 59.

¹¹⁰ Mehdi Fraşerli, *İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkatı Hâzırası*, Samsun 1325, s. 70-116.

¹¹¹ Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri, (1071-1859); Başlangıç Dönemi*, Ankara 1973, s. 2.

¹¹² Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin Işığında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1989, s. 34.

kültürel hareket, 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı'nın Hristiyan halkın lehine getirdiği hükümler sayesinde daha da rahat bir ortama kavuşma imkânını bulmuştur¹¹³.

Fransa'nın bölgeye yönelik emperyalist gayelerine hizmet eden Franciscain ve Dominicainesilerin çok sayıda açtıkları okulları, hastaneleri, kiliseleri, manastırları ve yetimhaneleri ile hem kendi mezheplerini yayıyorlar hem de ülkelerinin menfaatlerine uygun kesimlerin kazanılmasını sağlıyorlardı. Bu yolla faaliyet gösterdikleri Osmanlı toprakları üzerinde etkileri oldukça fazlaydı¹¹⁴.

Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız rahipler, Osmanlı'nın bütün vilâyetlerindeki gibi Filistin'de de arazi satın alıp çeşitli müesseseler kurdular. Fransız rahipler satın aldıkları emlâk ve araziler üzerine, kilise, manastır, mektep, yetimhane, hastane, muayenehane, misafirhane ve rahiplere mahsus ikametgâhlar (evler) inşa ettiler¹¹⁵.

Konunun daha rahat anlaşılması için yukarıda bahsettiğimiz müesseseleri ayrı ayrı mütalaa etmemiz faydalı olacaktır. Konu ve amaç bakımından bu müesseseleri belli başlıklar altında ele alacağız.

2.1.1. Fransız Eğitim Müesseseleri

Osmanlı döneminde açılan Fransız okullarının tarihi oldukça eskilere dayanır. Katolik okulları olarak bilinen bu okulların ilk açılışları XVI. yüzyılın sonlarına rastlar. Çeşitli tarikatlara mensup rahip ve rahibeler tarafından açılan okullar, genelde bunları açan dinî kuruluşların adıyla da anılırlar¹¹⁶.

XIX. yüzyıl sonuna doğru, Protestan ve misyonerlik faaliyetlerinin Amerikalıların desteği ile Anadolu ve Ortadoğu'da yayılmaya başlanması üzerine, Katolikler de Protestanlarla yarışmak durumunda kalmışlardır¹¹⁷.

¹¹³ Süleyman Kocabaş, *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları; Tarihte Türkler ve Fransızlar, İstanbul 1990*, s. 253- 259.

¹¹⁴ Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, İstanbul 1952, s. 49- 50.

¹¹⁵ BOA, *DH.İD*, 154/13, lef 3 ve lef 4. Ayrıca bkz. *Mukteza Defterleri*, nr. 35, s. 31-33.

¹¹⁶ Tarikatların belli başlıları Frères, Lazaristes, Notre-Dame de Sion, Capucins, Jésuites, Franciscain ve Dominicaindir. Bkz. Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, s. 116-229.

¹¹⁷ İlknur Polat, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar*, Ankara 1993, s. 114-115.

Daha önce 1887 yılında Sultan II. Abdülhamid'in gösterdiği bir irade ile ecnebi okullarına ferman alma zorunluluğu getirmiş ve bu da Fransızları oldukça rahatsız etmişti¹¹⁸. Bunun üzerine Fransız hükümeti, Osmanlı yönetimine baskı uygulamaya başlamıştır.

Fransız hükümetinin amacı ise her tarafa yayılmış müesseselerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek idi. Osmanlı yönetimine yapılan baskılar sonucunda Fransa ile yeni bir anlaşma yapılması kabul edilmişti. 2 Kasım 1901 tarihinde Fransa'nın İstanbul'da bulunan sefaret müsteşarı Edmund Bobst aracılığı ile istekleri bildirilmişti¹¹⁹.

Fransa hükümetinin istekleri şunlardı:

- Fransız tabiiyeti ve himayesinde bulunan okulların Osmanlı Devleti tarafından mevcudiyetlerini tasdik edip işlerini rahatça yapmalarını taahhüt etmek.
- Gelecekte, Fransız sefareti himayesinde okul inşa olunacağı vakit, sefaret bu okulun idaresi hakkında gereken bilgileri hariciye Nezâretine bildirecektir.
- Müracaat tarihinden itibaren 2 ay süre zarfında Bâb-ı Âli okulun açılmaması konusunda gereken sebepleri göstererek Sefarete yazı ile itiraz etmediği takdirde okulun açılmasına müsaade edilmiş olacak ve Osmanlı memurları okulun faaliyetlerine engel olamayacaklardır.
- Daha önce yapılmış anlaşmalara dayanarak ruhban heyetlerine tanınan vergi muafiyeti okullar hakkında da geçerli olacaktır.

Fransız hükümeti bu taleplerle yetinmeyip ilave olarak şahıs veya cemiyetler tarafından idare olunan okulların, kilise, manastır, hastane, yetimhane v.s. müesseselerin mevcudiyetinin resmen kabul edilmesini de istedi¹²⁰. 1894–1896 karışıklığı (Ermeni

¹¹⁸ 1901 Tarihli Osmanlı-Fransız Anlaşmazlığı Hakkında Fransız Meclisinde Yapılan Tartışmalar için bkz. BOA Yıldız Sadâret Hususî Mârûzât Evrakı (Y.A.HUS), 422/44.

¹¹⁹ BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 157

¹²⁰ BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 159–160.

olayları) esnasında tahrip edilmiş veya hasar görmüş olan müesseselerin yeniden inşası, genişletilmesi veya tamiri için derhal ferman verilmesini de talep etti¹²¹.

Fransa'nın bu talepleri, Osmanlı yönetimi tarafından başta kabul görmemişti. Fransızlar Midilli Adasını işgal edince Osmanlı Devleti, Fransa'nın koyduğu şartları kabul etmek zorunda kaldı¹²². Osmanlı yönetimi Fransa'nın isteklerini kabul ettikten sonra 11 Kasım 1901 tarihinde Fransız donanması Midilli Aadasından ayrılmıştır¹²³. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda yukarıda üçüncü bentte işaret edilen süre 2 aydan 6 aya uzatılarak bir anlaşma sağlandı¹²⁴.

Böylece Fransız hükümeti amacına ulaştığı gibi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde hemen hemen bütün Vilâyetlere yayılmış, büyük kısmı ruhsatsız olarak faaliyet gösteren Fransa himayesindeki müesseselerin mevcudiyetini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiş oldu.

Fransız hükümeti, 1901 tarihinde imzalanan anlaşmadan kendine büyük avantajlar sağlayarak mevcut müesseselerinin sayısını 1913 tarihine kadar neredeyse ikiye katladı. Osmanlı hükümeti, Fransız okulları ile ilgili herhangi bir sorunla karşılaştığında hemen 1901'de itimat edilen listeye dönüp ona göre hareket ederdi. Fransız hükümeti ise bu sıkı denetimden son derece rahatsız olmaktaydı¹²⁵.

Fransız hükümeti bu zor durumdan kurtulabilmek için ve 1901 listesini âdeta güncelleştirmek için harekete geçti. Fransa'nın İstanbul sefiri Maurice Bompard ile Osmanlı Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa arasında 20 Muharrem 1332 (18 Aralık 1913) tarihinde 4 maddelik yeni bir anlaşma imzalandı¹²⁶.

Yapılan bu anlaşma neticesinde Osmanlı hükümeti, Fransızlara kültürel alanda oldukça geniş haklar tanıdı. Bu anlaşmaya göre Fransızların konumuzla ilgili olan istekleri şunlardı:

¹²¹ Bu Müesseselerin Listesi İçin bkz. BOA, ŞD, 1478/13-lef 12.

¹²² BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 187.

¹²³ BOA, Y.A.HUS, 422/3.

¹²⁴ BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 185.

¹²⁵ Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005, s. 167.

¹²⁶ Geniş Bilgi için bkz. BOA, Yıldız Perakende Evrakı Serkurenalık (Y.PRK.SRN), 34/56.

1. Fransız himayesi altında bulunup ekli listede belirtilen okullara, hayır ve dinî kurumlara usulen verilmesi gereken ferman re'sen ve meccanen verilecekti.
2. Fransız hükümeti bu müesseselerle ilgili istenen Evrakı (plan, tapu vs.) Osmanlı Devleti'ne tebliğ edecekti.
3. Osmanlı Devleti, Fransa himayesinde bulunan binaların tamiri, tadilatı, tevsii, nakli, yeniden inşası, Müslümanların bulunduğu mahallerde meydana getirecekleri müesseseleri için ruhsat talebine 6 ay içerisinde cevap verecek, bu müddet geçinceye kadar muafiyet, imtiyazat ve istisnaat kazanılmış hak olacaktı.
4. Fransız müesseseleri ruhsatsız açılmayacak aksi takdirde kapatılacaktı. Mevcut olan veya tesis edilecek olan Fransız okullarının öğretmen ve öğrencilerinin askerlik hizmetleri konusunda resmi okullar ile aynı kolaylıklara sahip olacaktı. Talep ettikleri takdirde diplomaları her derecedeki Osmanlı okullarına giriş hususuna haiz olduğu kıymet ve itibar cihetince de resmi okullar ile aynı tutulacaktı. Osmanlı hükümeti, Osmanlı okulları ile aynı derecede haklar isteyen okulları Konsoloshane memurlarının gözetimindeki program ve imtihanlarına münhasır olmak üzere teftiş edebilecekti¹²⁷.

1901 yılında Filistin'de sadece 36 okul varken, 1913 Antlaşmasına göre bu müesseselerin 99' u okul, 3' ü kolej ve 1' i dârü'l-muallimîn olmak üzere toplam 103 eğitim müessesesine çıktığını görmekteyiz¹²⁸. Bu müesseselerin bir kısmı mülk olarak diğer kısmı kirada faaliyet göstermekteydi. Mülk olan eğitim müesseseleri aşağıdaki tabloda verilmiştir¹²⁹. (Tablo 3 bkz.)

¹²⁷ 21 Nisan 1914 Tarihinde bu anlaşma tasdik edilmiştir. Geniş Bilgi için bkz. BOA, Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO), 126/5, lef 54.

¹²⁸ BOA, *Muktaza Defterleri*, nr. 35, s. 29–33.

¹²⁹ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 205658.

Tablo 3: Fransız Eğitim Müesseseleri

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet ¹³⁰	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
1	Fransız Mektebi	Franciscain	Kudüs, Sur içi	Mülk
2	Fransız Mektebi	Prères de la Doctrine Chrétienne	Kudüs, Sur içi	Mülk
3	Ruhban Mektebi	Pères Blancs	Kudüs, Sur içi	Mülk
4	Fransız İncil Mektebi	Pères Dominicain	Kudüs, Sur dışı	Mülk
5	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph l'Apparition	Kudüs, Sur dışı	Mülk
6	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph l'Apparition	Kudüs, Sur içi	Mülk
7	Fransız Mektebi	Dame de Sion	Kudüs, Sur içi	Mülk
8	Fransız Sanayi Mektebi	Saint Pierre de Pères de Sion	Kudüs, Sur dışı	Mülk
9	Fransız Mektebi	Pères Franciscain	Kudüs, Beytü'l-Lahm Kasabası	Mülk
10	Fransız Mektebi	Frères de la Doctrine Chrétienne	Kudüs, Beytü'l-Lahm Kasabası	Mülk
11	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph l'Apparition	Kudüs, Beytü'l-Lahm Kasabası	Mülk
12	Fransız Sanayi Mektebi	Frères Salésien	Kudüs, Beytü'l-Lahm Kasabası	Mülk
13	Fransız Mektebi	Franciscain	Yafa Kazası, Remle Kasabası	Mülk

¹³⁰ Tarikatların isimleri için bkz. Polvan, Türkiye’de Yabancı Öğretim, s. 116- 229.

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet¹³⁰	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
14	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph	Yafa Kazası, Remle Kasabası	Mülk
15	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph	Ramallah Kasabası	Mülk
16	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph	Beytü'l-Lahm, Beyt Câlâ Köyü	Mülk
17	Fransız Mektebi	Dame de Sion	Kudüs, 'Ayn Kârim Köyü	Mülk
18	Fransız Mektebi	Frères de la Doctrine Chrétienne	Yafa Kazası kasaba dışı	Mülk
19	Fransız Mektebi	Frères de la Doctrine Chrétienne	Yafa Kazası kasaba dışı	Mülk
20	Fransız Mektebi	Frères de la Doctrine Chrétienne	Yafa Kazası kasaba dışı	Mülk
21	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph	Yafa Kazası kasaba dışı	Mülk
22	Fransız Mektebi	Soeurs de Saint Joseph	Yafa Kazası kasaba dışı	Mülk
23	Fransız Ziraat Mektebi	Pères Salésien	Beytü'l-Lahm Kazası, Beyt Câlâ Köyü	Mülk
24	Fransız Mektebi	Pères Terapistes	Yafa Kazası, el-Atrûn köyü	Mülk

Görüldüğü gibi 103 okulun sadece 24 'ü mülktür. Kalan okulların çoğu kirada veya özel mülk üzerine faaliyet göstermekteydi. Bu okulların çoğu ruhsatsız olarak açılmıştır. Osmanlı Devleti bunları kontrol altında tutmak amacıyla 1901 yılında ruhsat

vermiş ve yasal hale getirmiştir. Yukarıda zikredilen 24 mülk okulun üzerinde bulundukları arazilerle ilgi arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlamış değiliz.

2.1.2. Fransız Dinî Müesseseleri

Misyonerlik faaliyetlerinin asıl amacı, Hristiyanlığı yaygınlaştırmaktır. İncil'i bilmeyenlere öğretmek, Hristiyan olmayanları bu dine davet etmek veya kendi mezheplerine insan kazandırmaktır. Bunun için çalışan misyonerlerin nihai hedefi ise yeryüzünde güçlü bir Hristiyan topluluğu oluşturmaktır¹³¹.

Dinî ve mezhebî gayelerle Osmanlı topraklarına gelen misyonerler, aynı zamanda kendi ülkeleri tarafından Osmanlı Devleti'nde yeni nüfuz alanları oluşturma çabasında idiler. Osmanlı Devleti yapısı, çok dinli ve çok etnik olması bakımından misyoner faaliyetleri için uygun bir yerdi. Azınlıklara tanınan yeni haklar ile yabancılara verilen kapitülasyonlar da bu tür faaliyetler için uygun fırsatlar sağlıyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan misyonerlik faaliyetlerinin tarihi oldukça eskiye dayanır. Anadolu topraklarında olduğu gibi Filistin'e gelen Fransız Katolik misyonerler, kendi cemaatlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her tarafta arazi ve emlak satın alarak okul, kilise, mabet ve manastır tesis etmişlerdir. Özellikle Kudüs gibi kutsal yerleri elde etmeye yönelik büyük çalışmaları vardır.

Misyonerler, Kudüs ve çevresindeki bölgelerde bulunan azınlıkların eğitimi ile ilgilenmek üzere XVI. yüzyılın sonlarına doğru bölgeye gelmeye başladılar. Bu arada eğitim müesseseleri yanında çeşitli dinî müesseseler de vücuda getirirlerdi¹³².

1913 yılına kadar Kudüs ve civarındaki bölgelerde kurulan bu dinî müesseseler sayı bakımından oldukça fazladır. Bu tarihe kadar tesis edilen kilise ve manastır gibi mabet sayısı 97'yi bulmuştur. Bunların bir kısmı kiralık binalarda faaliyet gösterirken, diğer kısmı Fransız vatandaşları ve bölgeye gelen Fransız misyonerleri tarafından satın

¹³¹ Osman Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara 1990, s. 2-3.

¹³² Osman Nuri Ergin, *Türk maarif Tarihi 1381/1961*, İstanbul 1977, II, 781-782.

aldıkları arazilerin üzerine inşa edilmiştir¹³³. Konumuzu yakından ilgilendiren ve Kudüs ile civarındaki bölgelerde mülk araziler üzerine inşa edilen dinî müesseselerin çeşitleri ve bulundukları yerler şöyledir: (Tablo 4 bkz.)

Tablo 4: Fransız Dinî Müesseseleri

Nr.	Müessese Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Kilise ve ikametgâh ¹³⁴	Kudüs	Dominicain Rahipleri	30 Dönüm	-	Kilise ve ikametgâh arazinin bir bölümü üzerine inşa edilmiştir 14617 zira' x 0.76 = 11.100 m ² . Mülkiyet tarihi 1887.
2	Mabed ¹³⁵	Kudüs Bâbü'l-Halîl dışında	Chrétienne Rahibelerinin reisesi Liboni Sion	-	Mülk	Arsa üzerine 45 odalı bir mabet inşa edilmek üzere Ermeni tebaasından Giyouunan Maksadyen Efendi tarafından 250.000 Kuruş karşılığında satılmıştır. Mülkiyet tarihi 1890 den önce.
3	Manastır ¹³⁶	Kudüs Abu Ğûş	Doctrin Fransa de la Primitive	11.560 m ²	Mîrî	Arazi üzerine eskiden bir kilise bulunmaktadır. Mülkiyet tarihi 1904.
4	Manastır ¹³⁷	Kudüs	Fi de la Chrétienne	6000 zira' x 0.76 = 4560 m ²	Mülk	Bahçeli bir ev olarak satın alınmıştır. Mülkiyet tarihi 1906.

¹³³ Bu 97 müessese için bkz. BOA, *DH.İD*, 154/13, lef 44–54. Ayrıca bkz. *DH.İD*, 154/6, lef 3–4; *Muktezâ Defterleri*, nr. 35, s. 31–33; *ŞD*, 2717/57, lef 2 (Defter); *HR.HMŞ.İŞO*, 143/19, lef 2; *HR.HMŞ.İŞO*, 136/4, lef 1–3 (Son belge Fransızcadır).

¹³⁴ BOA, *ŞD*, 2613/39, lef 2.

¹³⁵ BOA, *İ.MMS*, 112/4816, lef 1.

¹³⁶ BOA, *İ.AZN*, 1322 N 05, lef 7.

¹³⁷ BOA, *İ.AZN*, 1324 R 19, lef 3.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
5	Manstır, Mektep ve hastahane ¹³⁸	Akka'ya tabi Hayfa	Fi de la Chrétienne	7 Dönüm	Mülk bir tarla	Mülkiyet tarihi 1909.
6	Manastır ¹³⁹	Kudüs	Kuan de Soeur Cilaric	38 Dönüm	Mîrî	Arsa üzerine buluna üç odaya ilaveten 28 oda daha inşa edilmek istendi. Mülkiyet tarihi 1910.
7	Kilise; bir çanak kalesi ve Rahiplere mahsûs ikametgâh ¹⁴⁰	Kudüs Cebel Sahyun; Silvân Köyü	Augustine de l'Assomption	42 Dönüm	24.6 sı Mîrî; 17,4 u mülk	Mülkiyet tarihi 1911.
8	Kilise ve Manastır ¹⁴¹	Kudüs Beytü'l-lam, Artas	Notre Dames du Jardin	225 Dönüm	Mîrî	Mülkiyet tarihi 1898.

2.1.3. Fransız Sağlık Müesseseleri

Misyonerlik teşkilatları hiçbir dönemde sadece dinî amaçlı müesseseler olarak kalmamıştır. Misyonerlik faaliyetlerini, doğrudan veya dolaylı tesirleri bakımından her zaman dinin kapsama alanı dışına taşımışlardır. Misyonerler; siyasî, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yanında sağlık alanında da kendilerini gösterdiler.

Hristiyan kültürünün yayılmasında en çok üzerinde durulan müesseselerden biri de sağlık müesseseleridir. İnşa edilen hastane, sağlık ocağı ve muayenahanelerin özellikle fakirlik, sefalet ve hastalıklara düşen insanlar üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Ara sıra

¹³⁸ BOA, *İ.HR*, 1327 Za 14, lef 8.

¹³⁹ BOA, *İ.HR*, 1328 M 10, lef 8.

¹⁴⁰ BOA, *İ.HR*, 1328 L 10, lef 7.

¹⁴¹ BOA, *DH.İD*, 163/53, lef 2; ayrıca *İ.MMS*, 186/5, lef 2 bkz.

müracaatta bulunan cemiyet mensupları tarafından açılan müesseselerin sayısı gün gittikçe artıyordu. Nitekim açılan bu hastanelerin bazıları mîrî bazıları vakıf arazileri üzerine açılmıştır. Bir örnek vermek gerekirse 15 Receb 1309 (14 Şubat 1892) tarihli belgede şöyle söylenmektedir:

“ Kuds-i Şerif’de Beytü’l-lahm Kasabasında mukîm Soeur de Chrétienne nâm Fransız rahibelerinin mutasarrıf oldukları on yedi dönüm arazi üzerine muhtâcîn hastanın tedâvisi için bir bâb hastahane inşa edecekleri bayânla ruhsat i’tası müsted’î Fransa sefaretinden verilen takrîr ile bu bâb da bilisti’lâm Kudüs-i Şerif sancağı meclis idaresinden alınan mazbatanın ve Dîvân -ı hümayun kaleminden yazılan müzekkerenin ve evrak-ı müteferi’enin nakliyle Hariciye nezâretinden ve sabık irad iş’ara cevaben maliyye nezâretinden gönderilen tezkereler, livâ-i mezkûr mazbatasında zikr olunan arazi Kudüs’te kâ’in Haseki Sultan imareti evkafından Beytü’l-Lahm Kasabasına yirmi dakika mesafede...”¹⁴².

Katolik misyonerlerin açtıkları okulların yanı sıra Filistin’in her yanına dağılmış olarak kurdukları hastane, sağlık ocağı ve muayenehanelerin sayısı oldukça fazladır. 1913 yılına kadar çoğu Kudüs, Nâsıra ve Beytü’l-Lahm da toplam 32 sağlık müessesesi açılmıştır. Belgede sadece bu müesseselerin ismi, yeri ve bağlı olduğu cemiyetin adı zikredilmiştir¹⁴³. Mülk olanların sayısı ise 3 hastane ile sınırlı kalmıştır. Başlıca Fransız sağlık kuruluşları şunlardır: (Tablo 5 bkz.)

Tablo 5: Fransız Sağlık Müesseseleri

Nr.	Müessese Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Hastahane	Kudüs Beytü’l-lam	Soeur de Chrétienne	17 Dönüm	Vakıf	Hastahane arazisi için öşür vergisi alınıyordu.

¹⁴² BOA, Sadâret Dîvân Mühimme Kalemî Evrakı (A.} DVN.MHM), 502/63, lef 1.

¹⁴³ Bu Tablo müesseseler için bkz. BOA, DH.İD, 154/13, lef 44–54.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
2	Hastahane ¹⁴⁴	Yafa	Mösyö Cinade Lion	Arsa	Mîrî	-
3	Hastahane	Akka Nâsıra	-	Yarım Dönüm	Mîrî	Keşif sırasında bu arazinin genişliği 22,5 Dönüm ¹⁴⁵ .

2.1.4. Fransız Sosyal Müesseseleri

Daha önce belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki yakınlaşma sonucunda 1535’de Fransa’ya ilk kapitülasyon verilmişti. Bununla birlikte kutsal yerlerin himayesi bu ülkeye bir hak olarak tanınmıştır. Fransa bundan faydalanarak çeşitli tarihlerde birçok sosyal ve kültürel müesseseler vücuda getirmiştir. Filistin’de kurulan kilise, mektep ve manastır gibi müesseseler yanında papazlar için ikametgâh, bölgedeki Hristiyanlara darülaceze, yetimhane, Filistin’e gelen Fransız ziyaretçilerine misafirhane gibi sosyal müesseseler de kurulmuştur.

Misyonerler bu tip müesseselerin inşa edilmesi için kendi kaynaklarını kullanarak veya hayırsever zengin yabancı vatandaşlardan yardım alarak onunla arazi satın alıp vücuda getirirlerdi¹⁴⁶. Bu tip müesseselerden bazen Kudüs’e gelen ziyaretçiler de faydalanıyordu. Nitekim 01 Şevval 1312 (28 Mart 1895) tarihli belgede şöyle denilmektedir;

*“Akka sancağına mülhak Nâsıra kasabasında mukîm Franciscain Rahiplerinin misafir kabulüne mahsûs hânelerin ‘ademi vus‘iyyet ve kifâyetinden nâşi’ Deyr-i Santa nâm manastırlarına muttasıl bazı arsaların mubaya‘a ve iştirâsı ile ...”*¹⁴⁷.

¹⁴⁴ BOA, İ.ŞD, 44/2334, lef 2.

¹⁴⁵ Bu konuyla ilgili belgede şunlar denilmektedir; “...bilkeşf hakikatte sened-i mezkûrda munderic hudûd dâhilinde ‘atik yirmi iki buçuk dönüm bulunduğ...”. BOA, İ.AZN, 1323 S 23, lef 4.

¹⁴⁶ BOA, İ.DH, 1321/1312 L 1, lef 1.

¹⁴⁷ BOA, ŞD, 2629/31, lef 13.

Fransa hükümetinin bu tip faaliyetlerde bulunan misyonerlere yardımlarını esirgemediğini de görüyoruz. Fransa hükümetini kendi konsoloslukları aracılığıyla çeşitli yerlerde arazi satın alarak kendi rahiplerine mahsûs, ikametgâh inşa ettiğine şahit oluyoruz. 22 Receb 1285 (8 Kasım 1868) tarihli belgede aynen şu ifade kullanılmaktadır:

*“Fransa devlet-i fahîmesi tarafından ta‘mîr ve tesviye olunan Saint Ana nâm kilise ittisâlinde konsoloshane tercümani Hanna’nın ba hüccet-i şeri’yye ‘uhdesinde bulunan dört parça arsa için hüccet-i şeri’yye i‘tâsı lâzım gelecek ki Kudüs’te bulunan Fransalı rahiplerin ikametgâhları içün ...”*¹⁴⁸.

Misyonerler, Kudüs ve çevresindeki bölgelerde azınlıklara yönelik eğitim faaliyetlerinin yanında çeşitli sosyal faaliyetleri de yürüttüler. Papazlar kendilerine ikametgâh, bölgedeki Hristiyanlara darülaceze ve yetimhane, Kudüs’teki kutsal yerlere gelen Fransız ziyaretçilerine misafîrhane gibi sosyal müesseseler inşa ettiler. Filistin’in her tarafına yayılmış olan bu tip müesseselerin sayısı 39’u bulmuştur. Hakkında geniş bilgi sahibi olduğumuz müesseseleri şöyledir¹⁴⁹: (Tablo 6 bkz.)

Tablo 6: Fransız Sosyal Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Rahip evleri	Safed-Telhûm	Terre Sainte	862 Dönüm	Mîrî	Devlet-i Âliyye tebaasından Safedli İlyas Bâvâb tarafından Terra Santa rahiplerine satılmıştır. Mülkiyet tarihi 1890.
2	Misafîrhane	Hayfa Muharra-ka Mah.	Karmel manastırının başkanı İlyadra	2000 Dönüm	-	Arazi üzerine daha önce Ruhsatsız bir manastır inşa edildi. Ayrıca kayıtlarda iki bin değil, 200 dönüm olarak görülmektedir. Mülkiyet tarihi 1911.

¹⁴⁸ BOA, *İ.HR*, 235/13899, lef 2.

¹⁴⁹ BOA, *DH.İD*, 154/13, lef 44–54.

2.1.5. Fransız Özel Mülkleri

7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli Kanunun neşrinden sonra, yabancılara Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul edinme hakkı tanınmıştır. Bu kanundan Yabancılar, Hicaz vîlâyeti dışında kalan bütün İmparatorluk topraklarında kendilerine özel olarak ev ve arazi satın alma imkânı elde etmişlerdi.

XVI. yüzyıldan beri Katolik misyonerler Filistin'de faaliyette bulunmuştur. Yürüttükleri faaliyetin sonucunda yüzden fazla okul, onlarca kilise, manastır, ibadethane, hastane ve muayenehane açılmıştır. Fakat Fransızların özel emlâklarına gelince durum gerçekten çok şaşırtıcıdır. Onlara ait özel mülklerin sayısı 10'a bile ulaşmamış olması insanı hayrete düşürür. Filistin topraklarında Fransızlara ait özel mülkler şunlardır¹⁵⁰: (Tablo 7 bkz.)

Tablo 7: Fransız Özel Mülkleri

Nr	Mülk Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Arsa	Kudüs - Nefuriyye	Patrik Damyanus	5,054 dönüm	Mîrî	Mülkiyet tarihi bir kısmı 1850, diğer kısmı ise 1856 ¹⁵¹ .
2	Bahçeli mesken ¹⁵²	Kudüs Beytü'l-lam	Madam Emeli Labarty	6 dönüm	Vakıf	Haseki Sultan arazisindendir. Mülkiyet tarihi 1885.
3	Mesken ¹⁵³	Kudüs - Ramallah	Edward Parnalis	213 zira' x 0.76 = 162 m ²	Vakıf	Halîlül'r-Rahmân Vakıf arazisi üzerine inşa edilmiştir. Mülkiyet tarihi 1888.

¹⁵⁰ BOA, *DH.İD*, 154/13, lef 44-54.

¹⁵¹ BOA, *İ.HR*, 428/ 1330 Ra 05.

¹⁵² BOA, *İ.DH*, 1013/79969, lef 1.

¹⁵³ BOA, *ŞD*, 2529/9, lef 1; ayrıca *İ.ŞD*, 89/5314, lef 1 ve lef 2 bkz.

Nr	Mülk Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
4	Mesken ve imalathanesi	Akka - Nâsıra	Lonkulus Joseph	4 parça arsa	3' ü Mülk, 1'i Mîrî	Mülkiyet tarihi 1903.

Kapitülasyonların lağvedilmesi ve I. Dünya Savaşı'nın başlaması en fazla Fransız okulları ve müesseselerini etkilemiştir. 27 Cemâziyelâhîr 1333 (11 Mayıs 1915)'te alınan bir karar uyarınca düşman devletlere ait okul, yetimhane, hastane ve manastır kapatılmış daha sonra devletçe uygun görülenlere el konulmuş, mensupları da yurt dışına çıkarılmıştır.

*“Düvel-i Muhasama'ya ve tebaasına mensûb bi'l-'umum müessesesât-ı tedrîsiyye ilga ve tahliye ve binaları icâbına göre hükümetçe isti'mâl edilecek ve erkân ve müstahdemîni memleket hâricine ihrâc olunacaktır...”*¹⁵⁴.

Savaş başlar başlamaz Fransa ile olan bütün ilişkiler kesilmiş ve bu arada Katolik mirasının birçok varisi ortaya çıkmıştır. Bu varislerin en önde geleni Papalık makamı olmuştur. 17 Cemâziyelevvel 1334 (21 Mart 1916) tarihinde Osmanlı Devlet'inde bulunan Katolik Fransız tebaasının idaresini Papa vekilinin yürütmesi kararı alınmıştır¹⁵⁵.

Kapitülasyonların kaldırılmasından önce Fransızlar'ın güçlü himayesinden istifade eden birçok devlet, ortaya çıkan bu yeni durum sebebiyle zarar görmeye başlamıştır. Bu zararın farkına varan devletlerden, İsveç ve İspanya gibi devletler, Osmanlı makamlarınca el konulan bazı müesseselerin kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başlamışlardır¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Bu Karar için bkz. BOA, Dahiliye Şifre Kalem-i Evrakı (DH.ŞFR), 71/25.

¹⁵⁵ Bu Karar için bkz. BOA, Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO.), 73/8, lef 6.

¹⁵⁶ İspanya Devleti, Yafa, Remle ve Hayfa'da bazı müesseselerin kendine ait olduğu iddiasında bulunmuştur. İspanyollar Hayfa'da bulunan okulun Fransız himayesinde olmasına rağmen, 1895'te İspanyol Sefareti vasıtasıyla ruhsat aldığını iddia etmektedir. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. BOA, HR.HMŞ.İŞO, 73/9.

İşgal edilen bu okulların çoğu mütarekeden sonra yeniden açılmıştır. Savaşın mağlup çıkan Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir kısmı işgale uğramıştır. İtilaf Devletleri bu işgal sırasında daha önce el konulan binaları tahliye ile eski hallerine döndürmüşlerdir¹⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin, Fransa'ya tanıdığı bu imtiyazlar (haklar), aynı uygulamalardan yararlanmak isteyen başka devletlerin de zaman içerisinde, bu tür haklara sahip oldukları ya da sahip olmaları gerektiği yolunda birtakım iddialar öne sürmelerine sebebiyet vermiştir. Bu tür imtiyazlardan, İngiliz misyonerler ve bazı İngiliz vatandaşları da faydalanmıştır.

2.2. İngiliz Gayrimenkulleri

Türkler'le İngilizlerin ilk temasları Haçlı Seferleri sırasında olmakla beraber, birebir münasebetleri ancak XVI. yüzyıl ortalarında hatta sonlarında başlamıştır¹⁵⁸. Bundan sonra: İngiliz – Türk münasebetlerinin hem ticarî, hem de siyasî alanda gelişmiştir. 1578 Ekim'inde İstanbul'a gelen "Ticaret Ajanı" William Harbone, Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa veya Hoca Saadettin Efendi ile münasebet kurmaya muvaffak olmuş ve bunlar vasıtasıyla Sultan III. Murad'ı da İngiltere ile ilgilenmeye sevk edebilmişti. 1580 yılında Sultan III. Murad, İngiliz tüccarlarına Osmanlı memâlikinde ticaret yapmaya izin vermiştir¹⁵⁹.

XVI. yüzyılda başlayan bu ilk münasebetler, zamanla gelişmiştir. Eğitim ve kültürel alanda bu ilişkilerin ne zaman başladığı konusunda kesin bir tarih vermek mümkün olmasa da, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun bir faaliyet içine girdikleri açıkça görülmektedir.

İngilizlerin okul açma politikası bahanesiyle Orta-Doğu üzerinde durdukları gözden kaçmamıştır. Bu bölgeye ağırlık vermelerinin iki sebebi vardı: Birincisi, Arap milliyetçiliğini alevlendirerek Arap toplumunu Osmanlı'ya karşı kıskırtıp bu şekilde

¹⁵⁷ BOA, DH.ŞFR, 93/227.

¹⁵⁸ Geniş Bilgi için bkz. Süleyman Kocabaş, *İngiliz Tuzağı: Osmanlı'nın yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü (1783–1923)*, İstanbul 2003, s. 10.

¹⁵⁹ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri 1553–1952*, Ankara 1952, s. 5–6.

Osmanlı'yı bölmek ve Arap toplumunu yanına çekmek, ikincisi de Ortadoğu petrollerini ele geçirmektir¹⁶⁰.

1867 Kanunun neşrinden sonra, yabancılara Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul edinme hakkı tanınmıştır. 28 Temmuz 1868 tarihinde bu kanunun protokolü İngiltere Devleti tarafından kabul edilip imzalanmıştır. Bu tarihten sonra İngiliz rahipleri Filistin'e akın ettiler. Bölgede kiraladıkları ve satın aldıkları emlak ve arazi üzerine çeşitli müesseseler inşa etmeye başlamışlardır.

2.2.1. İngiliz Eğitim Müesseseleri

Filistin ve Kudüs'te çalışmalarını yürüten İngiliz misyoner örgütlerinden "London Church Missionary Society", okullardan ilkinin Mehmet Ali Paşa döneminde, 1839 yılında "İngiliz Sanayi Mektebi" adıyla, ikincisini ise 1844 tarihinde Yafa'da inşa etmiştir¹⁶¹. Church Missionary'in çalışmaları sonucu 1839–1870 yılına kadar onlarca okul açılmıştır.

Filistin topraklarında, Church Missionary'in cemiyeti kadar kapsamlı olmasa da, zengin İngiliz Yahudileri tarafından büyük destek gören "Anglo Jews society", "Jerusalem at the East Mission", "Jerusalem Christ Union Mission to the Jews", "Church of Scotland Jewish Mission" gibi İngiliz misyonerler ve özellikle Yahudilere hizmet eden Mûsevî teşkilatların "Kutsal yerlerin barışçıl fethini" gerçekleştirmek için bölgeye akın etmeye devam etmişlerdir¹⁶².

İngiliz okullarının sayı bakımından çoğalmasında en büyük katkı, Rothschild ve Montefiore ailelerinin sağladığı maddi destek olduğu unutulmaması gereken bir husustur. Özellikle Suriye ve Filistin bölgesinde bulunan birçok okul ve hastaneye yüklü miktarda yardımda bulunan bu şahısların Yahudi kolonizasyonu sağlamak için İngiliz asıllı Mûsevî olmanın getirdiği avantaj ile bazı engelleri kolaylıkla aştıkları görülmektedir¹⁶³.

¹⁶⁰ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Ankara 1990, s. 19.

¹⁶¹ BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s.29–30.

¹⁶² Tefik Çavdar, *Osmanlıların Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970. s. 88; Alexander Schöleh, *Tahavvulatun Cezriyye fi Filistin 1856–1882*, Arapça trc. Kamil Cemil Aseli, Amman 1988, s. 317.

¹⁶³ Babü'l-Halîl'de bulunan bu iptidai kız okulunun masrafları Londra'da bulunan Rothschild ailesi tarafından karşılanmaktadır. Bkz, BOA, *ŞD*, 2288/29.

Bu cemiyetlerin hedef kitlesi büyük oranda Mûsevîler, Ortodoks Rumlar ve az sayıda da Protestanlardır. Nitekim 5 Cemâziyelâhir 1308 (16 Ocak 1891) tarihli belgede bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir:

“ *Londra Cemiyetinin bundan kırk sene evvel nefsi-i Kuds-i Şerif kasabası haricinde iştirâ etmiş olduğu arsa Mûsevî kızlarına mahsûs olarak inşa edilen mektebin vus‘at-ı matlûbada olmamasından dolayı mezkûr arsada iki katlı bir bâb hâne inşasına ruhsat i‘tası...*”¹⁶⁴. Yetersiz kalan okulun binasına iki katlı yeni bir bina inşa edilmesine ruhsat istenmiştir.

Filistin’de açılan İngiliz okullarının bir kısmının mîrî bir kısmının da vakıf arazisi üzerine inşa edildiğini görmekteyiz. Nitekim 30 Receb 1331 (5 Temmuz 1913) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

“ *Kuds-i Şerifte sur haricinde bâbü’l-‘Amûd mukaddemen istihsal olunan müsaade-i seniyye’ye binaen inşa edilen iki mektep ve rahâbîne mahsûs hanelerle ma‘bed İngiliz mutranlığına ait olup mebnî bulunduğu sırf mülk bir kıt‘a müşeccer tarla ve Musa el-Hâlidî vakfına mukataalı müşeccer diğer bir kıt‘a tarlayla zemini vakfî mezkûrdan zeytinlik mülk aşcarıyla mutasarrıfî nâtik olan senedat-i hakkânıdaki nâm müsteâr olduğuna bunların İngiliz mutrânı nâmı tashihi...*”¹⁶⁵. Görüldüğü gibi iki parça arsadan biri mülk diğeri vakıf arazisi olarak sahte bir isimle; bir piskopos adına kaydının yapılması istenmiştir.

Misyoner cemiyetlerin büyük gayretleri sonucunda tesis edilen İngiliz okullarının sayısı 1906 tarihinde Filistin’de 76 tanedir¹⁶⁶. Mülk olanların sayısı ise 21 okuldur. Filistin’de mülk olarak açılan bu okulların: ismi, yeri, tesis tarihi aşağıda ki tabloda verilmiştir. (Tablo 8 Bkz.)

¹⁶⁴ BOA, *İ.MMS*, 117/5040, lef 1.

¹⁶⁵ BOA, *İ.HR*, 1331 Ş 7, lef 1.

¹⁶⁶ BOA, *BEO*, 205658; *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s. 29–30.

Tablo 8: İngiliz Eğitim Müesseseleri

Nr.	Okulun İsmi	Sahibi / Bağlı Olduğu Cemiyet	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
1	İngiliz Kız Mektebi	İngiliz Kilisesinin piskoposu	Kudüs, Bâbü'l-‘Amûd dışında	Tesis tarihi 1888. 6 Za 1321 tarihli Fermanla açıldı. Mülktür.
2	İngiliz Mektebi	İngiliz Kilisesinin piskoposu	Kudüs, Bâbü'l-‘Amûd dışında	Tesis tarihi 1889. 6 Za 1321 tarihli Fermanla açıldı. Mülktür.
3	İngiliz Erkek Mektebi	London Jews Society	Kudüs’te, sur içi Ermeni Mahallesi	Tesis tarihi 1857. Mülktür.
4	İngiliz Mektebi	London Jews Society	Kudüs’te, sur içi Ermeni Mahallesi	Tesis tarihi 1902. Mülktür.
5	İngiliz Mektebi	London Jews Society	Kudüs’te sur dışında, şeyh Ukkaşe Türbesi civarında	Tesis tarihi 1856. Mülktür.
6	İngiliz Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs’te sur dışında, Cebel-i Sahyûn	Tesisi tarihi 1853. Mülktür.
7	İngiliz Erkek Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, Beytü'l-Lahm	Tesisi tarihi 1878. Mülktür.
8	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, Gazze	Tesisi tarihi 1868. Mülktür.
9	İngiliz Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, Yafa Kazası şehir dışı Sekenetü'l-‘Acemî Mah.	Tesisi tarihi 1865. Mülktür.

Nr.	Okulun İsmi	Sahibi / Bağlı Olduğu Cemiyet	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
10	İngiliz Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, Tayba Köyü	Tesisi tarihi 1878. Mülktür.
11	İngiliz Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, Cifne Köyü	Tesisi tarihi 1878. Mülktür.
12	İngiliz Mektebi	Church Missionary Society	Kudüs, ‘Abûd Köyü	Tesisi tarihi 1873. Mülktür.
13	İngiliz Mektebi	Anglo Jews Association	Kudüs dışı, Bâbü’l-‘Amûd	Tesisi tarihi 1888. Mülktür.
14	İngiliz Mektebi	Jerusalem Christ Union Mission to the Jews	Kudüs, Yafa Kazası, Kermü’l-Vâdi Mahallesi	Tesisi tarihi 1863. Mülktür.
15	İngiliz Erkek Mektebi	Church Missionary Society	Nâsıra	Şehrin batı bölgesinde tesis edilmiştir. Mülktür.
16	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Nâsıra	Mülktür.
17	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Nâsıra	Mülktür.
18	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Nâsıra	Mülktür.

Nr.	Okulun İsmi	Sahibi / Bağlı Olduğu Cemiyet	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
19	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Nâsıra	Mülktür.
20	İngiliz Erkek Mektebi	Church Missionary Society	Akka, Şefe ‘Amr	Mülktür.
21	İngiliz Kız Mektebi	Church Missionary Society	Akka, Şefe ‘Amr	Mülktür.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşına girerken, kapitülasyonları Kaldırmıştır. Kapatılan bu müesseselerle ilgili şöyle söylenmektedir:

“Düvel-i Muhasama’ya ve tebaasına mensûb bi’l-umum müessesesât-ı tadrîsiyye ilga ve tahliye ve binaları icâbına göre hükümetçe isti’mâl edilecek ve erkân ve müstahdemîni memleket haricine ihrac olunacaktır. Müessesât-ı sâireden yalnız kilise ve hastahane ve eytâmhâne bu hükümden müstesnâ olup kiliseler kemâ fi’s-Sâbık ibadete hasr olunacak ve eytâmhâne ve hastahaneler”. Meclis-i Vükelâ’nın 01 Muharrem 1333 (18 Kasım 1914) tarihli 25 maddelik zabıtnamesinin 18. maddesi gereğince İngiliz okulları ve müesseselerine de el konulmuştur¹⁶⁷.

İngiliz rahipleri tarafından inşa edilen bu eğitim müesseselerin yanında çeşitli bölgelerde birçok dinî müessese de açmıştır. Şimdi bu müesseselerden de bahsedelim.

¹⁶⁷ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 74/2-3, lef 2.

2.2.2. İngiliz Dinî Müesseseleri

XVII. yüzyıldan itibaren bölgeye gelip XIX. yüzyılda faaliyetlerini yoğunlaştıran misyonerler, daha çok eğitim, sağlık ve basın-yayın üzerinden çalışmalarını yürütmüşlerdir.

Filistin’de, bu alanda yürütülen çalışmaların genel olarak 1799’da İngiltere’de kurulmuş olan “ Church of Missionary Society”ye tarafından yürütüldü. Bu cemiyete mensup misyonerlerin çalışmaları 1840’lardan sonra hız kazanmıştır¹⁶⁸.

Misyonerlik faaliyetleri ağırlıklı olarak dinî içerikli olmakla birlikte, bu faaliyetleri bir politika olarak uygulayan ülkeler ve hedef alınan unsurlar da vardır.

İngiliz misyonerler, özellikle Osmanlı topraklarına ilgi göstermişlerdir. Bunun en önemli sebebi: Osmanlı Devleti’nin, Batı’nın sömürgeci hedeflerine ulaşmada en büyük engel oluşudur. Bu engelin ortadan kaldırılması için diğer unsurlarla birlikte misyonerleri de kullanmışlardır¹⁶⁹.

Müslüman halkın dinine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı olması sebebiyle faaliyetlerini azınlıklar üzerine kaydıran misyonerler, yabancı devletlerin elçileri tarafından himaye edilmişlerdir. I. Dünya Savaşı’nda da yabancı devletlerle ve Osmanlı’ya isyan eden azınlıklarla işbirliği içinde olmuşlardır¹⁷⁰.

Misyonerler, hedeflerini gerçekleştirmek için okulların yanında çeşitli yardım kuruluşları ve dinî teşkilatlar da kurdular. İngilizlerin, Filistin’de farklı zamanlarda ve farklı yerlerde olmak üzere 20’ye yakın dinî müesseseler tesis ettiler. Satın alınan araziler üzerine, mülk olarak da şu dinî müesseseler açılmıştır¹⁷¹. (Tablo 9 bkz.)

¹⁶⁸ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1997, s. 3–7.

¹⁶⁹ Vahapoğlu, *Azınlık ve yabancı Okullar*, s. 19.

¹⁷⁰ Mustafa Akar, *"Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri 1860–1861"*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1996, s. 78.

¹⁷¹ Bu müesseseler için bkz., BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s. 27–30.

Tablo 9: İngiliz Dinî Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Mabed	Kuds-i Şerif	London Church Missionary Society	20.635 zirâ‘ x 0.76 = 15682 m ² ¹⁷²	Mülk	1894 tesis edilmiştir. Mülktür.
2	Kilise	Nâblus- Ğarp Mah. ¹⁷³	Church Missionary Society.	Arsa	Mîrî	1894 tesis edilmiştir. Mülktür.
3	Kilise	Nâblus/ Zebîde Mah.	Church Missionary Society.	Arsa	Mîrî	Mülktür.
4	Kilise	Nâblus/ Nısf Cübeyl ¹⁷⁴	Church Missionary Society.	Arsa	Mîrî	Mülktür.
5	Kilise	Nâsıra	Church Missionary Society	Arsa	-	Mülktür.
6	İbadethane	Nâsıra/ Kafr kenne	Church Missionary Society	Arsa	Mülk	Mülktür.
7	Mabed	Taberiye	Church Missionary Society	Arsa	-	Mülktür.
8	Kilise	Akka/ Şefe ‘Amr	Church Missionary Society	400 zirâ‘ x 0.76 = 304 m ²	Mîrî	Mülktür.

¹⁷² BOA, İ.HR, 427/1329 Z 18.

¹⁷³ Ayrıca Nâblus’teki müesseseler için bkz. BOA, ŞD, 2744/33, lef 37.

¹⁷⁴ BOA, ŞD, 2744/33, lef 45. Ayrıca bkz. BOA, ŞD, 2317/11, lef 2.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
9	Kilise	Akka/ Kafr Yesîf	Church Missionary Society	Arsa	Mîrî	Mülktür.
10	İbadethane	Remle	London Church Missionary Society	Arsa	-	1890 tesis edilmiştir. Mülktür.
11	Kilise	Ramallah	London Church Missionary Society	Arsa	-	1878 tesis edilmiştir. Mülktür.
12	Kilise	Hayfa	London Church Missionary Society	8500 zirâ' x 0.76 = 646 m ²	Mîrî	1883 tesis edilmiştir. Mülktür.
13	Kilise	Hayfa	Jerusalem at the East Mission	Arsa	Mîrî	1883 tesis edilmiştir. Mülktür.
14	Mabed	Yafa	London Church Missionary Society	Arsa	-	Mülktür.

Çalışmamız sırasında, İngiliz dinî müesseseleriyle ilgili en önemli tespitimiz; tesis edilen bu müesseselerin çoğu Kudüs sancağında olup, Hristiyan ve göçmen Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde (Kudüs, Akka, Yafa, Hayfa, Nâsıra ve Taberiye) faaliyet göstermeleridir.

2.2.3. İngiliz Sağlık Müesseseleri

XIX. yüzyılda İngiliz, Hristiyan misyonerleri yalnızca dinî öğretilerin anlatılması görevini yapan vaizler olarak değil, öğretmen, doktor, sağlık görevlisi ve sosyal hizmet uzmanları olarak da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Filistin’de olduğu gibi bazı bölgelerde de çok defa eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarındaki faaliyetler

doğrudan vaizlik faaliyetlerinin önünde yer aldı. Bu bağlamda Hristiyan ülkelerinde yetiştirilmiş birçok “misyoner-öğretmen” olduğu gibi “misyoner-doktor” da hedef seçilen bölgelere gönderildi.

Müslümanlara yönelik yürüttükleri faaliyetleri açıktan yaparak bir sonuç alamayan misyonerler, hastanelerde ya da halkın içine herhangi bir yolla girmiş Müslüman kılıklı papazlar vasıtasıyla gizlice faaliyetlerini yapabilmekteydiler.

Filistin bölgesinde, dinî ve kültürel faaliyetler Church Missionary Society tarafından yürütülürken sağlık faaliyetlerinin çoğu Londra Ruhban Cemiyeti tarafından idare edildiği görülmektedir. İngiliz misyonerlerinin Filistin’de açtıkları müesseselerin açılış tarihi incelendiğinde bu müesseselerin çoğunun Sultan II. Abdülhamid döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Değişik ve farklı zamanlara ait birkaç belgeden İngilizlere ait 7 sağlık müessesesi yapıldığının tespitini yaptık. Bu müesseselerin ismi, bulunduğu yer ve bağlı olduğu cemiyetler şöyledir¹⁷⁵: (Tablo10 bkz.)

Tablo 10: İngiliz Sağlık Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Dârü’t-Tedavî	Kudüs-Ermeni Mah.	London Jews Society	3200 m ² ¹⁷⁶	Mülk	1880’de tesis edilmiştir. Yahudi ve Protesttenlere hizmet vermektedir. Mülktür.
2	Göz Hastahanesi	Kudüs-Silvân	St. George	Üç Arsa 1. 10.000 zirâ‘ 2. 20 Dönüm 400 zirâ‘ 3. ise 2000 zirâ‘ olmak üzere toplam 97.82 Dönüm ¹⁷⁷	2’ si mülk 1’i mîrî	1909’da tesis edilmiştir. Mülktür.

¹⁷⁵ Bu müesseseler için bkz. BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s 27–30. Ayrıca BOA, *ŞD*, 2744/33, lef 45 bkz.

¹⁷⁶ BOA, *İ. AZN*, 1311 M 14, lef 1.

¹⁷⁷ BOA, *İ.HR*, 1328 Ca 2, lef 3; BOA, *DH.MKT*, 2900/78, lef 1.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
3	Dârü't-Tedavî	Yafa Hârisü'l-Câmi	Miss Mangan adlı bir kadın.	Bir arsa	-	1885'te tesis edilmiştir. Mülktür.
4	Muayenehane ve Eczane	Akka - Safed	London Jews Society	13 Dönüm ¹⁷⁸	Mülk	1883'te tesis edilmiştir. Mülktür.
5	Hastahane	Akka - Taberiye	Free Church of Soctland	Bir arsa	Mülk	1891'de inşaat için ruhsat izni talep edilmiştir. Mülktür.
6	Hastahane ve Eczane ¹⁷⁹	Nâblus	Church Missionary Society	Bir arsa	Mülk	1896'da tesis edilmiştir. Mülktür.
7	Hastahane ¹⁸⁰	Akka Nâsıra	The Edinburg Medical Missionary Society	16.000 zirâ' x 0.76 = 12.160 m ²	Mîrî	1889'da inşaat için ruhsat izni talep edilmiştir. Mülktür.

İngiliz misyonerleri, eğitim hizmetleri ve tıbbî yardımlarla da desteklenince hedef kitlelere daha kolay ulaşacaklarını düşünmüşlerdir. Tedavinin ücretsiz olması da, halkın bu kurumlara yönelmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. İngiliz misyonerlerinin de bu alandaki hedef kitlesi sadece Hristiyanlar ve Müsevîlerle sınırlı kalmamış hatta muhtaç Müslümanlar da bu tip hizmetlerden faydalanmışlardır. Nitekim 15 Rebûlevvel 1309 (18 Kasım 1891) tarihli belgede bu konuyla ilgili şunlar söylenmektedir:

“ Akka sancağına tabi Taberiye kasabasında “Free Church of Soctland” nâm İngiliz Cemiyet-i Hayriyyesi vekili Doktor David Turans tarafından iştirâ edildiği bir kıta' arasa üzerine milel-i muhtelifeden bil-cümle muhtacîn bilâ istisnâ meccânen mu'ayene ve tedavi olunmak üzere bir bâb hastahâne inşasına ruhsat i'tası...”¹⁸¹.

¹⁷⁸ BOA, DH.MKT, 647/13, lef 1.

¹⁷⁹ BOA, İ.HR, 1317 B 6, lef 1.

¹⁸⁰ BOA, DH.MKT, 2877/64, lef 1.

¹⁸¹ BOA, İ.MMS, 128/5472, lef 1.

İngiliz misyonerlerinin açtıkları bu müesseselerin yanında birkaç tane sosyal müessese de bulunmaktadır. Bu müesseseler isimleri ve çeşitleri bakımından aşağıda ele alınacaktır.

2.2.4. İngiliz Sosyal Müesseseleri

İngilizler, Fransızlar gibi Suriye ve Filistin'deki nüfuzunu sürekli genişletmeye çalışıyordu. İngilizler, tesis ettikleri okul, kilise ve hastanelerin yanında sosyal faaliyetler kapsamında çeşitli yörelerde rahiplere ev, kutsal yerleri ziyaret eden yabancı Hristiyanlara misafırhane, yetimler için yetimhane ve yaşlı insanlara yönelik bakım evleri inşa etmişlerdir.

1824'te Beyrut ve civarında misyonerlik faaliyetleri başlatan İngilizler, 1839 yılında Kudüs ve çevresinde faaliyetlerine hızlı bir şekilde devam ettiler. Açtıkları okulların yanında ihtiyaç olarak gördükleri çeşitli sosyal müesseseler de vücuda getirdiler. Kudüs ve çevresinde 6 müessese tesis ettiler. 3'ü papaz evi, 2'si Dârü'l-a'ceze, 1'i yetimhane olmak üzere 6 müesseseyi kendi idareleri altında bulundurdular. İnşa edilen veya açılan bu müesseselerin ismi, bulunduğu yer ve bağlı olduğu cemiyetler şöyledir¹⁸²: (Tablo11 bkz.)

Tablo 11: İngiliz Sosyal Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Ruhbân evi	Kudüs/Şehir dışında	Church Missionary Society	Arsa	Mülk	1880'de tesis edilmiştir. Mülktür.
2	Ruhbân evi ¹⁸³	Kudüs/Bâbü'l-Halil	Church Missionary Society	20.635 zirâ' x 0.76 = 15.682 m ²	Mülk	1891 da tesis edilmiştir. Mülktür.

¹⁸² Bu müesseseler için bkz BOA *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s 27–30. Ayrıca BOA, *ŞD*, 2744/33, lef 45 bkz.

¹⁸³ BOA, *i.HR*, 431/1331 Ş 7, lef 1.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
3	Ruhbân evi	Yafa/ Hârisü'l- Câmi	Miss Mangan adlı bir kadın	Arsa	Mülk	1885'te tesis edilmiştir. Mülktür.
4	Dârü'l-'aceze	Kudüs/ Ermeni Mah.	London Jews Society	Arsa	Mülk	Mülktür.
5	Dârü'l-'aceze	Kudüs/ Bâbü'l- 'Amûd	London Jews Society	Arsa	Mülk	1897 da tesis edilmiştir. Mülktür.
6	Yetimhâne	Nâsıra	London Jews Society	Arsa	Mülk	Mülktür.

Burada kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse şunu söyleyebiliriz: Kudüs ve çevresinde London Church Missionary Society cemiyeti, eğitim ve sağlık alanlarında çok etkin bir rol oynarken London Jews Society, daha fazla sosyal alanda faaliyette bulunmuştur.

2.2.5. İngiliz Özel Mülkleri

İngilizler, Filistin'de tesis ettikleri okulların ve inşa ettikleri kilise ve mabetlerin yanında mülk ve arazi da edindiler. İngilizlerin özellikle Kudüs şehri ve çevresini tercih ettikleri görülmektedir. İngiltere vatandaşlarına ait özel mülkler şunlardır¹⁸⁴: (Tablo 12 bkz.)

¹⁸⁴ BOA, ŞD, 2757/42, lef 1; ayrıca bkz. BEO, 313876; ŞD, 2318/7, lef 13.

Tablo 12: İngiliz Özel Mülkleri

Nr	Mülk Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Ev	Kudüs/ Bâbü'l- 'Amûd	Papaz Artuhr Kally ¹⁸⁵	-	Mülk	13 Odalı bir ev.
2	Ev	Kudüs/ Bâbü'l- Halîl	Dr. Thomas Chaplin	-	Mülk	-
3	Bahçe	Safed	Dr. Wallter Henry Anderson ¹⁸⁶	-	Mülk	-
4	Bahçe	Safed	Dr. Wallter Henry Anderson	1 dönüm	Mîrî	-
5	Bahçe	Safed	Dr. Wallter Henry Anderson	13 dönüm	Mîrî	-
6	Arsa	Safed	Dr. Wallter Henry Anderson	-	Mülk	-
7	Arsa	Hayfa	Dr. Wallter Henry Anderson	6.5 dönüm	Mülk	-
8	Arsa	Hayfa	Dr. Wallter Henry Anderson	5.5 dönüm	Mülk	-

¹⁸⁵ BOA, MV, 234/124, lef 1.

¹⁸⁶ Bu arazi üzerine alınan bir irade ile bir hastane ve bir okul yapılmıştır. Bkz. BOA, ŞD, 2318/7, lef 13.

Nr	Mülk Çeşidi	Yeri	Sahibi	Arazi genişliği	Arazi Çeşidi	Notlar
9	Bir bağ ¹⁸⁷	Kudüs Halîlü'r - Rahmân	Mr. Peterson	-	Mülk	-
10	Emlâk	Kudüs ve Gazze	Lungli Hill ¹⁸⁸	-	Mülk	Kudüs'te 7 ve Gazze'de 6 olmak üzere 13 adet mülke sahiptir.
11	Arsa	Kudüs, 'Ayn Kârim	Carmalio Bin Mehaiel Trad ¹⁸⁹	195 zira'	Mülk	-
12	Arsa	Kudüs (İyzeriye)	Margaret Marya Craft ¹⁹⁰	271 zira'	Mülk	-
13	Arsa	Kudüs/ Bâbü'l-Halîl	Margaret Alees ¹⁹¹	26.000 zira'	Mülk	Üzerine iki ev inşa edilmiştir.
14	Arsa	Kudüs/ 'Artûf Köyü	William Edward Machansi ve arkadaşları ¹⁹²	2.000 zira'	Mülk	Üzerine bir ev inşa edilmiştir.
15	Ev	Nâsıra	Dr. Darwin ¹⁹³	-	Mülk	-

¹⁸⁷ BOA, *DH.İD*, 45/9, lef 6.

¹⁸⁸ Bu bina ve bağlar mülkiyeti 12 Eylül 1884 tarihinde Church Missionary Society cemiyetinin adına intikal etmiştir. Bkz. BOA, *BEO*, 397/29744, lef 5.

¹⁸⁹ BOA, *DH.MKT*, 1844/58, lef 1.

¹⁹⁰ BOA, *İ.ŞD*, 90/5356.

¹⁹¹ BOA, *ŞD*, 69/497, lef 3.

¹⁹² BOA, *DH.MKT*, 1486/23, lef 1.

¹⁹³ BOA, *DH.MKT*, 1475/95, lef 1.

2.3. Alman Gayrimenkulleri

Almanya, 1870 yılından itibaren batı kapitalistler arasında yer almaya başlamıştır. Yine aynı tarihte Fransa karşısında kazandığı zafer, Osmanlı'nın ilgisini çekmiştir. Bu arada Almanya kendi ekonomik büyümesini hızlandırdıkça, Mezopotamya ve Filistin üzerindeki etkisini de artırmıştır. İmparator Guillaume'un Filistin'i ziyareti, yapılan reformlardan sonra Osmanlı-Alman ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir¹⁹⁴.

Aynı dönemlerde Almanya, Osmanlı topraklarında (İstanbul, Şam, Kudüs, vs.) hız kazanan Alman kültürel faaliyetleri ile kendisine bir şekilde yer edinmeye çalışmıştır. Buna örnek olarak Kudüs'te faaliyet gösteren Alman yetkisi altındaki şu dinî kurumları sayabiliriz¹⁹⁵:

1. Communauté Evangelique: Bu örgütün çalışma merkezleri Beytü'-lahm, Hayfa, Nâsıra ve Beyrut'ta idi.
2. Deutscher Palästina Verein: Bu örgütün çalışmalarının yoğunluğu Kudüs çevresinde toplanmıştır.
3. Jerusalem Verein: Protestan bir örgüttür. Çalışma merkezi Kudüs çevresinde toplanmıştır.
4. Das Heilige Land zions verein von der unbefleckten empfängnis: Bu örgüt, Filistin'deki Alman kolonilerinin dinsel kurumlarını tamamlamak şeklinde tarif edilmekteydi.

Almanya, Suriye ve Filistin'de tutunabilmek için birçok zengin vatandaşını Yafa ve Kudüs taraflarına göndererek emlak satın almıştır. Böylelikle okul ve benzer müesseseler kurarak İngiltere ve Fransa'nın kuvvetli nüfuz sahibi olduğu Ortadoğu'da, kendine bir yer bulmaya gayret göstermiştir.

¹⁹⁴ Çavdar, *Osmanlı'nın Yarım Sömürge Oluşu*, s. 95.

¹⁹⁵ Çavdar, *Osmanlı'nın Yarım Sömürge Oluşu*, s. 96.

2.3.1. Alman Eğitim Müesseseleri

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) ağır bir yenilgi ile çıkan Osmanlı devleti, böylesi bir mağlubiyete yol açan sebepleri ortadan kaldıracı bir kurtarıcı olarak gördüğü Almanya ile ilişkilerini daha da güçlendirmek istedi¹⁹⁶.

XX. yüzyıla gelindiğinde, gelişen ekonomik ve siyasî ilişkilere paralel olarak Osmanlı-Alman kültürel ilişkilerinde en üst seviyeye ulaşılmıştır. Bu yüzden kendine güveni daha da artan Almanya, Osmanlı Devleti’nin çeşitli noktalarında diğer Avrupa devletleri ile amansız bir rekabete girişmiştir.

1898 Ekim’inde, ailesi ile birlikte Osmanlı Devleti’ne Alman nüfuzu arttırmaya yönelik ikinci bir ziyarette bulunan Alman İmparatoru II. Wilhelm’in,¹⁹⁷ Konumuz açısından önemi ziyaret esnasında Pâdişah II. Abdülhamid’in İmparatora, Protestanlar ile birlikte Katoliklerin de koruyuculuğunu (hamiliğini) vermiş olmasıdır. Hatta Pâdişah kendisine Kudüs’te bir arsa bile hediye etti¹⁹⁸.

İki devlet arasındaki bu dostane ilişkiler Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Filistin ziyareti ile daha da güçlenmiştir. Gerek bu ziyaret gerekse ziyaret sırasında Kudüs’e yakın olan Alman kilisesinin, bizzat imparatorun kendisi tarafından ibadete açılması¹⁹⁹ özellikle Alman müesseseleri için tam bir moral kaynağı olmuştur.

Alman bürokrasisinin kendilerine açtığı bu yeni kapıdan geçen Alman tabiiyetindeki Yahudiler de “Hilfsverein der Deutschen Juden” adındaki teşkilat vasıtası ile Yahudi Kolonizasyon Hareketine hız vererek (II. Abdülhamid’in Filistin bölgesine Yahudi göçünü yasak etmiş olmasına rağmen), bölgede kiliseler, hastaneler, yetimhaneler ve okullar açmaya başlamışlardır²⁰⁰.

¹⁹⁶ Kemal Beydilli, “Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1979, Sayı XXXII, 481–494.

¹⁹⁷ Ortaylı, *İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, s. 52–56.

¹⁹⁸ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.),32/86; BOA, Y.PRK.EŞA. 32/87, 29 Zilhicce 1316 (10 Mayıs 1899) tarihli belge.

¹⁹⁹ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman nüfuzu*, s. 53.

²⁰⁰ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, s. 111–113.

Yahudi kolonizasyonuna bu şekilde destek veren Almanya'nın böyle davranmasındaki en önemli sebebi ise; bölgede yoğun bir şekilde bulunan Amerikan ve Fransız kültürü ile daha rahat mücadele edebilmesi için kendisine ekonomik alanda destek olacak, Alman kültürünü benimsemiş bir topluluk oluşturacak olmasıdır²⁰¹.

Alman birliğinin kurulduğu 1871 tarihine kadar Osmanlı sınırları içinde bulunan okulların 10 tanesinden 6'sının Kudüs'te olması, Alman propaganda uzmanlarının kültürel faaliyet sahalarından biri olan Kudüs'ü ne kadar önemsediklerini bize göstermektedir²⁰². Almanların bölgede yürüttükleri faaliyetlerin en önemlisi, Johann Schneller'in tarafından yürütülen eğitim faaliyetleridir.

Johann Schneller adındaki Alman bir hayırseverin Kudüs'te 'Prusya Suriye Yetimhanesi' adıyla bilinen büyük bir yetimhane ve 'Alman sanayi mektebi' tesis etmesi, kendisini bu bölgede Alman kültürel faaliyetlerini yürüten en önemli şahıslardan biri haline getirmiştir²⁰³. Açmış olduğu müesseseler ise zamanla büyüyerek 1885 yılında Remle Belediyesin'den 6000 dönüm araziye yetimhane çocuklarına ziraat talim ettirmek üzere senelik 5000 kuruş bedelle 40 senelik müddetle kiralamıştır²⁰⁴. Bu araziye elde etmeyi çok arzulayan Schneller için bizzat Alman veliahdı aracı olmuş, ancak Schneller bu araziye elde edemeyeceğini anlayınca, arazinin kiralanması için çıkan irade ile yetinmek zorunda kaldı²⁰⁵.

Kudüs ve civarında Alman kültürel faaliyetlerini yürüten Schneller'in en büyük yardımcıları ise yine kendi aile fertlerinden Theodor ve Ludwig Schneller'dır. Kudüs'te açtıkları okulların idareleri de zaten bu şahısların elindeydi²⁰⁶.

²⁰¹ Zühdü Paşa yabancı okullarla ilgili layihasında, Almanlar bu yarışa (kültürünü yaymak) geç başlamalarına rağmen, Fransız ve İngilizlere yetişme gayretlerine dikkat çekmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1983, X, 202.

²⁰² Mutlu, *Misyoner Okulları*, s. 97.

²⁰³ Ekim 1870'de alınan arsaların etrafı yüksek duvarla çevrilerek 117 odalı büyük bir yetimhane kurulmuştur. Bkz. BOA, ŞD, 2720/9, lef 2.

²⁰⁴ BOA, ŞD, 2301/7.

²⁰⁵ BOA, ŞD, 2296/10, lef 10.

²⁰⁶ BOA, ŞD, 2530/6, lef 5.

Almanlar, Alman kültürünü yaymak ve azınlıkların sempatisini kazanmak amacı ile geniş kitlelere hitaben güçlü bir teşkilat oluşturmuş²⁰⁷ ve diğer ülkeler gibi, daha çok Ortadoğu ve Filistin üzerinde etkili olma isteğini göstermiştir. Bu kapsamda Almanya 1869'da Hayfa'da, 1870'te Yafa'da ve Kudüs'te okullar açmıştır²⁰⁸.

1902 yılında, bilinen Alman müesseselerinin sayısı 53 olup, bunlardan 41'i Kudüs ve çevresinde toplanmıştır. Bu müesseseler: 11 okul, 5 yetimhane, 6 hastane, 4 kilise, 2 mabet, 4 misafirhane, 2 darülaceze, 4 arsa ve 3 kabristandan oluşmuştur²⁰⁹.

Alman müesseseleri bu tarihten sonra sayıca artmaya devam etmiştir. 1893 yılında sayısı 8 olan Alman okulları²¹⁰ 1902 yılında 11'e yükselmiş²¹¹ 1905 yılında sadece Kudüs'teki Alman okullarının sayısı 14'ü bulmuştur²¹². I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Alman misyonerlerinin çalışmaları ve gayretleri ile sadece Kudüs'te bulunan Alman okullarının sayısı 17'ye yükselmiştir.

*“İmtiyazat-i Ecnebiyye ilğası münasebeti ile vuku bulan tebliğatin üzerine Kuds-i Şerif sancağı dâhilinde mukaddemen tesis ve küşâd edilmiş ve mevâki ve derece ve tabiiyet ve isimleri ve müessis ve müdür mesûllerinin esâmîsi leffen mutakaddem pusulada muharrar bulunmuş Alman Devleti tebaasına mensûb on yedi ve İtalya Devleti tebaasına mensûb altıki cem'an yirmi üç mektebin ruhsat-ı resmiyeye rabtları müdür-i mesûlleri tarafından istid'â ve o babta i'ta kılınan beyânâtnamelerin vârid olan 2 Mart tarihli ve 1/5122 numaralı tahrirâtta bittezkar mekâtib-i mezkûre'nin ruhsatnameleri i'ta kılınmak üzere a'lel-usûl İrâde-i seniyenin istihsalı luzumu.”*²¹³. Bu 17 okul için ruhsat verilmesini talep etmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'na girilmeden önce 12 Zilkade 1332 (01 Ekim 1914) tarihinden geçerli olmak üzere mali, iktisadî, adlî ve idarî kapitülasyonları kaldırdığını belirtmiştir.

²⁰⁷ Halit Ertuğrul, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul 2002, s. 193.

²⁰⁸ Polat, *Yabancı Okullar*, s. 160–161.

²⁰⁹ Sefaretin takdim ettiği listede sadece müesseselerin yeri ve kime ait olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Bkz. BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 251–256.

²¹⁰ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezâreti Mârûzâtı (Y.PRK.MF), 3/30.

²¹¹ BOA, *İ.HR*, 195/1320 S 21.

²¹² BOA, *BEO*, 205658.

²¹³ BOA, *ŞD*, 231/13, lef 14.

Bundan böyle ecnebi tebaası hakkında yeniden düzenlenecek bazı haklar tamamen Avrupa Devletler hukukunun geçerli olacağını bir talimatname ile ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren sınırları içerisinde bulunan düşman devletlerine ait müesseselere de el koymaya başlamıştır. İngiltere, İtalya, İsveç kadar Almanya'nın da tepki gösterdiği bu talimatnamenin okullarla ilgili kısmında:

“1 Ekim 1914’de fiilen mevcûd olup, ruhsatı olmayan manastır ve papaz ikametgâhlarının dışında kalan yerlerin mevcudiyetleri tanınacak olup 1 Ekim’den itibaren 2 ay zarfında ilgili yerlere müracaatla ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. Aksi takdirde kapatılacakları...” beyan edilmiştir²¹⁴.

12 Eylül 1915 tarihinde “Mekâtib-i Husûsiye Talimatnâmesi” neşredilerek yürürlüğe girmiştir. Bunun çerçevesinde Alman hükümetinin özel önem verdiği Filistin’deki 17 Alman okuluna topluca ruhsat verilmiştir²¹⁵.

*“...Alman Devleti tebaasına mensûb on yedi ve İtalya Devleti tebaasına mensûb altıki cem‘an yirmi üç mektebin Mekâtib-i Husûsiyyeye dair olan kavânin ve nizâmât ahkâmına ve ‘uhûd ‘atîka’nın ilğasi üzerine müessesat-i ecnebiyye hakkında ittihâzi tekarrur eden mu‘amelât-i hâvi talimatnâme mündericatına ittiba‘ edilmek şartıyla müdir-i mesûller nâmlarına ruhsat-ı resmîyyeye rabtları tensîb (uygun) edilmiştir”*²¹⁶. Böylece 17’si Alman 6’sı İtalyan olmak üzere toplam 23 okula ruhsat verilmiştir.

1915 tarihi itibari ile Filistin’deki Alman okullarının sayısı ise 31’e yükselmiştir²¹⁷. Mülk olan okulların sayısı ise 14’tür²¹⁸. Bu okulların yeri, bağlı oldukları cemiyet ve tesis tarihleri şöyledir: (Tablo 13 bkz.)

²¹⁴ BOA, İ.MMS, 17 L. 1332 /20.

²¹⁵ BOA, ŞD, 231/13, lef 14; BOA, MV, 241/164, lef 2.

²¹⁶ BOA, MV, 241/164, lef 2.

²¹⁷ Bu tablo için bkz. BOA, BEO, 205658; BOA, BEO, 328417; BOA, ŞD, 231/13.

²¹⁸ BOA, BEO, 205658.

Tablo 13: Alman Eğitim Müesseseleri

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet ²¹⁹	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
1	Nemçe Mektebi	Alman Mûsevî Cemiyeti	Kudüs - Sur dışı	Tesis tarihi 1873. Mülktür.
2	Alman Mektebi	Diagonisse Rahibeleri	Kudüs- Bâbü'l-Halîl	Tesis tarihi 1852. Mülktür.
3	Alman Sanayi Mektebi	-	Kudüs- Bâbü'l-Halîl	1860 yılında Johann Schneller Tarafından tesis edilmiştir. Mülktür.
4	Alman Mektebi	Union Katolik Alman de la Terre Sainte Cemiyeti.	Kudüs- Sur dışı, İslâm mahallesinde	Tesis tarihi 1891. Mülktür.
5	Alman Mektebi	Tempel Cemiyeti	Kudüs - Sur dışı	Tesis tarihi 1878. Mülktür.
6	Alman Mektebi	Tempel Cemiyeti	Yafa	Tesis tarihi 1870. Mülktür.
7	Alman Mektebi	Tempel Cemiyeti	Yafa	Tesis tarihi 1890. Mülktür.
8	Alman Mektebi	Tempel Cemiyeti	Yafa – Saruna'da	Tesis tarihi 1878. Mülktür.
9	Alman Mektebi	Alman Protestan Cemiyeti	Kudüs, sur dışı	Tesis tarihi 1871. Mülktür.
10	Alman Mektebi	Berlin'de Bodoşlayim Cemiyeti	El-Haîl Kazası	Tesis tarihi 1890. Mülktür.
11	Alman Mektebi	Berlin'de Bodoşlayim Cemiyeti	Beyü'l-Lahim Kasabası	Tesis tarihi 1857. Mülktür.
12	Alman Mektebi	Berlin'de Bodoşlayim Cemiyeti	Beyü'l-Lahim Kasabası	Tesis tarihi 1897. Mülktür.

²¹⁹ Cemiyetlerin isimleri için bkz. Mutlu, *Misyoner Okulları*, s. 134-136.

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet ²¹⁹	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
13	Alman Mektebi	Berlin’de Bodoşlayim Cemiyeti	Beyü’l-Lahim Kasabası, Beyt Sâhûr Köyü	Tesis tarihi 1901. Mülktür.
14	Alman Mektebi	Berlin’de Bodoşlayim Cemiyeti	Beyü’l-Lahim Kasabası Beyt Câlâ Köyü	Tesis tarihi 1864. Mülktür.

Alman okullarıyla ilgili kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse bu okulların çoğu sonraki dönemlerde açılıp göçmen Yahudlerin yerleştikleri bölgelerde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Okulların çoğunun Kudüs ve Yafa’da açılması bunun en iyi kanıtıdır. Bu okulları tesis eden veya idaresinde bulunan şahısların büyük bir kısmı Mûsevîdir.

Alman hükümeti Filistin’deki nüfuzunu arttırmak için açılan bu okulların yanında hem dinî hem sosyal hem de sağlık müesseseleri de kurmuştur. Şimdi bu müesseselerden de biraz bahsedelim.

2.3.2. Alman Dinî Müesseseleri

Misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında özünün dinî olduğu ve misyonerlerin de genelde din adamlarından oluştuğu görülür. Misyonerlik teşkilatları her zaman şu veya bu şekilde siyasî otorite ile temas veya işbirliği içerisinde olmuşlardır. Onlara göre amaca ulaşmak için her yol ve her meslek kullanılabilir. Şöyle ki, din adamlarının yanı sıra çoğu zaman bir doktor, bir öğretmen, bir hemşire olarak görev yapan misyonerlere rastlamak mümkündür²²⁰.

Bu teşkilatların kuruluşlarından itibaren gerek Katolik, gerekse Protestan Hristiyanlık’ta misyonerlik teşkilatları hiç bir dönemde sadece dinî amaçlı müesseseler olmamıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin doğrudan veya dolaylı tesirleri her zaman dinin

²²⁰ Mustafa Hâlidî - Ömer Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, İstanbul 1968, s. 79.

kapsama alanının dışına taşmış: siyasî, coğrafî, iktisadî ve kültürel bakımlardan geldikleri ülkelerin lehine, gittikleri ülkelerin ise aleyhine sonuçlar doğurmuştur.

Kutsal yerleri içinde barındırmasından dolayı Filistin toprakları en fazla göz dikilen yerler arasındaydı. Filistin'in; tarihî, siyasî, dinî ve kültürel zenginliklerinden yararlanmak, dolayısıyla bu toprakları ele geçirmek isteyen Batılı büyük devletler misyonerlik faaliyetlerine büyük destekler vererek onlardan yararlanmaya çalıştılar²²¹.

İmparator II. Wilhelm'in 1898 yılındaki ziyaretinden sonra Kudüs'teki Alman temsilciliğinin derecesi başkonsolosluğa yükseltildi. Filistin'de Fransız kültürünün ve nüfuzunun artmasını engellemek ve Alman kültürünün yerleşmesini hızlandırmak amacıyla da Alman Yahudilerinin Yardım Birliğinin "Hilfsverein der Deutschen Juden" faaliyeti ciddi bir destek gördü. Açılan okulların yanında kilise, yetimhane vs. gibi müesseselerin vücuda getirilmesine teşvik edildi²²². Almanların 1915 yılına kadar Filistin'de açtıkları okulların yanında şu dinî müesseseleri de bulunuyordu²²³: (Tablo 14 bkz.).

Tablo 14: Alman Dinî Müesseseleri

Nr.	Müessese Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Arazi Çeşidi	Notlar
1	Kilise	Kudüs	Redanpetor Alman Protestan Cemiyeti	Mülk.	Mülktür.
2	Kilise	Kudüs Cebelü'z-Zeytûn	Redanpetor Alman Protestan Cemiyeti	Mülk.	Mülktür.
3	Kilise ve Manastır	Kudüs Cebelü'z-Zeytûn	Union Catholique Allemande de L'Terre Sainte	-	Mülktür.

²²¹ Hâlidî-Ferruh, *İslâm Ülkelerinde*, s. 142-143.

²²² Mordechai Eliav, "German Interests and Jewish Community in Palestine", *Studies on Palestine During the-Ottoman Period*, Jerusalem 1975, s. 427-439.

²²³ BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 252-254.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Arazi Çeşidi	Notlar
4	İbadethane	Kudüs, Cebelü’z-Zeytûn	Tempel Cemiyeti	-	Tesis tarihi 1891. Mülktür.
5	Kilise ²²⁴	Kudüs, Beytü’l-Lahm	Alman Protestan Cemiyeti	Mülk.	Tesis tarihi 1887. Mülktür.
6	Kilise	Kudüs, Beyt- Câlâ	Alman Protestan Cemiyeti	-	Mülktür.

2.3.3. Alman Sağlık Müesseseleri

Almanlar tesis ettikleri okulların ve dinî müesseselerin yanında 5 tane hastane açtılar. Bu hastanelerin ve bağlı oldukları cemiyetlerin yeri aşağıdaki tabloda verilmiştir²²⁵. (Tablo 15 bkz.).

Tablo 15: Alman Sağlık Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Notlar
1	Alman hastahanesi ²²⁶	Yafa	Tempel Cemiyeti	Mülktür.
2	Alman hastahanesi	Kudüs	Diakonisse Prusyen Rahipleri	Mülktür.
3	Bik - Orşalim Alman Mûsevî hastahanesi	Kudüs	-	1895’te inşaat izni verilmiştir. Mülktür.
4	Alman Mûsevî hastahanesi	Kudüs	Chevalier Prussien de L’Ordre de Sanit- Jean	Mûsevîler’e mahsûs yeni hastahane. Mülktür.

²²⁴ Bu kilise için ayrıca bkz. BOA, ŞD, 2530/6, lef 2.

²²⁵ BOA, Nizâmât Defterleri, nr. 9, s. 252–254, BOA, ŞD, 2713/29, lef 4.

²²⁶ BOA, BEO, 279328.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Notlar
5	Tedavihane	Hayfa Cebelü'l- karmel	Union Catholique Allemande de L'Terre Sainte	Mülktür.

2.3.4. Alman Sosyal Müesseseleri

Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli şehirlerinde diğer Avrupa Devletleri ile girdiği amansız rekabette, Osmanlı yönetimi tarafından kollanması sonucunda kısa bir süre içinde yüzlerce müessese vücuda getirdi²²⁷.

Almanların Filistin'de açtığı onlarca okulun yanında halkın hizmetine yönelik, çeşitli şehirlerde yaklaşık 17 tane de sosyal müessesesi bulunuyordu. Tesis edilen öğretimevi, misafirhane, yetimhane ve darülaceze gibi müesseselerden çoğunun Filistin'de ki kutsal yerlere yakın olması dikkatimizi çekti. Bu müesseselerin çoğu, Kudüs, Beytü'l-Lahm, Beyt-Câlâ gibi Hristiyan ve Mûsevîler'in yoğun yaşadıkları bölgelerde bulunmaktadır.

Tesis edilen bu müesseselerin bir kısmı da göçmen Yahudilerin yerleştikleri şehirlerde olması sebebiyle, Yahudi Almanlara gözümüzü çevirmeye sebep oldu. Almanya vatandaşlarının sahte isimlerle satın aldıkları arazilerin az olmadığı gözden kaçmadı. Arazi meselesini daha sonra ele almak üzere şimdi Filistin'de tesis edilen ve Almanya İmparatorluğu'na ait sosyal müesseselerden bahsedelim. Çoğunun tesis tarihi bilinmemekle birlikte kalıcı yerleşim amaçlı oldukları belliydi. Filistin'de inşa edilen veya satın alınan bu müesseselerin isim ve bulundukları yerleri şöyle sırlayabiliriz²²⁸: (Tablo 16 bkz.).

²²⁷ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 108–111.

²²⁸ Bu Tablo kendi tarafımızdan ve birkaç belgeden oluşturuldu. Bkz. BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 9, s. 252–254; BOA, *BEO*, 205658; BOA, *BEO*, 328417; BOA, *ŞD*, 231/13.

Tablo 16: Alman Sosyal Müesseseleri

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Notlar
1	Öğretmenevi	Yafa	Alman Protestan Cemiyeti	Tesis tarihi 1890. Mülktür.
2	Misafirhane	Kudüs	Şovalye de St. Jean	Prusya Fukara Misafirhanesi adıyla geçmektedir. Mülktür.
3	Yetimhane	Kudüs	Alman Protestan Cemiyeti	Alman Mûsevî Yetimhanesi adıyla geçmektedir. Mülktür.
4	Kız Yetimhanesi	Kudüs	Alman Protestan Cemiyeti	Tesis tarihi 1878-79. Mülktür.
5	Dârül‘aceze	Kudüs	Moraf Biraderler hayır Cemiyeti	Cüzzamlılara Mahsûs Alman Darülacezesi.
6	Öğretmenevi	Kudüs	Fondation Evangelique de Jérusalın Cemiyeti	Ruhsatı 27 Haziran 1914 tarihinde verilmiş ²²⁹ .
7	Yetimhane	Remle	Schneller ailesi	Suriye Yetimhanesi adıyla geçmektedir ²³⁰ .
8	Misafirhane	Kudüs	Union Katolik Alman de la Terre Sainte Cemiyeti.	Tesis tarihi 1891. Mülktür.
9	Dârül‘aceze	Kudüs	Des Soeurs de L’Ordre Sanit-Charles Borromée rahibeleri. ²³¹	İhtiyar Dârülacezesi adıyla geçmektedir.
10	Rahibe evi	Kudüs Beytü’l-Lahm	Alman Protestan Cemiyeti	Mülktür.

²²⁹ BOA, *i.MMS*, 03 Ş 1332/6. Ayrıca BOA, *DH.İD*, 163/52 bkz.

²³⁰ Bu yetimhane bir tercüme hatası sonucunda Kudüs’te gösterilmiş. 1902 yılında Alman Sefaret onu Yafa kazasına bağlı Remle’de kayıt tashihi yapılmasını istemiştir. BOA, *ŞD*, 2724/3.

²³¹ BOA, *ŞD*, 2298/3; BOA, *MV*, 111/64.

Nr.	Müessese Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet	Notlar
11	Yetimhane ²³²	Kudüs Beytü'l-Lahm (İdhişe'de)	Alman Protestan Cemiyeti	Vakıf bir arsa üzerine inşa edilmiştir. Erkeklerle mahsûs olup 30 Nisan 1897 tarihli İrade yle tesis edilmiştir.
12	Misafirhane	Hayfa	Des Soeurs de L'Ordre Sanit-Charles Borromée rahibeleri.	Mahsûs Alman Katolik Misafirhanesi adıyla geçmektedir. Mülktür.
13	Öğretmenevi ²³³	Hayfa	Alman Protestan Cemiyeti	Mülktür.
14	Misafirhane ²³⁴	Hayfa, Safed'e tabi Tayba'da	Union Katolik Alman de la Terre Sainte Cemiyeti.	Alman Katolik Misafirhanesi adıyla 1897'de tesis edilmiştir. Mülktür.

2.3.5. Alman Özel Mülkleri

Almanların özel mülkleri ile ilgili dikkatimizi çeken en önemli husus: geniş araziler almaları ve satın alınan bu araziler üzerine çok sayıda ev inşa etmeleridir. 1893 yılından itibaren bölgeye akın eden göçmen Alman Yahudiler bir şekilde buraya yerleştiler. 1899 yılında Alman İmparatoru'nun ziyaretinden sonra âdeta Alman Yahudilerine bir piyango vurmuştur. Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki iyi yönde gelişen ilişkiler ile birlikte daha önce kaçak olarak inşa edilen evlere ve ruhsatsız açılan okullara ruhsatları verildi. Bunu Fırsat bilen Siyonistler, bazen vekâletle bazen de Filistin'e yerleşmiş dindaşları vasıtasıyla geniş araziler ellerine geçirip koloniler kurmaya çalışmışlardır²³⁵. Bunu fark eden Osmanlı yönetimi, konuyu kontrol altına almak için

²³² BOA, ŞD, 2300/9. Ayrıca İ.AZN, 14 Z 1323/12.

²³³ Bu müessese 14 Eylül 1886 tarihli senetle Otto Fischer adına kaydı yapıldı. Bkz. BOA, ŞD, 2295/9, lef1.

²³⁴ BOA, Y.A.HUS, 445/134, 13 M 1321 (11 Nisan 1903) tarihli belge.

²³⁵ BOA, İ.HR, 298/18849, lef 2,3,7,9.

büyük gayretler sarf etmiştir. Nitekim 7 Cemâziyelâhir (29 Ocak 1890) tarihinde yayınlanan belgede bu konuyla ilgili şöyle denmektedir:

“ Şerâit-ı mukarere icab-i maslahata muvafık olmakla beraber arazi-i merkûma kırk sene müddet için icâr olunacağına ve ecnebilerin böyle-i icâra ve isticâr sûretiyle arazi geçirerek bilahire ecnebi köyleri teşkili gibi mahzûrlar vukua melhûz edildiğine nazaran buna mahal kalmamak üzere iş bu arazinin kat‘an köy teşkil olunmayacağıının ve şayet öyle bir teşebbüste bulunuyor ise mukavelenâme münfesi olarak yapılan ebniyenin hedm edilecek şerâit-ı mebhûse’ye ilavesiyle icâra-ü isticâr mukavele nâmesinin imla ve te‘âtûsi için mahal-i mezuniyet i‘tası mü‘tîden tasvîb ve salif-ü zikri tezkere meleff-i arz ve takdîm kılınmış ise de müketebeten ahvalde emrû ferman hazreti veliyü‘el-mr efendimizindir”²³⁶.

Tespit ettiğimiz kadarı ile Almanlara ait 14 özel mülk bulunuyordu. Bunların içinde binlerce dönüm arazi ve yüzlerce ev vardı. Almanların satın aldıkları ve ellerine geçirdikleri mülkler şunlardır: (Tablo 17 bkz.)

Tablo 17: Alman Özel Mülkleri

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Mülk durumu
1	Hayfa	Hayfa’ya yerleşen Almanlar	215 adet ev, bahçe, tarla, ahır ve dükkân. Bu Emlâkların bir kısmı mülk bir kısmı ise mîrî ve vergi karşılığında kullanma hakkı verildi ²³⁷ .
2	Hayfa	Almanyalı Dr. Edmond Lachman	30.000 dönüm tarım, 20.000 dönüm bataklık arazisi olmak üzere toplam 50.000 dönüm ²³⁸ .

²³⁶ BOA, İ.MMS, 110/4712, 7 Cemâziyelâhir 1307 (29 Ocak 1890) tarihli belge.

²³⁷ Bu Emlâkları tam listesi için bkz. BOA, Yıldız Sadâret Resmî Mârûzât Evrakı (Y.A.RES), 124/123, lef 4, 21 Cemâziyelâhir 1307 (14 Eylül 1903) tarihli belge.

²³⁸ BOA, Y.A.RES, 124/68, lef 1, 29 Receb 1322 (9 Kasım 1904) tarihli belge. Bu arazilerin Hayfa’ya bağlı dört köyden oluşmaktadır. Bunlar Cedru, Kafr Ta, Mecdel ve Kerdenîyye köyleridir. Arazi Hristiyan güney Lübnanlı Corci Musa Sersek tarafından satıldı.

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Mülk durumu
3	Hayfa	Alman darülacezesinin müdürü Moon Karamil	20.000 m ² (20 dönüm) ²³⁹ .
4	Hayfa Mervan Çarbi mevkiinde	James Simon	80.700 zira‘ (Yaklaşık 55 dönüm) ²⁴⁰ .
5	Hayfa tabi Cebelü’l-Karmel	Ernest Klinik	4.5 dönüm tarla ²⁴¹ .
6	Yafa	Theodore Wellgar ve arkadaşları	7 adet ev ²⁴² .
7	Kudüs Melhe Köyü	Fransis Lawrence	Ev ²⁴³ .
8	Kudüs Melhe Köyü	Kral Amirkarn(?)	Bir arsa ²⁴⁴ .
9	Kudüs Melhe Köyü	Mateus Frank	520 zira‘ (Yaklaşık 3,5 dönüm) Bir arsa ²⁴⁵ .
10	Kudüs Melhe Köyü	-	17.750 zira‘ (Yaklaşık 12 dönüm) ²⁴⁶ .
11	Kudüs -Yafa’ya tabi Remle ²⁴⁷	Johan Jakob Schneller	2000 dönüm tarım arazisi ²⁴⁸ .

²³⁹ BOA, Hârciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 371/114, lef 1 - 2.

²⁴⁰ BOA, İrade Maliye (İ.ML), 1329/7-2, lef 11, 19 Safer 1330 (8 Şubat 1912).

²⁴¹ BOA, İ.AZN, 105/1330 S 1, lef 3, 19 Safer 1330 (8 Şubat 1912).

²⁴² BOA, ŞD, 2623/23, lef 2.

²⁴³ BOA, İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD),106/6338; lef 1 - 2.

²⁴⁴ BOA, İ.ŞD, 102/6068; lef 1.

²⁴⁵ BOA, DH.MKT, 1968/72; lef 1; BOA, İ.ŞD, 119/7150; lef 1.

²⁴⁶ BOA, İ.ŞD, 116/6948; lef 1-5.

²⁴⁷ Theodore Schneller bu arazilerin üzerine 120 ev yaptırmak istedi, bkz. BOA, ŞD,1990/38, lef 1.

²⁴⁸ BOA, İ.MMS, 110/4712, lef 1, 7 Cemâziyelâhir 1307 (29 Ocak 1890).

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Mülk durumu
12	Kudüs- Lefte Köyü ²⁴⁹	Theodore Schneller	10 dönüm arazi üzerine 2 ev ²⁵⁰ .
13	Kudüs- Tûr Zeyte	Alman konsolosluğu	90 dönümlük arsa ²⁵¹ .
14	Kudüs- Bak'a Mah.	Christof Hoffman ve Henry Eprilla	330 Zira' (Yaklaşık 224 m ²) bir arsa ²⁵² .

2.4. Rus Gayrimenkulleri

Osmanlı–Rus ilişkilerinde dönüm noktası, Küçük Kaynarca Antlaşması (17 Temmuz 1774) ile olmuştur. Bu anlaşma ile Rusya, Fransa'nın Osmanlı topraklarında bulunan Katolik cemaatlerin himaye etme iddiasına benzer bir şekilde, Ortodoks dünyasının hamiliğine soyunmuştur.

Rusya, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa isyanından da istifade edip, bölgedeki durumunu daha da kuvvetlendirmek istedi. Rus Hükümeti 1843'te Filistin bölgesine papazlar göndererek bölgede yeni bir kültürel politikanın temellerini atmıştır. Bölgeye gelen papazların en önemli vazifesi, bölgede bulunan Rumlar arasında propaganda yaparak Ruslar hakkında oluşan itimatsızlığı ortadan kaldırmak olacaktı. 1847 yılında “Kutsal Yerler Meselesi” de patlak vermiştir²⁵³.

Rus Çarı I. Nikola kendisini, bütün Ortodoksların hamisi olarak görüyordu. Fransa'nın kapitülasyonlarla elde ettiği haklardan vazgeçmemesi, Hazreti İsa'nın doğduğu yer olarak kabul edilen Beytü'l-Lahm'da ki kilisenin gümüş yıldızının kaybolmasını bahane ederek Kırım savaşına sebep olmuştur. Bu savaş neticesinde

²⁴⁹ BOA, *DH.MKT*, 315/73, lef 1.

²⁵⁰ BOA, *ŞD*, 75/441523, lef 1 – 2, 22 Şaban 1302 (6 Haziran 1885).

²⁵¹ BOA, *İ.HR*, 1325 S 18, lef 3, 27 Muharrem (12 Mart 1907).

²⁵² BOA, *İ.ŞD*, 108/6464, lef 1.

²⁵³ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, “Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Bâbîâli”, *Belleten Dergisi*, (1959) XXIII / 89–92, 241–266. Mutlu, *Misyoner okulları*, s. 78.

imzalanan Paris Barış Antlaşması sonucunda Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti üzerindeki tahakkümünü artırmışlardır²⁵⁴.

Osmanlı Devleti, Paris Barış Antlaşması'ndan önce 1856 yılında Islahat Fermanı ile Hristiyanlara bazı haklar tanıyıp, Avrupa Devletleri'nin içişlerine müdahale etmesine sebep olmuştur. Islahat Fermanı'nın ilanından sonra, siyasî arenada etkisini kayıp eden Rusya, Ortodokslar ile ilgili dinî ve kültürel politikalarından vazgeçmemiştir. Aksine Filistin'deki faaliyetlerine hız kazandırmıştır²⁵⁵.

Rusların, bölgede yürüttükleri çalışmalar neticesinde çeşitli şehirlerde onlarca müessese tesis edilmiştir. Tesis edilen bu müesseselerin başında eğitim müesseseleri gelmektedir.

2.4.1. Rus Eğitim Müesseseleri

Islahat Fermanı'nın getirdiği serbest ortam Rus hayır cemiyetlerinin işini çok kolaylaştırdı. Ruslar, Suriye, Filistin ve özellikle Kudüs'te okul, kilise, hastane ve sair hayır faaliyetleri yürütmek üzere yeni cemiyetler kurmaya başlamışlar.

1881 tarihinde St. Petersburg şehrinde "Filistin Ortodoks Cemiyet-i İmparatoriyesi" adlı hayır cemiyetini kurarak bunu gerçekleştirmişlerdir²⁵⁶.

Rusya'nın St. Petersburg şehrinde kurulmuş olan ve kuruculuğunu Rus veliahdı Grandük Serge Alexandrovich'in yaptığı bu cemiyetin ilk merkezi Kudüs sancağına bağlı olan Nâsıra şehrinden Şam'a nakledilmiştir. Osmanlı kaynaklarında daha çok "Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti" adıyla anılan bu cemiyetin kendisine gelir kaynağı bulmak amacı ile 1892 yılında neşr ettiği kararnameyle şöyle denilmektedir:

"Ortodoks mezhebine mensûb olmayan ve dünyanın her tarafında cem' edilmiş iânât sayesinde vesâit-i nakdîye-i 'azimeye mâlik olan propaganda cemiyeti Kuds-ı Şerif ve Arz-ı Filistin'de gittikçe kesb-i kuvvet etmek ve bu suretle yerli Ortodoksların kısm-i

²⁵⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 224–225.

²⁵⁵ Schöleh, *Tahavvulat Cezriyye*, s. 232–235.

²⁵⁶ Bu cemiyetin asıl ismi "İmparatorskov Pravoslavnoe Obston" bkz. BOA, ŞD, 2288/4, lef 2.

a'zami kendisine celbi için müte'addid kilise ile mektep ve hastahaneler tesis eylemektedir..." ²⁵⁷.

Bu belgeden, Rus siyasî nüfuzunun artırmayı amaçlayan bu yeni cemiyetin kuruluş amaçlarından en önemlisi Filistin'deki yerli Ortodoksların, diğer Avrupa Devletlerinin kontrolünde bulunan okul, hastane ve kiliselerin tesirinden kurtulması, bölgede yeni okullar, hastaneler ve kiliseler açılması, Kudüs'e gelen Ortodoks ziyaretçilerine (hacılarına) mahsûs mahallerin inşası ve ihtiyaçlarının karşılanması, diğer mezheplere mensup cemiyetlerle mücadele edebilmek için yardım toplanması gerektiği ifade edilmiştir.

Rum Okullarının "Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'ne" devri meselesine gelince, Rus Devleti'nin Kudüs, Beyrut ve Suriye bölgelerindeki müesseselerinin çoğu adı geçen cemiyet tarafından idare edilmekteydi. 1895 yılında Suriye'de Ortodoks Rumlar tarafından idare edilen 35'e yakın okulu Ortodoks Patriği tarafından bir senetle Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti'ne devredilmiştir²⁵⁸. Suriye'deki yönetim bu konu ile ilgili merkeze bildirilmek üzere çeşitli tahkikatlar yapmıştır. Patrik, Suriye'deki bu okulların masraflarını karşılayamadıkları için bu okulların denetimini Ruslara devrettiklerini ileri sürmüştür²⁵⁹.

Osmanlı Devleti, bu okulların Rusların eline geçmemesi için çok çaba harcamış ama yine de buna engel olamamıştır.

Daha sonra Rus hükümeti Fransızlara 1901 tarihinde tanınan hakların bir benzerinin talebinde bulunmuştur. 15-18 Şubat 1902 yılında Osmanlı Hariciye Nezâreti'ne bir muhtıra vererek büyük bir kısmı iptidâî derecedeki okulların varlıklarını tanımasını istemiştir.

²⁵⁷ Bu belge tam metni için bkz. İrade Hususî (İ.HUS), 258/70.

²⁵⁸ BOA, ŞD, 228/4, lef 2, s.4.

²⁵⁹ BOA, ŞD, 2288/4, lef 2.

Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti idaresinde bulunan bu okulları Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nde mevcudiyeti kabul edilen 87 okuldan sadece 27'si Filistin'de bulunuyordu²⁶⁰.

1905 tarihinden sonra Osmanlı – Rus ilişkileri kültürel alanda herhangi bir problemle karşılaşmadan I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Okulların sayısında da herhangi bir artış görülmemiştir. 1914 yılına kadar çoğu kiralık binalarda faaliyet gösteren bu okulların mülk olanlar sadece 3 okulla sınırlı kalmıştır. Mülk olan okullar şunlardır²⁶¹: (Tablo 18 bkz.)

Tablo 18: Rus Eğitim Müesseseleri

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
1	Rus Mektebi	Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti	Kudüs dışı, Maskofiyye adlı binada	Tesis tarihi 5 Eylül 1898. Mülktür.
2	Rus Mektebi	Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti	Kudüs, Beyt-Câlâ Kasabası	Tesis tarihi 1 Ekim1900. Mülktür.
3	Rus Mektebi	Arz-ı Filistin Rus Ortodoks Cemiyeti	Kudüs, Beyt-Sâhûr Kasabası	Tesis tarihi 1 Ekim1887. Mülktür.

Rusların, 1914 tarihinde Kudüs'te Babü'l-'Amûd'ta yeni bir okul açmak istediler. Bu teşebbüs üzerine Osmanlı Devleti, kapitülasyonların ilgası gereği bölgedeki Osmanlı memurlarına gönderilen talimatnamenin 26. maddesi;²⁶² “*Bundan sonra yabancı cemiyet, hayır şirketlerin okul açmaları yasaklanmıştır*” uyarınca izin verilmemiştir²⁶³.

²⁶⁰ Verilen listeye göre bu okulların 21'i 'Akka'da 5'i de Kuds-i Şerifte 1'si Hayfa'da olmak üzere toplam 27 okuldur. BOA, *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s. 195-198.

²⁶¹ Kudüs'te faaliyet gösteren okullar için bkz. BOA, *BEO*, 205658.

²⁶² Bu Talimâtname “İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Lağvından Dolayı Memurine Tebliğ Olunacak Talimatname” adıyla bilinmektedir. Bunun matbu metni için bkz. BOA, *BEO*, 323473.

²⁶³ BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 74/8-1; lef 1.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girerken aldığı bir karar gereğince diğer düşman devletlerin müesseselerine yapılan muamelenin bir benzerini Rus müesseselerine uygulamıştır. Rus müesseselerinin de birçoğuna el koyarak, çalışanları yurtdışına sınır edilmiştir. Nitekim 13 Şevval 1334 (12 Ağustos 1916) tarihli belgede bu konu hakkında şöyle denilmektedir:

“...Düvel-i Muhâsıma veya tebaasına mensûb bi'l'umum müessesat-i tedrisîyye ilga ve tahliye ve binaları icâbına göre hükümetçe isti'mâl edilecek ve erkân-ı ve mustahdemîn-i memleket hâricine ihrâc olunacaktır...”²⁶⁴.

2.4.2. Rus Dinî Müesseseleri

Kırım Savaşı'ndan sonra Rus hacılar, seyyahlar ve ziyaretçiler Filistin'deki kutsal yerlere akın etmeye başlamışlardır. 1860 yılından itibaren Ruslar, değişik bölgelerde çeşitli müesseseler açtılar. Filistin'de çok hızlı kültürel ve sosyal faaliyet içerisine giren Rus cemiyetleri, açtıkları 27 okulun yanında, bölge sakinlerine yönelik birkaç tane kilise ve manastır tesis ettiler. Rus cemiyetleri tarafından inşa edilen bu dinî müesseseleri şöyle sıralayabiliriz²⁶⁵: (Tablo 19 bkz.)

Tablo 19: Rus Dinî Müesseseleri

Nr.	Müessese Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet ²⁶⁶	Notlar
1	Kilise	Kudüs	St. Alexander	Tesis Tarihi 1889.
2	Manastır ve Kilise	Kudüs	Mission Eklesiyastik	Tesis Tarihi 1864.
3	Kilise	Kudüs, Cebelü'z-Zeyûn	Suu'r (Suvur) (?)	Tesis Tarihi 1877.
4	Kilise	Kudüs, Cebelü'z-Zeyûn	St. Mary Madlen	Tesis Tarihi 1888.
5	Kilise	Kudüs, Yafa	St. Pier	Tesis Tarihi 1872.

²⁶⁴ BOA, ŞD, 2831/11.

²⁶⁵ BOA, İ.AZN, 1323 Ş 07, lef 36

²⁶⁶ Müesseselerin isimleri için bkz. Mutlu, *Misyoner Okulları*, s. 78-79.

Nr.	Müessesse Çeşidi	Yeri	Sahibi/ Bağlı olduğu Cemiyet ²⁶⁶	Notlar
6	Kilise	Kudüs, ‘Ayn Kârim	Notre Dame de Kazak	Tesis Tarihi 1870.

2.4.3. Rus Sağlık Müesseseleri

Islahat Fermanı’nın yabancılara yönelik sağladığı özgürlük ortamından Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Ruslar da ciddi şekilde yararlanmıştır. Çok kısa bir süre içinde okul, kilise, manastır ve hastane inşa etmişlerdir. 1881 yılında St. Petersburg şehrinde, “Filistin Ortodoks Cemiyet-i” İmparatoriyesinin hummalı çalışmaları sonucunda birçok hastane de hizmete girmiştir²⁶⁷. Çoğu Kudüs ve çevresinde olmak üzere 16 hastane açılmıştır. Filistin topraklarında açılıp faaliyette bulunan Rus sağlık müesseseleri şunlardır²⁶⁸: (Tablo 20 bkz.)

Tablo 20: Rus Sağlık Müesseseleri

Nr.	Yeri	Tesis Tarihi	Müessesse ismi ve Cinsi	İrade Tarihi
1	Kudüs	1864	Rus İmparatoriçesi Mary Hastahanesi	21 N 1275 (24 Nisan 1859) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
2	Kudüs	1864	Grandüşes Elizabeth Hastahanesi	21 N 1275 (24 Nisan 1859) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
3	Kudüs	-	İmparator Nikola Hastahanesi	21 N 1275 (24 Nisan 1859) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
4	Kudüs	1888	Granduc Serge Hastahanesi	5 C 1281 (5 Kasım 1864) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
5	Kudüs	1889	İmparator Alexander Hastahanesi	18 Mayıs 1896

²⁶⁷ BOA, ŞD, 2288/4, lef 2.

²⁶⁸ BOA, İ.AZN, 1323 Ş 07, lef 36.

Nr.	Yeri	Tesis Tarihi	Müessesse ismi ve Cinsi	İrade Tarihi
6	Kudüs	1885	Hastahane	5 C 1281 (5 Kasım 1864) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
7	Kudüs	1863	Hastahane	21 N 1275 (24 Nisan 1859) tarihli irâde-i seniyye ile izin verildi.
8	Kudüs (Olivye) Cebelü'z-Zeyûn	1883	Cebel Hastahanesi	-
9	Kudüs, Yafa	1872	Hastahane	6 Ş 1299(8 Şubat 1877) tarihli fermanla izin verildi.
10	Kudüs, 'Ayn Kârim	1870	Notre Dame de Kazak Hastanesi	6 Ş 1299 (23 Haziran 1882) tarihli fermanla izin verildi.
11	Kudüs, Beyt-Câlâ	1892	Seyyar Hastahane	-
12	Kudüs, Beytü'l- Lahm	1895	Seyyar Hastahane	-
13	Kudüs, el-Halîl	1882	Saint de Ma Bra Hastahanesi	-
14	Kudüs, Eriha	1875	Hastahane	-
15	Akka, Hayfa	1902	Hastahane	-
16	Akka, Nâsıra	1888	Hastahane ve Seyyar Hastahane	14 Kasım 1893.

2.4.4. Rus Sosyal Müesseseleri

Rusya Devletine bağlı cemiyetler, ağırlıklı olarak Kudüs ve çevresinde faaliyetlerini yürüttüler. Bu da şu anlama geliyor. Rus cemiyetler, ağırlıklı olarak yerli Rum ve Ortodokslara önem vermişlerdir. Göçmen Yahudilerin yoğun bir şekilde yerleştikleri yerlerde ise neredeyse hiçbir faaliyetleri yoktur. Hatta bu bölgelerde Ruslara ait sosyal müesseselere baktığımızda, Ruslara ait bir kabristanın dışında başka hiçbir

müesseseye rastlanmamıştır²⁶⁹. Ayrıca bu kabristan dışında Kudüs'e bağlı Cebelü't-Tûr'da Rus ziyaretçileri için ruhsatsız bir misafîrhane de bulunuyordu²⁷⁰.

2.4.5. Rus Özel Mülkleri

Rus Hükümeti ve Rusya vatandaşları genel olarak kendileri için kutsal sayılan yerlerde mülk edinmeye çalışmışlardır. Kudüs, Beytü'l-Lahm, Beyt-Câlâ ve Nâsıra gibi yerler ve Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları şehirleri tercih etmişlerdir. Rusların adına kayıtlı olan özel mülkler şunlardır²⁷¹: (Tablo 21 bkz.)

Tablo 21: Rus Özel Mülkleri

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Arazi Çeşidi	Mülk durumu
1	Kuds-i Şerif	Rusya Konsolosluğu	Mülk	71678 Zira' (54,5 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860.
2	Kudüs-Cebelü'z-Zeytûn	Rus İmparatoriçesi Mary	Mülk	11960 Zira' (yaklaşık 9 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1882.
3	Kuds-i Şerif Dibeğa Mah.	Rusya Konsolosluğu	Mülk	1425 Zira' (yaklaşık 1 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860. Arsa üzerine Rus ziyaretçileri için bir oda inşa edilmiştir.
4	Kuds-i Şerif Bâb'ü- Hitta	Rusya Konsolosluğu	Mülk	1934 Zira' (yaklaşık 1,5 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860. Bahçeli bir arsa üzerine bir bina bulunur.
5	Kuds-i Şerif Meskûbiyye'ye yakın	Rusya Konsolosluğu	Mülk	3436 Zira' (yaklaşık 2,6 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860. Konsoloslukta çalışanların ikameti için.

²⁶⁹ 1888 yılında Kudüs'e yakın Cebelü'z-Zeytun (Olivye) denen mahallede ve 6 Şaban 1299 (23 Haziran 1882) tarihli fermanla açılmasına izin verildi. Bkz. BOA *Nizâmât Defterleri*, nr. 10, s. 308–311.

²⁷⁰ BOA, Y.A.RES, 151/93, lef 1.

²⁷¹ BOA, İ.DFE, 1314 C 04, lef 29.

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Arazi Çeşidi	Mülk durumu
6	Kuds-i Şerif Bâb'ü-l'Amûd	Rusya Konsolosluğu	Mülk	12809 Zira' (yaklaşık 9,73 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860. Yaşlı kadınlara bir misafirhane olarak kullanılıyordu.
7	Kuds-i Şerif Meskûbiyye'ye yakın	Rusya Konsolosluğu	Mülk	15566 Zira' (yaklaşık 11,8 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1856-1858. Arsa üzerine bir hastahane şubesi bulunmaktadır.
8	Kuds-i Şerif Meskûbiyye'ye yakın	Rusya Konsolosluğu	Mülk	4552 Zira' (yaklaşık 3,46 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1886. Bir hastahane bahçesi olarak kullanılıyordu.
9	Kudüs- Cebelü'z- Zeytûn	Rusya Konsolosluğu	Mülk	9923 Zira' (yaklaşık 7,54 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1856-1858. Bahçeli bir bina.
10	Kudüs-'Ayn Kârim	Rusya Konsolosluğunun Tercümenî	Mîrî	6204 Zira' (yaklaşık 4,7 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1860.
11	Kudüs- Beyt- Câlâ	Rusya Konsolosluğu	Mülk	8000 Zira' (yaklaşık 6 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1872-1875.
12	Kudüs- Cebelü'z- Zeytûn	Rusya Konsolosluğu	Mîrî	6750 Zira' (yaklaşık 5 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1890.
13	Kudüs- Cebelü'z- Zeytûn	Rusya Konsolosluğu	Mîrî	2700 Zira' (yaklaşık 2 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1890.
14	Taberiye	Rusya Konsolosluğu	Mülk	562 Zira' (yaklaşık 0,5 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1878. Arsa üzerine küçük eski bir ev bulunuyordu.

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Arazi Çeşidi	Mülk durumu
15	Nâsıra	Rusya Konsolosluğunun vekili	Mülk	2962 Zira‘ (yaklaşık 2,2 Dönüm). Mülkiyet tarihi 1878.

2.5. Amerikan Gayrimenkulleri

Osmanlıların Amerikalılarla ilk temasları Amerikan tüccarları ve misyonerleri vasıtasıyla olmuştur. Bunu, ülkeye gelen Amerikalı diplomatlar, konsoloslar ve diğerleri izlemiştir²⁷².

XVIII. yüzyıl sonunda, dünyada bütün Protestan kiliselerini etkileyen bir misyonerlik faaliyeti başlamıştır. Protestan misyoner teşkilatı XIX. yüzyıldan itibaren pek çok ülkede faaliyet gösterir hale gelmiştir²⁷³.

XIX. yüzyıl başlarında Katolik misyoner teşkilatları kurulmaya başlanmış ve zamanla sayıları artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’ni etkileyecek olan Protestan teşkilatlarından “American Board of Commissioners for Foreign Missions” 1810 yılında Amerika’nın Boston şehrinde kurulmuştur. Bu teşkilat adına Anadolu’ya ilk ayak basan öncü Protestan misyonerler Levi Parsons ve Pling Fisk olmuştur²⁷⁴.

1820 yılında önce İzmir’e oradan da Kudüs’e hareket etmişlerdir. Yaptıkları keşif gezilerinin ardından Osmanlı Devleti’nde hızlı bir teşkilatlanmaya giriştiler. Amerikan Board Cemiyeti adına 1870 yılına kadar imparatorluğun hemen her tarafında açtıkları; okul, kilise, hastane, ikametgâh ve yetimhane ile âdeta bölgede tek söz sahibi olmuştur. XIX. yüzyıl başlarında teşkilatlanmalarını gerçekleştiren Amerikan misyoner cemiyetleri, ilkokullarını Levi Parsons, Pling Fisk, William Goodell ve Isac Bird’in keşif

²⁷² Bilal Şimşir, *Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu üzerine Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri*, Ankara 1985, s. 79.

²⁷³ Vahapoğlu, *Azınlık ve Yabancı Okulları*, s. 21.

²⁷⁴ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika*, s.16.

gezilerinin ardından 28 Temmuz 1824’de Beyrut’ta açıldılar²⁷⁵. Kudüs ve çevresinde tesis edilen müesseselerin çoğu Evangelical Friends Mission cemiyeti adına kayıtlıdır.

2.5.1. Amerikan Eğitim Müesseseleri

1893 yılında Zühdü Paşa tarafından hazırlanmış rapora göre Kudüs’te sadece 2 okul bulunuyordu. Ramallah’ta açılan bu iki okulun ikisinin de 18 Muharrem 1304 (16 Ekim 1886) tarihli iradeyle açıldıkları görülmektedir²⁷⁶.

Elimizde bulunan iki belgeye göre bu sayı daha fazladır. 1903 yılında bu okulların sayısı 9’u gösterirken,²⁷⁷ 1905 yılında ise resmen tanınan okulların sayısı 5’tir²⁷⁸. Sayı konusunda verilen rakamların arasındaki farklılık sebebi, 1903’te mevcut olan okulların çoğunun ruhsatsız olması ve ruhsatlı olanların bazısına da okul değil, hane (ev) olarak ruhsat verilmiş olmasıdır²⁷⁹.

Mülk olan okulların yeri, bağlı olduğu Cemaat ve Ruhsat durumu hakkındaki bilgiler, aşağıdaki tabloda verilmektedir. (Tablo 22 bkz.)

Tablo 22: Amerikan Eğitim Müesseseleri

Nr.	Okulun İsmi	Bağlı Olduğu Cemiyet	Okulun Yeri	Ek Bilgiler
1	Amerikan Kız Mektebi	Friends Mission Cemiyeti	Kudüs, Ramallah	Tesis Tarihi 1882. Talebesi Protestan’dır. 29 Aralık 1314 tarihinde ruhsatlı olarak açılmıştır. Mülktür.
2	Amerikan Erkek Mektebi	Friends Mission Cemiyeti	Kudüs, Ramallah, el-Bîra köyü	Tesis Tarihi 1882. Talebesi Protestan’dır. 29 Aralık 1314 tarihinde ruhsatlı olarak açılmıştır. Mülktür.
3	Asar-ı ‘Atîka Mektebi ²⁸⁰	Friends Mission Cemiyeti	Kudüs	1907’de tasdik edilmiştir. Mülktür.

²⁷⁵ Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika*, s. 30–32.

²⁷⁶ Atilla Çetin, a.g.m., s. 194.

²⁷⁷ BOA, Y.PRK.MF., 4/66, s. 17/18

²⁷⁸ BOA, BEO, 205658, s. 19

²⁷⁹ BOA, Y.PRK.MF., 4/66, s. 18

²⁸⁰ BOA, İ.HR, 1330 Za 11, lef 3.

2.5.2. Amerikan Diğer Müesseseleri

7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı - Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı - Amerikan kültürel ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır²⁸¹. 1848 tarihinde ise Kudüs'te ilk Protestan Katedrali açılmıştır ²⁸².

Filistin'e gelen bazı Amerika vatandaşlarının Rus asıllı olduklarını da söylemek gerekir. Ruslar Filistin'e yerleşme yasağı sebebiyle önce Amerika'ya gidip oranın pasaportuyla Filistin topraklarına girmeyi başarıyorlardı. Fakat bazı durumlarda isimleri değişmediğinden Yahudi asıllı oldukları anlaşıyordu. Nitekim 5 Zilkade 1315 (20 Mart 1898) tarihli belgede bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir;

"... Memnu'iyet-i mezkûra mevzu'a ileyhi olan maksattan büsbütün başka bir madde olarak yalnız Amerika'dan bir ademin gelmesinden 'ibâret edildiğinden Rus Müsevîler'in Amerikaya gidip Amerika tebaası sıfatıyla arz-i Filistin gelmek üzere Amerika tebaiyeti ihrâz (almak) için..." ²⁸³. Böylece Rus göçmenler Filistin'e gelip emlak ve arazi sahibi olabiliyordu. Şüpheli durumlarda gelen kişinin, araştırılmasından kaçınılmamıştır.

Amerikalılar Kudüs ve çevresinde 10'a yakın okul açmalarına rağmen bölgede onlara bağlı bir kilise veya manastıra rastlamış değiliz. Bir ibadethane, papazlara mahsûs bir ikametgâh,²⁸⁴ bir kabristan ve 3 parça mülk arsa dışında başka mülkleri yoktur. Amerikalılara ait bu mülklerin yeri, sahibi ve durumu ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir. (Tablo 23 bkz.)

Tablo 23: Diğer Amerikan Müesseseleri

Nr.	Mülk Yeri	Mülk Sahibi	Mülk cinsi ve durumu
1	Kudüs	The Christian and Missionnary Alliance	İbadethane

²⁸¹ Nuri Doğan, *Cumhuriyet Öncesi Türk-Amerikan Ticaret Anlaşmaları*, İstanbul 1996, s. 67.

²⁸² Schöleh, *Tahavvulat Cezriyye*, s. 392.

²⁸³ BOA, ŞD, 2683/52, lef 2.

²⁸⁴ BOA, ŞD, 2796/29, lef 8.

2	Kudüs	The Christian and Missionary Alliance	İkametgâh
3	Kudüs- Melhe köyü	Fredrik Kepler ²⁸⁵	192 zira‘ (130 m ²) Bahçeli bir ev.
4	Kudüs Babü'l-Halîl	Miss Francis Morgan Parsons ²⁸⁶	645 zira‘ (Yaklaşık 435 m ²) genişliğinde iki arsa toplam 870 m ² .

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz: 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihinde çıkarılan ve yabancılara mülkiyet hakkını tanıyan bu kanun neticesinde Filistin’de Batı Devletler tarafından yüzlerce müessese vücuda getirilmiştir. Açılan bu müesseseler zamanla daha fazla çoğalıp kontrolden çıkmıştır. Açılan bu müesseselerin bir kısmı siyasî gayelerle kullanıldığı açık bir şekilde görülmüştür. Biz burada bu konuyla ilgili fazla detaya girmeyip sadece konumuz ile alakalı olan bilgiler üzerinde durmaya çalıştık. Hatta açılan bu müesseselerin büyük bir kısmını ele almayıp sadece onlardan mülk olanlar üzerinde yoğunlaştık.

Çalışmamız sırasında dikkatimiz çeken bir nokta da, inşa edilen müesseselerin çoğunun misyoner cemiyetler tarafından kurulduğu tespit edilmiştir. Açılan bu müesseselerin çoğu kutsal sayılan yerlerde olması önemli bir husustur. Filistin topraklarına gelen misyonerler genel olarak Kudüs, Beytü'l-Lahm ve Nasırâ bölgeleri tercih etmişlerdir. Fakat Mûsevîler’e yönelik faaliyet gösteren cemiyetler daha çok Ak deniz sahili ve göçmen Yahudilerin Nüfûsu yoğun olan bölgeyi tercih edip Yafa, Hayfa, Akka, Taberiye ve Safed bölgelerinde aktif olarak çalışmışlardır.

Bu bölümle ilgili kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse şunu söyleyebiliriz:

Anadolu toprakları olduğu gibi Filistin sınırları içerisinde Batılı devletlerin, emperyalistlerin emellerini gerçekleştirme yolunda inşa ettikleri müesseselerin büyük

²⁸⁵ BOA, *İ.ŞD*, 1153/6886, lef 1.

²⁸⁶ BOA, *İ.HR*, 1328 Z 15, lef 7-8.

etkileri olmuştur. Bu devletler köylere kadar yayılan müesseseler vasıtasıyla bölgelerde büyük nüfuz sahibi olmuşlardır.

Yabancı sefaretlerin güçlü himaye politikası nedeniyle açılan kilise, hastane ve okullara, işin siyasî bir renk alması endişesiyle yerel yöneticileri müdahale etmemişlerdir. Bu da, müesseselerin sayısının hızla artmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti yöneticilerinin, yabancı müesseselerin kuruluş amaçlarına yönelik yeterli derecede fikirlerinin bulunmadığı, müesseselerle ilgili alınan yetersiz tedbirlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Filistin’de açılan yüzlerce müessese yabancı devletlerin burada yerleşmiş olan vatandaşlarının ve bölgedeki Hristiyanların sayılarıyla mukayese edildiğinde bu işin azınlıklara hizmet olmaktan ziyade siyasî amaçlara ve bölgede nüfuz artırmaya yönelik bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümle alakalı arşiv vesikaları dikkatli bir şekilde incelendiğinde çok önemli üç nokta ortaya çıkacaktır. Birincisi, daha önce belirttiğimiz gibi bu müesseselerin çoğunun siyasî amaçlarla açıldıkları aşîkârdır. İkincisi, özellikle Filistin’de tesis edilen bu müesseselerin bir kısmı göçmen Yahudilerin yerleştikleri şehirlerde (Kudüs, Yafa, Hayfa ve Akka gibi) faaliyet gösterip Hristiyanlar’dan ziyade göçmen Yahudilere hizmet ettikleri gözden kaçmamıştır. Üçüncüsü ve en önemlisi ise bölgeye gelip yerleşmiş olan bu batılı devletlerin vatandaşlarının bir kısmı Yahudi kökenli olup (özellikle Almanlar ve Ruslar) batı bir devlet vatandaşı olarak istediği yerde emlâk ve arazi satın alabiliyordu.

Neticede satın alınan araziler ve üzerine inşa edilen bu müesseselerin bir bölümü göçmen Yahudilerin buraya kalıcı olarak yerleşmesine ve hayatlarını rahat bir şekilde sürdürmesine büyük katkısı olmuştur. Özellikle Almanya vatandaşlarının emlâk ve geniş arazilerine bakıldığında, bu işin arkasında güçlü bir siyasî iradenin var olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bir sonraki bölümü de ele aldığımızda bazı misyoner cemiyetlerin ve güçlü sermayeli vatandaşların arkasında Siyonizm hareketinin olduğu açık bir şekilde görülecektir.

III. BÖLÜM

FİLİSTİN'DE YAHUDİLERİN TOPRAK MÜLKİYETİ

Yahudileri Filistin'e yerleştirme fikri, Avrupa'da Protestanlığın babası olarak kabul edilen Martin Luther (1483-1546) tarafından dinî reform hareketinin ortaya çıkmasının ardından gündeme gelmiştir. Bu gündem, Martin Luther'in yolundan giden Protestanların, Avrupa'da bulunan Yahudilerin batı kültürünün asla bir parçası olmayacaklarını savunmaları ile devam etmiştir. Madalyonun bir yüzünü bu fikir oluştururken, diğer yüzünü Yahudilerin, kendilerini Tanrı'nın yaratıp seçtiği bir millet olarak görmeleri ve kendilerinin kutsal vatanlarının Filistin olduğu ve oraya mutlaka dönmeleri gerektiği fikri oluşturmuştur²⁸⁷.

Bu düşünceleri savunan ve bunu hayata geçirmeye çalışan ilk kişi, Danimarkalı tüccar Oliger Poulli olmuştur. Oliger, 1695 yılında Yahudilerin Filistin'de yerleşmelerini içeren bir plan hazırlamış ve onu Avrupa krallarına teslim etmiştir. Fakat bu planın gerçekleşmesi için herhangi bir girişim olmamıştır²⁸⁸. Bu girişimden sonra 1799 yılında, Fransız İmparatoru Napolyon Bonapart, Mısır ve Suriye seferi sırasında Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için öneride bulunan ilk devlet lideri olmuştur²⁸⁹. Fakat Napolyon bunu hayata geçirememiştir.

XIX. yüzyıla geldiğimizde Filistin'de, Yahudi yerleşim projesine yoğun bir destek verilmeye başlanmış olduğunu görmekteyiz. Bu kampanyaya zemin hazırlayan en önemli sebep, Avrupa'da bulunan siyasî şartlar ve Avrupa sömürgelerinin artmasıdır. O dönemde batılı ülkeler, var olan stratejik dengeyi korumaya yönelik politikalar benimsemişlerdir.

²⁸⁷ Abdülvahab el-Misîrî, "es-Suhyûniyye", *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1995, VI, II. Kısım, 232.

²⁸⁸ Khalid Abid, "et-Teveessû'îyyetu's-Suhyûniyye ve İsrâilu'l-kübra", *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1995, VI, II. Kısım, 534.

²⁸⁹ Abid, "et-Teveessû'îyyetu's-Suhyûniyye", IV, II. Kısım, 534.

Bu bağlamda “Hasta Adam” olarak nitelendirdikleri Osmanlı Devleti'nin güçsüz konumundan faydalanarak topraklarını paylaşma hesabını yapmışlardır.

Şark Meselesi adı ile bilinen bu hesaptan faydalanmak isteyen bazı Yahudi ve Avrupa liderler bu durumu fırsat addederek harekete geçmişlerdir. Örneğin Lord Shaftesbury, bu meselenin (Şark Meselesi) ancak Filistin topraklarının Yahudilere verilmesi ile çözüleceğini iddia etmiştir. Lord Shaftesbury'in bu düşünceleri, batılı devletlerin ve özellikle İngiliz hükümetinin önce dışişleri bakanlığını, daha sonra başbakanlık görevini üstlenen Lord Palmerston (1784-1856) tarafından büyük destek görmüştür. Bu bağlamda Lord Palmerston, 1838 yılında Kudüs'e ilk İngiliz konsolosluğunu tayin ederek onu Filistin topraklarında yaşayan Yahudilerin himayesi ile görevlendirmiştir. Ayrıca Yahudilerin Filistin'e göç etmesi için İstanbul'da bulunan İngiliz büyükelçisinin Osmanlı Sultanı nezdinde girişimde bulunmasını istemiştir²⁹⁰.

3.1. Yahudilerin Filistin Topraklarını Ele Geçirme Çabaları

Klasik ve modern bütün kaynaklar Yahudilerin Filistin topraklarını ele geçirme hususunda ilk gayret gösteren şahsın Laurence Oliphant²⁹¹ olduğunu belirtmişlerdir. Oliphant, “Yahudiler, Batı kültürü ve medeniyetinden ancak Filistin topraklarına yerleşmekle kurtulabilirler” demiştir. Tabi bunu söylerken, Yahudilerin sahip oldukları zekâ, ticaret yapma ve para toplama gücü ile sıkıntı içinde bulunan Osmanlı Devleti'nin ekonomisini iyileştirebileceklerine inanmıştır. Bundan dolayı Oliphant, 1880 yılında Gilead Arazisi (Land Of Gilead) adlı kitabında Belka sancağı²⁹² diye bilinen ve kuzey Filistin'den başlayarak Ürdün'ün batısına kadar uzanan topraklarda bir Yahudi kolonisinin kurulmasını önermiştir. Öneri mucibince bu koloni, İngilizler tarafından korunacak ve Osmanlı egemenliği altında kalacaktır. Ayrıca Yahudilerin Filistin ve

²⁹⁰ Abid, “et-Tevessû'iyetu's-Suhyûniyye”, IV, II. Kısım, 534.

²⁹¹ 1829 yılında İngiltere'nin Cape Town şhrinde doğmuştur. Gazeteci – yazar olarak çalışan Oliphant, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma çabaları Yahudi ve Hristiyan yetkilileri arasında yaymaya çalışmıştır. Onun bu fikri ciddi bir destek görmüştür. 23 Aralık 1888 tarihinde İngiltere'nin Twickenham şehrinde ölmüştür. Bkz. *İbrahim Serbestoğlu*, “19..Yüzyılda Filistin'de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi”, *History Studies*, Amasya 2012, IV. sayı, s. 496-497.

²⁹² Nâblus, Cama'în, Benî Sa'ab ve Cenîn bölgesinden başlayarak Salt ve bugün Ürdün'ün başkenti Amman'ı kapsamaktadır. Ürdün Nehrinin iki tarafında bulunan bu arazi Filistin'in en verimli arazisi olarak gösterilmektedir.

çevresine göç etmelerini, orada mevcut olan kolonilere yardım etmelerini ve yanlarına yeni koloniler kurmalarını da teşvik edecektir²⁹³.

1880 yılında Mr. Oliphant, Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri hususundaki bu büyük projesi için Osmanlı yönetimine bir arzı sunmuştur. Bu arzının tercümesi 4 bent ve 33 maddeden oluşmaktadır²⁹⁴. Başka bir belgede bu arzının özetinde şöyle denilmektedir:

“... layiha-i mezkûranın münderecatı Avrupa'da bulunan mille-i Mûsevîyyeden gelecek muhâcirlerle bir kumpanya teşkil etmek üzere arz-i Filistin'de bir bedel-i mu'tedil ile dört milyon üç yüz şu kadar bin dönüm mahal verilmesi ve mezkûr kumpanyanın arz-i Filistin'de iskânı muhacirîn Osmanlı kumpanyası nâm ile yâd olunmuş ve muhacirîn merkûmanın iskân edecekleri arazide teşkil edecek mehâkimin cümlesi ve müdür ve muhasebecileri ile mal müdürleri (vergi memuru) kendilerinden terkîb ve asayiş-i umûmînin muhâfazası içlerinden münteħab bir kuvve-i askeriyye ile te'mîn edilmesi gibi bir takım tekâliften oralarda demir yol inşasına ve İrâde-i Dahiliyeleri hakkında bazı imtiyâzâta müsaade talebine ve teferruatına ait bir takım ifâdattan ibaret bulunmuştur...”²⁹⁵.

Bu belge ve diğer belgeden anlaşılan şudur ki, Mr. Oliphant, Yahudilerin Filistin'de iskânı için Osmanlı kumpanyası adı altında bir kumpanya kurulmasını ve bu kumpanyanın Osmanlı Pâdişahı ve hükümetinin himayesi altında olmasını istemektedir. Daha sonra söz konusu olan bölge Suriye'ye bağlı bir mutasarrıflık haline getirilecektir. Ayrıca bu kumpanyanın merkezi İstanbul'da olup, uygun birkaç yerde şubesi açılacaktır. Belirlenecek bir fiyatla Belka sancağında yaklaşık dört milyon üç yüz elli altı bin dönüm arazi satın alınarak, buraya Avrupa'dan gelen Yahudilerin yerleşmesi sağlanacaktır. Belka sancağına gelen Yahudi göçmenlerin bu toprakları işleyebilmeleri için burada (Belka'da) bir ziraat sandığı merkez şubesi açılacak ve daha sonra çeşitli yerlerde de onun şubeleri olacaktır. Bu bölgenin müdürleri, muhasebecileri ve vergi memurları oraya göç eden Yahudilerden tayin edilecektir. Keza, bu bölge için bir vekil tayîn edilecek ve o vekil

²⁹³ el-Misrî, “es-Suhyûniyye”, VI, II. Kısım, 232.

²⁹⁴ BOA, İ.MMS, 66/3114, lef 3. Ayrıca bkz. Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet dairesi Mârûzâtı (Y.PRK.BŞK), 3/7.

²⁹⁵ BOA, İ.MMS, 66/3114, lef 1.

sürekli mutasarrıfla görüşebilecektir. Buraya gelen göçmenler hangi milletten olursa olsun Osmanlı vatandaşları ile aynı hukuka sahip olacaktır. Bölgede kurulacak mahkemelerin bütün çalışanları yine göçmenlerden teşekkül edecektir. Yerleştikleri araziler tamamen tasarrufları altında olup o arazi üzerine bulunan evler, ormanlar ve madenler konusunda belli imtiyazlar elde edeceklerdir. Hatta orada kalan halk, kumpanyanın hüküm ve nüfuzunu kabul etmiş sayılacaktır. Denilebilir ki, isteklerinin en önemlisi ise buraya gelen göçmenlerin hem askerlikten hem de askerlik bedelinden muaf tutulmasıdır.

Bizim kanaatimiz odur ki, bu arîzanın hûlasası devlet içinde bir devletin olacağıdır²⁹⁶. Şükür ki, Oliphant'ın yaptığı bu teklif vükelâ tarafından tetkik olunmuş ve Osmanlı yönetimi için sıkıntı yaratabileceği görüldüğünden kabul edilmemiştir²⁹⁷.

Oliphant'ın ölümünden sonra Yahudilerin Filistin'e yeniden yerleşim fikrini benimseyip, onu hayata geçirmek için büyük çaba gösteren çok sayıda Yahudi lideri olmuştur. Bu liderlerin başında İngiliz iş adamı Moses Montefiore gelmektedir²⁹⁸.

Montefiore'nin en önemli çabaları, Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde olmuştur. Bu çaba gereğince birkaç sene içinde Filistin'i 7 kere ziyaret etmiştir. Yine aynı sâikle 1838 yılında Mehmet Ali Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Mehmet Ali Paşa'dan Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri ve daha rahat bir hayat sürdürmeleri için onlara kuzey Filistin'de bulunan el-Celîl bölgesinde yaklaşık 200 köy kiralınmasını istemiştir. Ayrıca bu köylerin Yahudi çiftçiler tarafından işlenilerek üretiminden %10-20'sinin Mısır hükûmetine verilmesi teklif edilmiştir. Buna karşılık olarak Şam bölgesinin büyük şehirlerinde çok sayıda banka açılacak ve böylece bölge ekonomisinin kalkınmasına yardım edilmiş olunacaktır. Esasen Kavalalı Mehmet Ali Paşa bu fikre karşı çıkmamıştır. Bu arada Montefiore, Filistin'in özellikle tarım bakımından en verimli arazisi el-Celîl ve Yafa bölgesinde birkaç Yahudi yerleşim yeri kurmayı başarmıştır. Kudüs'te, sur dışında bir Yahudi Mahallesi inşa etmiştir. Sanayi alanında birkaç projenin

²⁹⁶ Daha geniş bilgi için yine bkz. BOA, *İ.MMS*, 66/3114, lef 3.

²⁹⁷ BOA, *Y.A.RES*, 5/58, 29 Cemâziyelevvel 1297 (9 Mayıs 1880) tarihli belge.

²⁹⁸ Yahudi asıllı olan Montefiore 1784 yılında İtalya Leghorn (Livorno) şehrinde doğdu, daha sonra İngiltere'ye yerleşti. Yahudilere bir devlet kurulması için çok çalıştı. 1885 yılında İngiltere'nin Ramsgate şehrinde öldü. Bkz. Chabad.org

temelini atmıştır. Fakat 1840’da batı ülkelerinin baskısı ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Şam bölgesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Şam bölgesinden çekildikten sonra, bölge tekrar Osmanlı yönetimine girmiş ve böylece Montefiore planı suya düşmüştür²⁹⁹.

1855 yılında Montefiore, Osmanlı hükümetine bir mektup yazarak Kudüs ve Suriye bölgesinde yaşayan Yahudilerin ahvaline ve kötü yaşam şartlarına değinmiştir³⁰⁰.

Montefiore daha sonraki yıllarda Osmanlı hükümetinin rızası ile Kudüs’e yakın Yafa bölgesinde birkaç tane arsa satın almayı başarmıştır. Satın aldığı arsalarından birisi Kudüs’te Mescidi Aksa’nın güney tarafında bulunan ve Bâbü'l-Halîl’e yakın olan Kermü'l-Barrat veya Kermü'l-Ağa (Ağa Bağı) adıyla bilinen arazilerdir. 22 Zilkade 1271 (06 Ağustos 1855) tarihli belge ile arazi sahibi olan Ahmet Ağa kendi rızasıyla ve 120.000 kuruş karşılığında Kudüs kadısı Ahmet Hulûsî Efendi’nin huzurunda bu arazinin satışını gerçekleştirmiştir. Arazi içinde eski bir saray, birkaç oda, mutfak, banyo, üç tane su kuyusu ve meyve ağaçları olan bir bahçe bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken husus, arazi satış belgesinde Montefiore’nin, bu araziyi Kudüs’te yaşayan fakir Mûsevîler’in yararına ve istediği gibi kullanacağına dair bir ifade konulmasıdır³⁰¹.

Yine Montefiore, daha önce satın aldığı başka bir arsa üzerine 1855 yılında bir hastane inşa etmek istemiştir. Bu hastane önceki satırlarda belirttiğimiz üzere Kudüs’te bulunan fakir ve yetim Mûsevîler’in tedavîsi için hizmette bulunacaktır. Osmanlı yönetimi bu konuya insancıl bakarak bu inşaatın yapılmasına müsaade ederek ruhsat vermiştir. Hastane inşaatı başladıktan bir süre sonra inşaat Osmanlı yönetimi tarafından durdurulmuştur. İnşaatın durdurulmasının en önemli sebebi bulunduğu yerin bir kaleye yakın olmasıdır. Bu durum, inşaatın sakınca doğuracağı fikrine sebep olmuştur. Bunun üzerine Montefiore, Sultan Abdülaziz’e (1861 – 1876) bir mektup yazarak bu meselenin

²⁹⁹ Habib Kahveci, *İstrâtiçiyetü-l-İstîâtânus-Suhyûnî fi Filistîn*, Beyrut 1978, s.47.

³⁰⁰ BOA, *HR.TO*, 421/47, 19 Rebîülevvel 1272 (29 Kasım 1855) tarihli belge.

³⁰¹ BOA, *Hariciye Mektûbî Kalemî Evrakı (HR.MKT)*, 199/65, lef 4.

çözülmesi için istirhâmda bulunmuştur³⁰². Nitekim 15 Şevval 1271 (01 Temmuz 1855) tarihli iradede, bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir:

*“Hastahane fukarâya mahsûs olacağı cihetle hayrat kabîlinden olacağından bunda be’s görünmeyip fakat bunun yapılacağı mahallin mevki’ce mahâzîrden sâlim olması ve bu hastahanenin idaresi tebaa-i Devlet-i Aliyye elinde bulunmuş lazım geleceğinden mevki’ce mahzûru bir mahalde zikr olunan hastahanenin inşasına ruhsatla sair kuyûd-i lâzıma-i şâmil olarak Kudüs-i Şerif mutasarrıfı saa’detlu paşa hazretlerine tahrirât gönderilmesi...”*³⁰³.

Hariciye Nezâreti’nin bu talebi üzerine Sultan Abdülaziz iradeyi onaylayıp, hastane inşaatı için bir ruhsat verilmesine ve tamamlanmasına müsaade etmiştir.

Montefiore, bu meselenin halledilmesiyle birlikte 1880 yılında Kudüs’e tekrar gelip birkaç ev, birkaç arsa satın alarak bunların kendi adına tescil edilmesini istemiştir. Kudüs’teki yönetim bu işin irade ye aykırı olduğunu ifade edip, talebini yerine getirmeyerek reddetmiştir. Bunun üzerine Montefiore bu duruma itiraz ederek buralarda arazi ve emlâk almak için, pâdişah tarafından verilen ferman olduğunu iddia etmiştir. Kudüs mutasarrıfı, fermanı incelediğinde daha önce Kudüs’te yapılmasına izin verilen hastanenin fermanı olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece Kudüs’te daha fazla arazi alınmasına müsaade edilmemiş ve Montefiore’nin hayalleri gerçekleşmemiştir³⁰⁴.

Oliphant ile başlamış olan iskân faaliyetleri Montefiore ile devam etmiş, daha sonra da Mösyö Albert ile oranı günbegün yükselen bir hale gelmiştir. Açıkça görünen o ki, Mösyö Albert 1856 yılında Osmanlı hükûmetine bir arıza yazarak Kudüs ve çevresinde bulunan Yahudilerin durumunun iyileştirilmesini istemiştir³⁰⁵. Ayrıca 1887 yılında Kudüs’teki Yahudilerin olumsuz olan hayat şartlarının iyileştirilmesi taleplerini

³⁰² Mektup orijinal metni (Arapça metni) için bkz. BOA, Hariciye – Londra Sefâreti (HR.SFR.3),22/8, lef 1. Mektubun Osmanlıca tercüme metni için bkz. BOA, HR.MKT, 199/65, lef 4, 18 Şevval 1271 (4 Nisan 1885) tarihli belge.

³⁰³ BOA, İ.HR, 121/6042, lef 2.

³⁰⁴ BOA, HR.MKT, 199/65, lef 2.

³⁰⁵ BOA, HR.TO, 425/5, 23 zilhicce 1272 (25 Ağustos 1856) tarihli belge. Ayrıca BOA, HR.TO, 446/25 bkz.

Osmanlı yönetimine iletmış ve bu sorunun çözülmesi için Filistin’de bir Yahudi cemiyetinin kurulmasını önermiştir³⁰⁶.

Oliphant ve Montefiore’nin Yahudileri Filistin’e yerleştirmek için kullandıkları yöntemi, Edmond Rothschild ve ailesi de kullanmıştır. Bu bağlamda Rothschild ailesi Kudüs’te bir hastanenin genişletilmesine ruhsat verilmesi için 1886 yılında istekte bulunmuştur. Dahası bu hastanenin yeniden inşa edilmesi için aynı yıl yine izin istemişlerdir³⁰⁷. Rothschild ailesinin bu isteği üzerine Osmanlı yönetimi, Beyrut valiliğine bir yazı göndererek bu konu hakkında bilgi istemiştir. Yerel yönetim, Rothschild kumpanyası ve Yahudiler tarafından kurulan cemiyetlerin, Suriye bölgesinde ve özellikle Beyrut sancağında (Akka, Hayfa, Yafa, Safed ve Taberiye dâhil) arazi satın alma teşebbüslerinde olduklarını bildirmiş ve bu konuda tedbir alınması talebinde bulunmuştur³⁰⁸. Bunun üzerine bu inşaat için ruhsat verilmemiştir.

Baron Edmond Rothschild’in gösterdiği çabalar kapsamında hususen 1892 yılında Osmanlı yönetimine bir mektup yazarak Beyrut ve Şam vilâyetleri dâhilinde boş olan arazilere Avrupa’dan gelen Müsevî göçmenlerin yerleştirilmesi için istihâmda bulunmasını zikredebiliriz³⁰⁹. Hatta bu konuda daha da ileri giderek zamanın sadrazamı olan Cevat Paşa ile görüşmesini vurgulamalıyız³¹⁰.

Rothschild’in yaşadığı süre içerisindeki bütün engellere rağmen yerel yönetimler, yabancı devletlerin vatandaşları ve yerli dindaşları aracılığıyla özellikle Kudüs ve Yafa bölgelerinde binlerce dönüm arazi satın alarak birçok kaçak göçmen konumunda olan Yahudilere yardım ettiği görülmektedir. Rothschild’in çabaları sayesinde ilk Yahudi yerleşimlerinden olan Milebis köyü tesis edilmiştir³¹¹. Bu konu ile ilgili arazi ve emlak alımı kısmında daha fazla bilgi verilecektir.

³⁰⁶ BOA, *HR.TO*, 448/82; BOA, *HR.TO*, 448/73 25 Muharrem(29 Mayıs 1867) tarihli belge.

³⁰⁷ BOA, *DH.MKT*, 1361/143; *MV*, 12/17, 2 Zilhicce 1303 (1 Eylül 1886) tarihli belge.

³⁰⁸ BOA, *DH.MKT*, 1608/2, 19 B 1306/21; BOA, *DH.MKT*, 1890/25, 14 Rebûlâhir 1309 (17 Kasım 1891) tarihli belge.

³⁰⁹ BOA, *Y.PRK.SRN*, 3/43, 29 Zilhicce 1309 (25 Temmuz 1892) tarihli belge.

³¹⁰ BOA, Yıldız Perakende Avraki Arzuhal ve Jurnal (*Y.PRK.AZJ*), 30/37, 24 Cemâziyelâhir 1312 (25 Ekim 1894).

³¹¹ BOA, *DH.MKT*, 58/2, 20 Zilkade 1310 (5 Haziran 1893) tarihli belge.

Belli başlı Yahudilerin buraya kadar değindiğimiz uğraşlarına rağmen Osmanlı hükümetinin, Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri ve bir Yahudi devleti kurma hususunda gösterdikleri mezkûr sinsi faaliyetlerini yakından takip ettiğini Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgelerden rahatlıkla görmekteyiz³¹².

Bu takip ve engellere karşı Yahudiler, Osmanlı yönetiminin koyduğu kanunları kendileri için büyük bir engel olarak görmüşlerdir. Bu engelleri aşmak için önde gelen Yahudi liderler ile bir araya gelerek, organize bir şekilde hareket etmeye karar vermişlerdir.

3.2. Siyonizm Hareketi ve Filistin Topraklarını Ele Geçirme Çabaları

Siyonizm, XIX. yüzyılın sonunda artan Antisemitizm'e tepki olarak tesis edilen bir harekettir. Bu hareketin temel amacı, dünyanın her tarafına dağılmış olan Yahudileri, yapılan zulümlerden kurtararak daha önceki topraklarına (Filistin'e) yeniden yerleştirmektir. Bu siyasî hareket, Avusturya-Macar gazeteci Theodore Herzl'in, *Der Judenstaat (Yahudi Devleti)* adlı eserinin yayımlanmasının ardından 1897 yılında resmen kurulmuştur³¹³. Herzl, Siyonizm hareketinin hedefini şöyle tanımlamaktadır: “Siyonizm, çeşitli ülkelerde baskı altında kalan karındaşlarımıza sığınacakları, daimî, emîn ve meşrû bir yurt meydana getirmeyi hedeflemektedir”³¹⁴.

Siyonizm, Filistin'e ithafen beyan edilen “Topraksız bir halk için, halkı olmayan bir arazi” sloganı ile dünyanın her tarafındaki Yahudileri, daha önce uzaklaştırıldıkları Filistin topraklarına göç etmeleri için teşvik etmeye çalışmıştır. Herzl ile başlayan bu süreç daha sonra gelen Yahudi liderlerle devam etmiştir. Siyonist liderlerin hemen hemen hepsi Yahudilerin Filistin topraklarına iskân edilmesi ve bu toprakların ele geçirilmesi için büyük çaba harcamışlardır³¹⁵.

³¹² BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilâyetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM.), 23/66, 25 Cemâziyelevvel 1309 (27 Aralık 1891) tarihli belge.

³¹³ Walter Laqueur, *The History of Zionism*, Tauris Parke Paperbacks 2003, s. 40.

³¹⁴ Laqueur, *The History of Zionism*, s. 97.

³¹⁵ Tufan Buzpınar, “ II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin’de Yahudi İskân Girişimleri”, *Türkiye Günlüğü*, XXX. sayı, s. 60–61.

Siyonizm hareketinin kurulması ile birlikte Yahudiler kendilerine bir vatan tesis etmek için büyük gayret içine girmişlerdir. Bu maksatla hareketin lideri konumunda olan Theodore Herzl, Siyonizm'i devletlerarası bir kurum haline getirmek için çok büyük bir çaba harcamaya başlamıştır. Şurası muhakkaktır ki bu çaba ile Herzl, bu yoldaki çalışmalara öncülük yapmıştır. İşte burada Yahudilere bir devlet inşa etmek için öncelikle *Dünya Siyonist Organizasyonu*'nu kurmuştur. Ayrıca çeşitli Avrupa şehirlerinde toplantılar düzenlemiştir. Dahası Avrupa liderleriyle temaslarda bulunmuş ve Yahudilerin “vaat edilmiş topraklara” yani; Filistin topraklarına dönmesi için ciddi çalışmalar yürütmüştür. Avrupa'nın etkili çevreleri ile temas kurmasına da Anglikan rahibi William Hechler ve dindaşı olan Polonyalı Philip de Newlinski yardımcı olmuştur³¹⁶.

Herzl, sadece etkili çevrelerden değil, kendi amacına ulaşmak için zengin Yahudilerden de büyük bir beklenti içinde olmuştur. Bunun için daha önce bu yönde faaliyette bulunan Baron Hirsch'le temas kurarak ondan yardım istemiştir. Zengin Yahudileri bir araya getirerek bir örgüt kurmak istediğini, örgüt üyelerinden para toplayarak bu parayla Filistin topraklarını almayı hedeflediğini anlatmıştır. Fakat Hirsch, Herzl'in fikirlerini fazla fantastik bulup bu fikre sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine Herzl, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'i (1876–1909) ikna etmeye karar vermiştir. O dönemde borç batağında olan Osmanlı Devleti'nin bir kısım borçları karşılığında Yahudilerin, Filistin topraklarına yerleşmelerine müsaade edeceğini düşünmüştür³¹⁷.

Herzl, bu hedefi gerçekleştirmek için 1896-1902 yılları arasında 5 defa İstanbul'a gidip gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid ile görüşebilmek için Pâdişahla ilişkisi iyi ve aynı zamanda yakın dostu olan Philip de Newlinski'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Newlinski, Viyana'ya gidip Herzl'le görüşmüştür. Ne var ki Sultan II. Abdülhamid, Yahudilerin Kudüs'e yerleşmelerine izin vermeyeceğini, bunun yerine Anadolu topraklarını düşünmelerini söylemiştir. Herzl ise Osmanlı Devleti'ne Ermeni meselesinde yardımcı olup pâdişahı istediğini alabileceğini düşünerek Newlinski'den Sultan II.

³¹⁶ Steven Beller, *Herzl*, New York 1991, s. 64. Ayrıca bkz. Vahdettin ENGİN, *Pazarlık, İkinci Abdülhamid ile Siyonist Lideri Dr. Theodore Herzl Arasında Geçen “ Filistin’de Yahudi Vatanı” Görüşmelerinin Gizli Kalmış Belgeleri*, İstanbul 2010, s. 61–62.

³¹⁷ Mim Kemal Öke, *II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi*, İstanbul 1981, s. 75.

Abdülhamid ile temas kurarak bir randevu ayarlamasını istemiştir. Herzl ve Newlinski Sultan II. Abdülhamid ile görüşmek için Haziran 1896 yılında İstanbul'a gelmişlerdir. Ancak Sultan II. Abdülhamid 19 Haziran tarihinde yalnız Newlinski ile görüşmeyi kabul etmiştir. Şurası muhakkaktır ki Sultan II. Abdülhamid bu görüşmede Filistin'in Osmanlı topraklarından ayrılmasına müsaade etmeyeceğini ve Yahudilerin oraya yerleşmesine izin vermeyeceğini bildirmiştir³¹⁸.

Anlaşılan Herzl, düşüncelerini ve fikirlerini doğrudan doğruya Sultan II. Abdülhamid'e söyleme fırsatı bulmuş değildir. Sadece yakın dostu olan Newlinski aracılığı ile İstanbul'daki Osmanlı yetkililerine ulaştırmayı başarmıştır. Dolayısıyla bunları bir şekilde Pâdişaha duyurmuştur.

Nitekim 19 Şevval 1314 (23 Mart 1897) tarihinde Viyana'dan İstanbul'a gelen bir raporda Herzl ve Pâdişahın bir araya gelmedikleri anlaşılmaktadır. Herzl'in düşünce ve fikirlerini özetle şöyle aktarabiliriz:

*“ Mûsevîler nâmına Pâdişah efendimiz hazretlerine birkaç defa bazı teklifler arz etmiş idim. İzzet Bey'in, ma'ruzatımı Zât-ı Şâhâneye söyleyip söylemediğini bilmiyorum. Fakat hâlihazırdaki şartlar arz ettiğim sûret-i tesvîyyenin kabûlüne daha müsaittir. Osmanlı hükümetinin malî yapısı Mûsevî sermayedârlarının yardımı olmadıkça ıslâh olunamayacaktır. Bu sermayedârlar ise Osmanlı hükümetinin idaresi altında olarak Filistin'in bir kısmında koloniler kurulmasına izin verilmesinden başka bir şey istemiyorlar. Pâdişahımızın ataları vaktiyle Batı ülkelerindeki Mûsevîler'in Osmanlı ülkesine gelmelerine müsaade buyurmuşlardı. Bu defa Zât-ı Şâhâne de Mûsevîler'e bu müsaadeyi buyururlarsa hiçbir zarar görmezler. Çünkü Yahudiler asla politika ile uğraşmazlar. Diğer taraftan hükümet istenen izni vermediği takdirde, Yahudiler maksatlarına başka yoldan, başka vasıtalar ile nâil olacaklardır... ”*³¹⁹.

Bu raporda en fazla dikkat çeken konu, Yahudilerin istedikleri toprakların yasal bir şekilde ve sultanın izni ile olmasını istemeleridir. Bu da, ileride kurulacak devlete hukukî bir statü kazandırıp tartışmadan uzak tutma manasına gelmektedir.

³¹⁸ Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul 2010, s. 88.

³¹⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM),38/51.

Herzl, Sultan II. Abdülhamid ile münasebet kurmaya çalışırken siyasî arenadaki faaliyetlerine de devam etmiştir. Bu minvalde 28 Rebûlevvel 1315 (29 Ağustos 1897)'de İsviçre'nin Basel şehrinde ilk Siyonist kongresi düzenleyerek çeşitli hedefler ortaya koymuştur. Denilebilir ki, konulan hedeflerin çoğu Filistin topraklarını ele geçirme hazırlığıdır³²⁰.

10 Rebûlevvel 1316 (28 Ağustos 1898) tarihinde Siyonist hareket, İsviçre'nin Basel şehrinde ikinci Siyonist kongresi için toplanmıştır. Kongrede ağırlıklı bir şekilde hareketin para ve malî problemleri ele alınmıştır. Bu kongrede örgütün iktisadî politikasını yürütecek ve Yahudilerin Filistin'e dönüşünü kolaylaştıracak bir banka tesis edilmesi de kararlaştırılmıştır. Konferans sırasında kurulması düşünülen banka için başlangıçta 2 milyon sterlin toplanmıştır. Daha sonra bu banka, "Yahudi Müstemleke Bankası" adı altında Londra'da faaliyete geçmiştir. Ayrıca bu konferansta alınan bütün kararlar konferansa katılanlar tarafından kabul edilmiştir³²¹.

Kongreler devam ederken Herzl, Sultan II Abdülhamid'le görüşebilmek ve hedefine ulaşmak için tekrar fırsat kollamıştır. Kanaatimize göre bu hedefin tesisinde kendilerine hangi ülke yardım ederse etsin önemli olan Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini sağlayacak bir sonuca varmaktır. Bu maksatla Herzl, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile görüşmeye çalışmıştır. Ancak Alman İmparatoru ile görüşemese de, Yahudilerin istek ve arzularını II. Wilhelm'e aracılılarıyla iletmeye muvaffak olmuştur³²².

Herzl, Alman İmparatoru II. Wilhelm'den istediğini alamamasına rağmen mücadelesini bırakmamıştır. Mesela, 19 Zilhicce 1316 (30 Nisan 1899) tarihinde Osmanlı Devleti'nin Hariciye müsteşarı Artin Paşa'ya uzun bir mektup yazarak düşüncelerini bildirmiştir. Herzl bu mektubunda Siyonist hareketi olarak Osmanlı yönetimi ile işbirliği yapmak istediklerini bildirmiş, her iki tarafın da bundan kârlı çıkacağını ve Filistin toprakları karşılığında Osmanlı Devleti'ne borç vererek ülkenin kalkınmasına yardımcı olacaklarını iddia etmiştir³²³.

³²⁰ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880–1914)*, İstanbul 2007, s. 45.

³²¹ BOA, Yıldız Mütenevvi Mârûzât Evrakı (Y.MTV), 181/114; Y.PRK.TKM, 41/5.

³²² Vahdettin Engin, *Pazarlık*, İstanbul 2010, s. 89.

³²³ BOA, Y.MTV, 285/162.

Herzl, II. Abdülhamid'e daha şirin görünebilmek için bazı Siyonist meclislerinde alınan kararları dolaylı olarak İstanbul'a duyurmuştur. Sultanın ecdâtlarının İspanya'da zulme mâruz kalan Yahudilere gösterdiği merhamet ve şefkatin bir benzerinin tekrar gösterilmesi istirhâmında bulunmuştur. Bu arada Osmanlı Devleti'nin menfaati için her şeyi yapmaya hazır olduklarını da eklemiştir³²⁴.

Burada, Siyonist hareketinin faaliyetleri konusuna ışık tutması için şunu belirtmemiz gerekmektedir: Herzl, Pâdişaha bir mektup yazarak Avrupalıların göçe zorladığı Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine müsaade edilmesi için de istirhâmında bulunmuştur. Buna bağlı olarak Yahudilerin buraya yerleşmelerini kolaylaştırmak için bir Osmanlı-Mûsevî şirketinin kurulması teklifinde bulunmuştur. Şirketin kuruluşunun temel amacı Osmanlı hükûmetine gerekli olan bir buçuk milyon lirayı sağlamaktır³²⁵. Bu şirket, aynı zamanda Anadolu ve özellikle Suriye ve Filistin'in iktisadî bakımdan kalkınmasına yardımcı olacaktır. Herzl bununla da yetinmeyip bu şirket için II. Abdülhamid'den imtiyaz talebinde bulunmuştur³²⁶.

1900 yılına geldiğimizde Herzl, II. Abdülhamid'in dostu olan Vambery³²⁷ ile temas kurmayı başarmıştır. Geçen fasıllarda muhtelif örneklerini gördüğümüz şekilde Vambery'den de Pâdişahla görüşmek için yardım istemiştir. Bütün bunlardan Herzl'in Pâdişahla iletişimini üst düzeyde tutmaya gayret gösterdiğini ifade edebiliriz. Nitekim Londra'da yapılan Siyonist kongresinden sonra Pâdişaha bir telgraf gönderip kendisine ne kadar bağlı olduğunu ifade etmiştir³²⁸. Hatta Pâdişahın tahta çıkış yıl dönümünde bir kutlama telgrafi göndermeyi dahi unutmamıştır. Herzl'in bu büyük uğraşları sonunda sonuç vermiştir. Eylül 1900'de Vambery, Pâdişahın kendisini Mayıs ayında kabul

³²⁴ BOA, Y.MTV, 188/149.

³²⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Mârûzâtı (Y.PRK.HR), 27/30; Y.PRK.TKM, 43/26; Y.PRK.TKM, 44/53.

³²⁶ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Teşrifât Dairesi (Y.PRK.TŞF), 6/50.

³²⁷ Yahudi kökenli bir Macar Türkolog ve 12 dili rahatlıkla konuşabiliyordu. Vambery, Herzl'e, II. Abdülhamid'le olan dostluğu anlatmış. Hem Türkler, hem İngilizler için casusluk yaptığını da anlatmış. Herzl, bunun üzerinden Pâdişah'a ulaşmaya çalışmıştır. Daha geniş bilgi için Bkz. Mim Kemal Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 1983, s. 259-273.

³²⁸ BOA, Y.PRK.TŞF, 6/44, 19 Safer 1319 (7 Haziran 1901).

edeceğini Herzl'e bildirmiştir. Yalnız Pâdişah onu bir Siyonist olarak değil dünyadaki Yahudilerin bir lideri ve ünlü bir gazeteci olarak kabul edecektir³²⁹.

Bu maksatla Herzl, 24 Muharrem 1319 (13 Mayıs 1901) tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Kanaatimize göre, II. Abdülhamid'le Herzl arasında gerçekleşen bu görüşmede Filistin topraklarını satın alma veya Yahudilerin özellikle bu bölgeye göç etmelerine izin verildiğine dair herhangi bir söz verilmemiştir. Zaten Osmanlı yönetimi daha önce Yahudilerin Filistin hariç Anadolu'nun her yerine ve belli şartlar altında yerleşebileceğini defalarca ifade etmiştir. Nitekim 10 Zilkade 1319 (18 Şubat 1902) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

“ ...Adedi kesîre olmamak ve müctemi'an bir yerde sâkin bulunmamak ve yalnız hükümet-i senniyyenin Anadolu-yı Şâhânede ve hatt-ı 'Îrâkiyye'de ta'yîn edeceği mahallerde müteferrikan sâkin olmak ve kavânîn ve nizâmât-ı aliyyeye tâbi' ve hizmet-i 'askerîyye ile mükellef olarak teba'iyet Osmanîyye'ye duhûllerine hükümet metbu'alarından müsaade-i resmiyye istihsal etmek şerâitiyle Mûsevî muhâceretine müsaade-i seniyye izini verür”³³⁰.

1902 yılında tekrar İstanbul'a çağırılan ve Sultan II. Abdülhamid ile yüz yüze görüşme imkânı bulamayan Herzl, daha fazla cüretkâr olup Pâdişaha yazdığı bir mektupta Duyûn-u Umûmiye'ye karşılık Filistin'de Yahudilere toprak verilmesi talebinde bulunmuştur. Herzl tarafından yazılan bu mektupta Osmanlı Devleti'nden yapılması istenen işler karşılığında ne verileceği açık ve net bir şekilde anlatılmıştır³³¹.

Herzl mektubunda özetle şöyle söylemektedir: Osmanlı Devleti, Yahudilerin Mezopotamya (Irak) bölgesine yerleşmelerine sıcak bakmaktadır. Herzl ise Mezopotamya'ya ilave olarak, Filistin ve Hayfa mülhâkâtını da içine alan geniş bir bölgeden bahsetmektedir.

Ne var ki, Osmanlı Devleti'nden istediğini elde edemeyeceğini anlayan Herzl, başka çözümler ararken 3 Temmuz 1904 tarihinde bir kalp krizi geçirip hayatını

³²⁹ Isaiah Friedman, *Germany, Turkey and Zionism*, Oxford University Pres. 1977, s. 96.

³³⁰ BOA., Y.PRK.TŞF., 6/72, lef 2.

³³¹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Maliye Mârûzâtı (Y.PRK.ML), 23/8.

kaybetmiştir³³². Herzl'in ölümü üzerine Siyonist hareketi liderliğine Wolffsohn seçilmiştir. Herzl'in yerine geçen Wolffsohn, onun kadar aktif bir mücadele sergileyemese de, Yahudileri Filistin'e yerleştirmek için mücadelesine devam etmiştir.

Daha sonraki yıllarda Osmanlı hükümetinden umudunu kesen Siyonistler, başka yollara yönelerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda siyasî arenadaki faaliyetlerinin yanında, çeşitli bölgelerde şirketler ve cemiyetler kurup iskân faaliyetlerine malî destek sağlamaya çalışmışlardır³³³.

Herzl ile bütün ilişkilerin koparılmasına rağmen II. Abdülhamid, Siyonist hareketinin bütün faaliyetlerini yakından takip etmeye devam etmiştir. 27 Nisan 1907 tarihinde tahttan indirilen Sultan II. Abdülhamid Selanik'te sürgün günlerini geçirirken doktoru Atıf Hüseyin Bey'e Siyonistlerle yaşadığı bu onurlu mücadeleyi şöyle anlatmıştır:

“Onların (Yahudilerin) da bizim memleketimizde bir maksatları vardır. Yafa, Kudüs cihetlerinde arazi satın almak isterler. Zannedersem şimdi alabilirler. Viyana’da çıkan Neue Freie Presse gazetesinin başyazarı vardır. Yahudi idi. Âlim bir adam idi. Şimdi o Müdür. Bir vakit onu bana zengin Mûsevîler mebus gönderdiler. Yafa ve Kudüs taraflarında arazi satın alıp Yahudileri her taraftan oraya iskân etmek istediler. Âdeta orada bir hükümet tesis etmek istediler. Teklifleri de devletin Duyûn-u Umûmîyesini kâmilan deruhte etmek idi (tamamen bitirmektir). Bu güzel bir şeydi. Zira Duyûn-u Umûmiyye, bir gün gelir de borçlarımızı ödeyemezsek devletin maliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur. Ben o zaman onlara bazı şartlar teklif ettim. Sonra bu adam öldü. Bilahare inkılâp oldu. İş nâtamâm kaldı.”³³⁴.

II. Abdülhamid'in bu sözlerini değerlendirmek gerekirse ilkin Pâdişahın Yahudilerin Filistin'de ne yapmak istediklerinin farkında olduğunu söylememiz gerekmektedir. Şu cümleler bunu aşikâr etmektedir: *“Onların da bizim memleketimiz ile ilgili bazı düşünceleri vardı. Yafa ve Kudüs cihetlerinde arazi satın almak isterler.”*

³³² Hikmet Tanyu, *Tarih boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1979, s. 462.

³³³ BOA, DH.MKT, 747/5.

³³⁴ M. Metin Hulagu, *Sultan Abdülhamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, İstanbul 2003, s. 142–143; Engin, Pazarlık, s. 137.

Dahası Sultan II. Abdülhamid, kendisinden alamadıklarını kendisinden sonra elde edebileceklerini de şu sözler ile vurgulamaya çalışmaktadır: “*Zannedersem şimdi alabilirler.*” Dikkate layık ve üzerinde durulmaya değer görüşlere sahip olan II. Abdülhamid, 1911 yılında sarf edilen bu sözleri ile İsrail Devleti’nin kuruluşunu daha o günden gördüğünü kanıtlamaktadır³³⁵.

Burada hususen tasrih etmek gerekir ki Pâdişah ile bu mücadele devam ederken Avrupa ve Rusya’daki Yahudilerin üzerindeki baskılar da artarak devam etmektedir. Bu baskılar karşısında Yahudiler, çare olarak kendilerine sığınacak ve daha güvenilir bir yer aramaya devam etmişlerdir. Hatta onlardan bir kısmı Filistin topraklarına göç edip yerleşmeyi başarmıştır.

3.2.1. Filistin’de İskân Faaliyetleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da yükselen milliyetçilik akımı yön tayin edici etkisi ile Yahudileri göç etmeye zorlamıştır. Bu zorlama sonucunda Yahudiler, Avrupa ülkelerinden hem Anadolu’ya hem de Amerika’ya göç etmeye başlamışlardır. Özellikle 1881 yılında Rusya Kralı Çar II. Alexander’ın öldürülmesi üzerine Rusya’da yaşayan yaklaşık üç milyon Yahudi kitleler halinde Rusya’dan göç etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti 1881 yılında Rusya’dan Osmanlı topraklarına göç etmek isteyen Yahudiler adına Alexander adında bir Rus Yahudinin imzasıyla bir arıza vermiştir³³⁶. Rus Yahudilerin adına gönderilmiş olan bu arıza 7 Şaban 1299 (24 Haziran 1882) tarihinde Osmanlı hükümeti tarafından ele alınmış ve Rusya’dan Osmanlı topraklarına sığınmak isteyen Yahudilerin Filistin toprakları hariç Osmanlı hükümetinin göstereceği bölgelere küçük gruplar halinde yerleşmeleri ve Osmanlı vatandaşlığına girmeleri durumunda kabul edilebileceklerini bildirerek âdeti onlara kucak açmıştır³³⁷. Osmanlı Devleti’ne ilk iltica eden göçmenlere de Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yaşamlarını daha rahat sürdürebilmeleri için 100–130 dönüm arazi tahsis edilmiştir³³⁸.

³³⁵ Engin, *Pazarlık*, s. 138.

³³⁶ BOA, *HR.TO*, 525/87, 16 Zilhicce 1298 (09 Kasım 1881) tarihli belge.

³³⁷ BOA, *Y.PRK.BŞK*, 6/77, 4 Zilhicce 1299 (17 Ekim 1882) tarihli belge.

³³⁸ BOA, *ŞD*. 2425/8, 11 Şaban 1296 (31 Temmuz 1879) tarihli belge.

Bu tarihten sonra Yahudilerin gözü Filistin topraklarına çevrilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli kurum ve dernekler kurmaya başlamışlardır. Bu konuyla ilgili belgede şöyle söylenmektedir:

“ Arz-i Filistin’e muhâceret maksadıyla Rusya’da Mûsevî kumpanyaları teşkil edilmekte ve bir müddetten beri Kudüs ile Yafa’ya ‘azimet eden Rusyalı Yahudilerin ‘adedi tezâyüd etmektedir...”³³⁹

Hususen bu olaylar ancak genel itibariyle Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşme gayesi doğrultusunda bu vakit “Sion Âşıkları” adı altında bir dernek kurulmuştur. Derneğin temel amacı ise Rusya’dan göçe zorlanan Yahudilerin Filistin’e ve özellikle de Kudüs’e yerleşmelerini sağlamaktır³⁴⁰.

Osmanlı hükümeti, Rus Mûsevî göçmenlerin Filistin topraklarına gitmelerinin önünü kesmek amacıyla bazı sınırlamalar getirmiştir. Bunlar arasında resmî ve geçici pasaport taşıyan Rus Mûsevîler’e Filistin topraklarına girme yasağı zikredilmelidir. Fakat daha önce Rusya Devleti ile yapılan anlaşmalar gereği bütün Rus vatandaşlarına Osmanlı Devleti’nde serbest dolaşma hakkı verildiği için buna engel olunamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Filistin’e gidecek Mûsevîler’in uymaları gereken şartları muhtevî bir tâlimatı şehbenderlere göndermiştir³⁴¹.

Hükümet, Rus Mûsevîler’ine dinî ziyaret amaçlı olarak Kudüs’e gitmelerine bir ay süre ile izin vermiştir. Süre bittikten sonra Filistin’den çıkmaları gerekmektedir. Fakat gelen ziyaretçilerin bazıları, bu izni istismar edip Kudüs’e ulaştıktan sonra bir daha dönmemeye başlamıştır³⁴². Gelenlerin sayısının çoğalması üzerine Kudüs mutasarrıfı, Yahudilerin yabancı ülkelerden Kudüs’e gelip orada uzun süre kalmalarını önlemek için ne tür tedbirler alınması gerektiğini hükümete bildirilmesini istemiştir³⁴³.

³³⁹ BOA, DH.MKT, 1778/37, lef 1.

³⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)*, Ankara 1991, s. 14.

³⁴¹ BOA, HR.TO, 292/7; HR.TO, 38/19.

³⁴² Osmanlı hükümeti koyduğu şartlara rağmen Hayfa kazasında birkaç yüz Romanyalı ve Yafa’da iki Amerikalı kaçak bir şekilde yerleşmişti. Bkz. BOA, HR.TO, 369/112 6 Şaban 1303(10 Mayıs 1886) tarihli belge.

³⁴³ BOA, DH.MKT, 1445/48.

Aslında Osmanlı yönetiminin çelişkili gözükken kararları, âdeta yerel yönetimi kararsız bırakıp sürekli bu konuyla ilgili bilgi istemelerine sebep olmuştur. Çünkü yönetimin, Osmanlı vatandaşı (mesela Tunus'tan gelenler) olan Yahudilere ve batı ülkelerinden gelip yerleşmek isteyen göçmenlere bakışı ve yaklaşımı tamamen farklıdır. Nitekim bu meseleyle ilgili 4 Rebûlâhir 1305 (20 Aralık 1887) tarihli belgeden Osmanlı hükümetinin her iki tarafa bakışının ve yaklaşımının farklı olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Osmanlı hükümeti Kudüs mutasarrıflığının sorması üzerine cevaben şöyle demiştir:

*“Yerleşmek üzere Kudüs'e gelen Tunus ahâlisinden kırk altı Müsevî hakkında, Tunus'lular Osmanlı tebaasından sayıldıkları için, çıkan irade gereğince lâzım gelen muâmelâtın icrası. Yerleşim veya ticaret maksadıyla Filistin'e gitmek isteyen ecnebi Yahudilere izin verilemeyeceği yalnız ziyaret maksadıyla gidenlere ise bir aylık izin verilebileceği...”*³⁴⁴.

Böylece Osmanlı hükümeti, Filistin'e gelen 46 Tunuslu Yahudinin Osmanlı vatandaşı olmaları hasebi ile yerleşmelerine izin vermiştir. Fakat yerleşim veya ticaret maksadıyla gelenlere aynı muamelenin gösterilmeyeceği konusunda net bir şekilde tavrını koymuştur.

Aslında Osmanlı hükümeti, bu kararla göçmenlerin önünü kesmeye çalışırken onlara bir çözüm yolu da göstermiş olmaktadır. O da, önce Anadolu topraklarına göç edip yerleşmek, daha sonra Osmanlı tabiiyetlerine geçmek, nihayetinde ise hac veya ticaret yapmak bahanesiyle Filistin'e gidip orada yerleşme imkânı bulabilmektir.

Bütün bu imkânlar ve örneklerden dolayı Kudüs mutasarrıflığı, kaçak Yahudiler sorununu çözebilmek için sürekli bir arayış içinde kalmıştır. Bazen sorunu kendisi halletmeye çalışmış bazen de yabancı sefaretlerden mahalli konsolosluklara emir çıkartılmasını istemiştir. Nitekim bu konuyla ilgili Kudüs mutasarrıflığı tarafından hükümete gönderilen ve 02 Safer 1305 (20 Ekim 1887) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

³⁴⁴ BOA, DH.MKT, 1470/65, 4 Rebûlevvel 1305 (20 Aralık 1887) tarihli belge.

*“Filistin’de yerleşmeleri memnu’ olan ecnebi Mûsevîler’in mahdûd ziyaret müddetlerini aştıkları hâlde geri dönmeleri hâlinde i’adelerini temin için sefaretlerden mahallî konsolosluklara emir çıkartılmasını isteyen Kudüs mutasarrıflığı tahriratı gönderildi”*³⁴⁵.

Hükümet, Kudüs mutasarrıflığının isteği üzerine İstanbul’da bulunan bütün yabancı devlet büyükelçiliklerine bir yazı göndererek, Kudüs’teki konsolosluklardan kaçak olarak kalan Yahudiler konusunda zorluk çıkarmamalarını istemiştir.

Artan sorunlar üzerine Osmanlı hükümeti, Kudüs’ü ziyaret etmek isteyen Rusyalı Mûsevîler’in bir aydan fazla oturmamak şartıyla kendilerine ikamet tezkereleri verilmesi, pasaportlarını da vize ettirmeleri ve ticaret için gidenlerin kabul edilmemesi gibi kararlar almıştır³⁴⁶.

Osmanlı hükümetinin kararına karşılık olarak, Rusya’daki Mûsevîler harekete geçmiş ve göç hareketinin daha etkili olabilmesi için çeşitli komiteler kurmuşlardır³⁴⁷. Haberi alan Osmanlı hükümeti, bunun üzerine Filistin’e sadece geçici surette ziyaretçilerinin kabul edileceğini Rusya makamlarına bildirmiştir³⁴⁸.

Hükümet aynı zamanda Filistin’e ziyaret amaçlı gelen Mûsevîler’in üç aydan fazla ikametlerine müsaade verilmemesi hususundaki kararını Suriye ve Kudüs mutasarrıflığına da iletmiştir³⁴⁹. Kendi iradesiyle Kudüs’ten çıkmayanların zorla gönderilmesini istemiştir. Belgede; *“İkamet ve siyâha me’zûn olduğu müddeti ikmâliyle arz-i Filistin’den çıkacak veya vapura râkib olmak için Beyrut iskelelerinin birisine gelecek ve yahut müddet-i ikamet-i geçirmiş olduğu yerinde bulunan muvakkat (geçici) ikamet tezkeresiden veya hiç ikamet tezkiresi edememesinden anlaşılacak ve hükümet-i mahalliyyece cebren çıkarılacak olan zuvvar-ı (ziyaretçiler) Mûsevîyye...”*³⁵⁰ şeklinde talimat verilmiştir.

³⁴⁵ BOA, DH.MKT, 1456/41, 2 Safer 1305 (20 Ekim 1887).

³⁴⁶ BOA, DH.MKT, 1608/2, 19 Receb 1307 (11 Mart 1890) tarihli belge.

³⁴⁷ BOA, HR.TO, 345/21.

³⁴⁸ BOA, DH.MKT, 1762/31, 3 Safer 1308 (18 Eylül 1890) Tarihli belge.

³⁴⁹ BOA, DH.MKT, 1778/37, 21 Rebûlevvel 1308 (4 Kasım 1890) tarihli belge.

³⁵⁰ BOA, İ.DH, 1378/1318 C 24, lef 1.

Buna rağmen Rus Mûsevîler, Filistin’e yerleşme arzularını tekrar tekrar gündeme getirmişlerdir³⁵¹. Filistin topraklarına yerleşmiş olan Mûsevîler ise sürekli olarak Osmanlı hükümetinden ev yapmak için arazi verilmesi istirhâmında bulunmuşlardır. Nitekim 24 Zilkade 1308 (01 Temmuz 1891) tarihli belgede bu talepler üzerine cevaben şöyle denilmiştir:

*“Akka sancağına gelip yerleşen Osmanlı tabiiyetine girmiş olan yedi yüz kadar Mûsevî muhacirîn istimlâk ve inşaat gibi faaliyetlerine müsaade olunmaması...”*³⁵². Böylece Osmanlı hükümeti, tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. Zira Filistin’deki Mûsevî sayısının artmasından endişe edilmektedir. Hükümet yine bu tavrını sürdürerek Odesa ve Rusya’dan Yafa limanına doğru gelmekte olan Mûsevîler’in ne maksatla buraya geldiklerinin araştırılması ve eğer yerleşmek için gelmişlerse müsaade edilmemesini emretmiştir³⁵³.

Aslında Sultan II. Abdülhamid, Yahudilerin Osmanlı topraklarına ve özellikle Filistin’e yerleşmelerinden son derece rahatsızdır. Bu yerleşimleri yasaklayan bütün irade lere rağmen Yahudiler bir yolunu bulup Kudüs’e yerleşmeyi yine de başarmışlardır.

Bu durum tabii olarak Filistinli yerli Müslümanların da tepki göstermesine sebep olmuştur. Bölgede ikamet eden Müslümanlar, 1891 yılında çok sayıda kişinin imzasının yer aldığı bir dilekçeyi Pâdişaha göndermişlerdir. Bu mektuplarda Yahudilerin Kudüs’e topluca göç edip orada satın aldıkları araziler üzerine köyler inşa etmelerinden sürekli şikâyet etmişlerdir. Hatta oraya kaçak gelip yerleşenleri bir daha sınır dışı etmenin mümkün olmadığını anlatmışlardır. Yerli halkın tepkisi üzerine Osmanlı hükümeti, sonradan gelen göçmenlerin kabul edilmemesini, iskelelere gelenlerin de karaya çıkmalarına izin verilmemesini emretmiştir. Yahudiler, Osmanlı yönetiminin bu sert tutumu karşısında pes etmeyip tepki olarak pasaportlarını vize ettirmekten imtina etmişlerdir³⁵⁴. Filistin topraklarına girebilmek için vapurlarla akın akın gelmeye başlamışlardır.

³⁵¹ BOA, Y.PRK.EŞA, 13/67, 20 Şevval 1308 (29 Mayıs 1891) tarihli belge.

³⁵² BOA, HR.TO, 396/5; DH.MKT, 1846/37.

³⁵³ BOA, DH.MKT, 1846/69, 25 Zilkade 1308 (2 Temmuz 1891) tarihli belge.

³⁵⁴ BOA, İ.DH, 1234/96609; HR.TO, 346/109.

Samimi bir Müslüman olan II. Abdülhamid, bu konuda bölgeden gelen şikâyetleri de göz önünde bulundurarak, 1892 sonbaharında bir dizi yeni önlem almak zorunda kalmıştır. Eğer muhakkak söylemek gerekirse II. Abdülhamid, Yahudilerin Kudüs'e yerleşip, bir Yahudi hükümeti kurmalarından endişe etmiştir. Bunun için sürekli yeni tedbirler alınmasının talimatını vermiştir. Bu maksatla yerli ya da yabancı Yahudilerin taşınmaz mal almalarını yasaklamıştır³⁵⁵. Fakat bir hususu daha belirtmekte zaruret vardır: Bu husus, onun çevresindeki insanların aynı fikirde olmadıklarıdır.

Misal olarak diyelim ki, yaşanan bu sorunlar üzerine bir komisyon kurulmuştur. 6 Muharrem 1309 (12 Ağustos 1891) tarihinde bu komisyon tarafından hazırlanan ve II. Abdülhamid'e sunulan rapor ilginç değerlendirmeleri muhtevidir. Raporda komisyon üyeleri, Pâdişahın Yahudilerin Filistin'de bir devlet tesis etmeleri konusundaki endişelerini haklı bulmasına rağmen Yahudileri kabul edip onları hükümetin belirlediği yerlere yerleştirilmesine, Osmanlı uyruğuna geçmek isteyen Yahudilerin kabul edilmesine ve onları ziraatta çalıştırıp devletin ekonomisine katkılarının sağlanmasına sıcak bakmışlardır. Bu rapordan sonra Sultan II. Abdülhamid Yahudilerin Filistin topraklarının dışına ve Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleştirilme fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. Buna rağmen Yahudiler, Filistin topraklarına göç etmekte ısrar etmişlerdir. Bu ısrarın muhtemelen bıraktığı en bariz sonuç, Yafa'ya gidenlerin sayısını artmış ve dönüşlerin zorlaşmaya başlamış olmasıdır. Bunun üzerine hükümet onların karaya çıkmalarına da izin verilmemesini istemiştir³⁵⁶.

Sultan II. Abdülhamid'in bütün çabalarına rağmen ziyaret amacıyla gelen Yahudiler üç ay süreyi doldurduktan sonra Filistin'e ve özellikle Kudüs'ün Safed, Akka, Taberiye ve Yafa gibi bölgelerine yerleşmeye devam etmişlerdir.

Bu kontrolsüz göç dalgaları ile Yahudilerin sayısının çok hızlı artması Osmanlı yönetimini bir hayli rahatsız etmiştir. Nitekim 06 Muharrem 1310 (31 Temmuz 1892) tarihli irade Osmanlı yönetiminin bu meseleye bakışını net olarak anlatmaktadır. Söz konusu bu belgede şöyle denilmektedir:

³⁵⁵ Öke, *Kutsal Topraklarda*, s. 97.

³⁵⁶ BOA, *DH.MKT*,1858/5.

“Mûsevî muhâcirîn Der Saadet'te çoğalmalarındaki mahzûra mebnî bundan sonra geleceklerin kabûl edilmeyip ya geldikleri mahallere i'adeleri veya memâlik-i ecnebiyyeden istedikleri yerlere gönderilmesi”³⁵⁷.

Burada bir gerçek var ki o da, Sultan II. Abdülhamid'in yerleştirme meselesinde âdeta Filistin'deki yerel yönetimin ihanetine uğramış olmasıdır. Bu ihanet ne yazık ki üst düzey görevliler tarafından yıllar boyunca devam etmiştir. Mesela, 1896 yılında Kudüs baş komiseri Süleyman Efendi, Yafa komiseri ve diğer polisler Yafa limanına gelen ve girişleri yasaklanmış olan Mûsevîler'in beşer lira rüşvet karşılığında Filistin'e girmelerine müsaade etmişlerdir. Konu hükümete ulaştığında bununla ilgili acil bir tahkikat yapılması istenmiştir³⁵⁸. Neticede oraya gelip yerleşenler bir daha geri gönderilememiştir. Nitekim 02 Safer 1311 (15 Ağustos 1893) tarihli başka bir belgede bu konu ile ilgili özetle şöyle denilmektedir:

“Akka mutasarrıfı Sâdık paşa, Hayfa belediye reisi Mustafa efendi, Akka Müftüsü Ali efendi ile Hayfa Mutasarrıflığı idare Meclisi âzası Necib Efendi'nin Filistin'de Yahudilerin iskânını kesin olarak yasaklayan İrade-i seniyyeye rağmen, rüşvet karşılığında Rusya'dan, Romanya'dan gelen Yahudilere arazi satıp iskânlarını sağlayarak vatana ihanette bulundukları...”³⁵⁹. Temsil gücü yüksek bir örnek olarak bu belge, ihanetin boyutlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Osmanlı yönetimi, Siyonist planının önüne ne kadar engeller koysa da Yahudiler, Amerika ve çeşitli Avrupa bölgelerinden yabancı pasaportlarla otuzar kırkar kişilik küçük gruplar halinde Filistin'e gidip yerleşmeyi başarmışlardır. Bunun önüne geçebilmek için Osmanlı yönetimi en sonunda yabancı uyruklu Mûsevîler'in Filistin'e alınmamasına karar vermiştir³⁶⁰.

Bu karar, Amerika hükümeti tarafından tepkiyle karşılanırsa da Osmanlı sefareti büyük çaba ve gayretleriyle bu tip itirazlara son vermeyi başarmıştır. Hükümet göç eden

³⁵⁷ BOA, İ.HUS, 1/1310 M-042, 6 Muharrem 1310 (31 Temmuz 1892).

³⁵⁸ BOA, Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB), 443/40, 29 Haziran 1312 (11 Temmuz 1896) tarihli belge.

³⁵⁹ BOA, Y.PRK.AZJ, 27/39.

³⁶⁰ BOA, Yıldız Esâs Evrakı (Y.EE), 136/110, 12 Ramazan 1316 (24 Ocak 1899).

Mûsevîler'in sayısının artmasıyla birlikte çeşitli yasaklar koyarak Yahudilerin burayı vatan edinmelerini engellemeye çalışmıştır³⁶¹.

1902 yılında yapılan Siyonist kongresinde o ana kadar Filistin'e yerleşmeyi başaran Yahudilerin sayısının 60.000'i bulduğunun bilgisi verilmiştir. Bunlara yeni araziler satın almak, okullar inşa etmek ve oraya gidip yerleşecek yeni göçmenler için 50.000 İngiliz lirası kaynak olarak ayrılmıştır. Alınan bu bilgiler üzerine hükümet daha önce Yahudilerin yerleşimini yasaklayan iradesini hatırlatıp, yasağın daha sıkı uygulanmasını emretmiştir. Böylece kongrede alınan kararların önüne geçilmiş olunacaktır. Buna rağmen Siyonistler mahalli idarecilerin zafiyetlerinden faydalanıp ellerine geçen arazileri satın alıp göçmen Yahudileri yerleştirmeye devam etmişlerdir³⁶².

1909 yılında Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Meşrutiyet ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Filistin'in kaderi yeni bir yaşam ile karşı karşıya kalmıştır. Kanaatimize göre, artık onu savunacak ve Siyonistler'den koruyacak o büyük Pâdişah yoktur. Ne yazık ki, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile birlikte göçe karşı tedbirlerin zayıfladığı ve göçmenlere kolaylık sağlandığı görülmektedir³⁶³.

Başta Yahudilerin yerleşmesi konusunda ciddi önlemler alınsa da 1914 yılında da bu önlemlerin hiç bir işe yaramadığı gerekçe gösterilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Önce kırmızı ikamet tezkeresi ilga edilmiştir. Sonra ziyaret amacıyla Filistin topraklarına gelenlere dönmek üzere üç ay süre verilmesine rağmen bir yolunu bulup oraya yerleşmeye başlamışlardır. Daha da acısı bunların bir kısmının Osmanlı vatandaşlığına girmesine izin verilmiştir³⁶⁴.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Yahudiler, göç hareketi için savaşın sonucunu beklemeye başlamışlardır. Bu arada Avrupa'da bulunan Yahudiler de çeşitli komiteler

³⁶¹ BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 193/66, 13 Rebûlâhir 1317 (21 Ağustos 1899) tarihli belge.

³⁶² BOA, *Y.PRK.HR*, 33/62; *Y.A.HUS*,452/122.

³⁶³ BOA, *DH.MKT*, 1819/50, 29 Rebûlâhir 1327 (20 Mayıs 1909) tarihli belge.

³⁶⁴ BOA, *MV*, 180/32; *MV*, 195/32, 13 Muhrem 1333 (01 Aralık 1914).

tesis ederek Filistin'e yerleşmiş olan din kardeşlerine yardım etmeye devam etmişlerdir³⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin bu savaştan mağlup çıkması neticesinde Siyonistlerin devlet kurma emelleri artmıştır. Bunu gerçekleştirmek için şüphesiz bölgedeki Yahudi nüfüsünü arttırmaları gerekmektedir³⁶⁶. Bu maksatla Siyonistler, İngiltere ve Amerika'nın desteğini aldıktan sonra Avrupa'da hummalı bir çalışma içine girmişlerdir³⁶⁷. Açıkça görünen o ki, bu tarihten sonra Filistin'e göç etmenin önünde hiç bir engel kalmamıştır.

Sonuç olarak 1840 yılından önce başlayan göç hareketine bağlı olarak Filistin'deki Yahudilerin sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Tabi bunu söylerken gelen göçmenlerin sayısı ve tam olarak ne zaman göç ettikleri hakkında kesin bilgi vermemiz çok zordur. Bunun temel sebebi ise Filistin topraklarına göç edenlerin çoğunun yasal olmayan yollarla yerleşmiş olmasıdır. Bunun yanında yerel yönetimde devam eden zafiyetler ve yapılan yolsuzluklar bu konuda kesin bir bilgi vermemizi engellemektedir. Hatta o dönemde yapılan nüfus sayımı sonuçlarına dayanmak bizleri yanıltacaktır. O dönemde zaman zaman nüfus kayıtlarında tahrîfler yapılmıştır. Buna bir örnek vermek gerekirse; 1888 yılında Akka'ya bağlı Taberiye ve Safed bölgeleri ile ilgili 04 Cemâziyelâhir 1305 (17 Şubat 1888) tarihli belgeyi ele alabiliriz. Bu belgede konu hakkında şöyle denilmektedir:

“Akka'ya tâbi‘ Taberiye sâbık nüfûs Me'muru Şevkî Efendi'nin dokuz köyün nüfûs defterlerinde tebdilât ve tahrifât yapması ve köy meclisinin mazbatasını koparması sebebiyle bu defterlerin iptal edilerek yeniden nüfûs sayımı yapılması ve tahrir masraflarının tazmîn edilerek, buna göz yumanların cezalandırılması ” ³⁶⁸.

Taberiye'de yaşanan bu hadisenin bir benzeri Safed bölgesinde yaşanmıştır. Burada asıl dikkate değer taraf, bozulan sicillerin bedelinin yine memurlar tarafından ödenmesinin talep edilmiş olmasıdır.³⁶⁹ Yahudilerin sayılarını net verememenin bir başka

³⁶⁵ BOA, HR.SYS, 2334/10, (23 Ağustos 1915).

³⁶⁶ Süleyman KOCABAŞ, “İsrail Devletine Giden Yolda Siyonizm-Osmanlı Devleti İlişkileri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1991, s. 38.

³⁶⁷ BOA, HR.SYS, 2334/25, (23 Kasım 1917).

³⁶⁸ BOA, DH.MKT, 1486/77, 04 Cemâziyelâhir 1305 (17 Şubat 1888).

³⁶⁹ BOA, DH.MKT, 1537/34, 21 Zilhicce 1305 (29 Ağustos 1888) tarihli belge.

sebebi ise bazı Yahudilerin çift vatandaşlığının olup, yabancı devletler himayesinde bulunmalarıdır³⁷⁰.

Yahudilerin bu göç dalgaları nihai merhalede Filistin'deki nüfûs dengesini de bozmuştur. Yahudilerin sayılarının artması, bazı mülki hakların ve çeşitli problemlerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1914 yılında patlak veren I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı yönetimi, özellikle muhasım devletlerin Yahudi vatandaşlarından kurtulmaya çalışsa da, başka ülkelerin araya girmesi sebebi ile muvaffak olamamıştır³⁷¹.

İncelediğimiz bazı belgelerden Filistin'de bulunan Yahudilerin sayısı ile ilgili aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.(Tablo 24 bkz.)

Tablo 24: Filistin'de Yahudilerin Nüfûs Sayıları

Tarih	Bölge	Nüfûs Sayısı	Ev Sayısı	NOT
1888 ³⁷²	Yafa ve Gazze	628	117	523'ü Osmanlı vatandaşı, 105'i de yabancı devletlerin mensubudur.
1897 ³⁷³	Kudüs	9325	-	Yahudilerin Kudüs sancağında toplam sayıları 11.222'dir; aynı tarihte Müslümanların toplam Nüfûsu 333.242'yi bulmuştur. Hristiyanların nüfûsu ise 28.619 ferttir.
	Yafa	1304		
	Gazze	44		
	Al- Halîl	559		
1917 ³⁷⁴	Yafa	3703	1343	1917 senesi itibar ile Yafa ve Remle'de bulunan Yahudilerin sayısı 7457. Yerleştikleri evlerin toplam sayısı ise 2380 evdir.
	Yafa- Milebes	1865	510	
	Remle- 'Akır	273	44	

³⁷⁰ BOA, *DH.MKT*, 1816/7, 25 Receb 1308 (6 Mart 1891) tarihli belge.

³⁷¹ BOA, *MV*, 195/151, 26 Safer 1333 (13 Ocak 1915) tarihli belge.

³⁷² BOA, *DH.MKT*, 1475/15, lef 1, 21 Rebîülâhir 1305 (6 Ocak 1888) tarihli belge.

³⁷³ BOA, Dahiliye Islahat (*DH.TMIK.S*), 9/27, lef 1, 16 Zilhicce 1314 (18 Mayıs 1897) tarihli belge.

³⁷⁴ BOA, Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyet Müdüriyeti (*DH.UMVM*), 145/49, 14 Rebîülâhir 1335 (7 Şubat 1917) tarihli belge.

	Remle- Dârât	610	175	
	Remle- ‘Uyun Kara	769	238	
	Remle-Davaḥîn	186	47	
	Remle- Beyt ‘Arif	51	23	
1919	Kudüs	50.000		

1919 yılında hazırlanan bir rapora göre XI. asırda Kudüs’te bulunan Yahudilerin sayısı 200–300 civarındadır. 1919 yılında bu sayı göç dalgalarıyla 50.000’e kadar yükselmiştir. Aynı rapora göre bütün Filistin topraklarında mevcut olan Yahudilerin sayısının 100.000’e yakın olduğu söylenmektedir³⁷⁵.

Son dönemde yapılan bir araştırmaya göre de 1880–1923 yılları arasında göç dalgasına bağlı olarak Rusya, Romanya, Polonya ve başka bölgelerden Filistin topraklarına yaklaşık 94.100 göçmen Yahudi geldiği nakledilmiştir. 1880 yılından önce gelenlerle birlikte bu sayı 100.000’i bulmuştur. Bu göç dalgalarının zamanı ve geldikleri yerler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir³⁷⁶: (Tablo 25 bkz.)

Tablo 25: 1880 – 1923 Yıllar Arasında Göç Hareketi

Dalga	Tarih	Göçmen Sayısı	Geldikleri yer
1. Dalga	1880 – 1903	25.000	Rusya, Polonya ve Romanya
2. Dalga	1904 – 1914	34.000	Rusya ve Doğu Avrupa
3. Dalga	1914-1923	35.100	Rusya ve Doğu Avrupa
Toplam	34 Sene	94.100	Rusya, Polonya, Romanya ve Doğu Avrupa

³⁷⁵ BOA Dahiliye Emniyet-i Umumiye 4. Şube (DH.EUM.4.Şub), 22/40, 29 Zilhicce 1337 (25 Eylül 1919) tarihli belge.

³⁷⁶ Nebîl es-Sehlî, “et-Tahavvûlat’d-Dimoğrafiyye li-ş’a’ab’l-Filistîn”, *Samid el-iktisadi Dergisi*, Amman 2006, Sayı 120. s. 103.

Yahudi göçmenlerin sayısını yıllara göre hesaplamak için Başbakanlık Osmanlı arşivinde, son dönemde yapılan araştırmalar bir araya getirilerek aşağıdaki tablo ortaya çıkarılmıştır. Bkz. (Tablo 26)

Tablo 26: Yıllara Göre Filistin'deki Yahudilerin sayısı

Nr.	Yıl	Filistin'deki Yahudilerin sayısı
1	1845	12.000
2	1880	35.000
3	1902 ³⁷⁷	60.000
4	1914	55.142 ³⁷⁸
5	1917	90.000 civarında
6	1919 ³⁷⁹	100.000

Göçmen Yahudilerin sayısındaki hızlı artışın temel sebebi; daha önce belirttiğimiz gibi kanun dışı göç hareketleri başta olmak üzere Osmanlı hükümetinin onlara Osmanlı tabiiyetine geçme hakkını vermesidir. Hatta bununla kalmayıp Osmanlı tabiiyetine girenlere Kudüs ve çevresinde ev yapma imkânı da sağlanmıştır³⁸⁰. Nitekim 10 Şubat 1909 tarihli belgede geçen ifade aynen şöyledir:

“ Bi’rû’s-Saba’ merkezinde hâneler teşkiliyle Romanya’dan gelecek Müsevî milletinin Osmanlı tabiiyetine geçmek şartıyla iskânına müsaade edilmesinde mahzuru olmadığı, Hayfa kazasında bir zâta ferâğ edilmek istenilen arazinin ferâğ muamelesi

³⁷⁷ BOA, Y.PRK.HR, 33/62.

³⁷⁸ Yahudilerin sayısındaki azalmanın temel sebebi I. Dünya savaşı sonucunda korkup başka ülkelere sığınmaları, aynı zamanda Osmanlı hükümeti tarafından muhasım devletlerin vatandaşlarının sınır dışı edilmeleri. BOA, DH.ŞFR, 49/216, 21 Rebülevvel 1333 (06 Şubat 1915).

³⁷⁹ BOA, DH.EUM.4.Şb, 22/40.

³⁸⁰ BOA, DH.MKT, 1494/40, 01 Receb 1305 (14 Mart 1888) tarihli belge.

hakkında Şûrâ-yı Devlet mülkiye dairesince verilen mazbata ve meclisi mahsûs-ı vükelâ kararının gönderildiği”³⁸¹.

Verilen iznin neticesinde Yahudilerin sayıları çoğalmıştır. Nitekim 1914 yılında Osmanlı hükümeti adına muhâberâtı umûmiye dairesinden Kudüs mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta, Osmanlı tabiiyetine girmek isteyen Mûsevî göçmenlere kolaylık gösterilmesi istenmiştir³⁸². Yine 1915 yılında ve I. Dünya savaşı sırasında benzer talepler olmuştur. Nitekim 18 Safer 1333 (05 Ocak 1915) tarihli bir telgrafta 4. Ordu kumandanı Cemal Paşa’ya aynen şunlar söylenmektedir:

*“Filistin’de bulunan Mûsevîlerden Osmanlı tebaa’yetini kabûl edenlerin ibkâsı etmeyenlerin ihrâcî husûsuna dair muhâberat-ı umûmiye dairesinden Şam’dan 4. ordu kumandanı Cemal Paşa’ya ... ”*³⁸³.

Böylece kanun dışı yollarla gelen Yahudilerin Filistin toprakları üzerindeki yaşamları yasal hale getiriliyordu. Fakat burada meselenin asıl tehlikeli olan tarafı, bu insanların da bütün Osmanlı vatandaşları gibi mülk ve arazi edinme hakkına kavuşmalarıdır.

3.2.2. Toprak Satın Alma Faaliyetleri

Giriş bölümünde anlattığımız üzere Mehmet Ali Paşa kuvvetleri, 1832 yılında Filistin toprakları dâhil bütün Suriye’yi ele geçirmiş, bölgede kendi nüfuzunu güçlendirmek için de Batılı Devletlere bazı imtiyazlar tanıyarak vatandaşlarına da mülk edinme hakkı sağlamıştır. Bu dönemde, Filistin topraklarına yabancı devletlerin vatandaşı olarak göç edenler az sayıda olsa da bunlar arasında Yahudiler yer almıştır. Kaynakları tetkik ettiğimizde bunlardan bir grubun Akka sancağına bağlı Taberiya kazasında bazı mîrî araziler kiralayıp üzerine ev yaptıklarını görmekteyiz³⁸⁴.

Mîrî araziler hususunda isteklerine ulaşamayacaklarını anlayan Yahudiler, gözlerini vakıf arazilerine çevirmişlerdir. Nitekim 1850 yılında Yahudiler, Kudüs-i

³⁸¹ BOA, DH.MKT, 2736/19.

³⁸² BOA, DH.ŞFR, 42/181.

³⁸³ BOA, DH.ŞFR, 48/277.

³⁸⁴ BOA, Sadâret Âmedî Kalemî Defterleri (A.) AMD, 25/74, 20 Muharrem 1267 (25 Kasım 1850).

Şerife’de Cami’ü’l-Ezrak vakfı’na ait arsanın bir kısmına tecavüz ederek Misgav Ladah adlı Müsevî hastanesi inşa etmişlerdir. İzinsiz inşa edilen bu hastane Kudüs İdare Meclisi’nce yıkılmak istenmiştir³⁸⁵. Fakat alınan kararın aksine camiye ait bu vakıf arazisi üzerindeki hastaneyi genişleterek ek bina yapılmıştır. Yahudilerin bu yasal olmayan faaliyetleri üzerine Osmanlı hükümeti, bir çözüm olarak yabancı devletlerin vatandaşı olan Yahudilerin uhdesine emlak ve arazi geçirmeye yönelik bir yasak koymuştur. Fakat bunlardan bir kısmı, çeşitli hilelerle yine emlak edinmeyi başarmıştır³⁸⁶. Sorunun devam etmesi üzerine Osmanlı yönetimi, emlak ve arazilerin yabancılara kiralanmasını bile yasaklamıştır³⁸⁷.

Bu tarihten sonra Kudüs’te yaşayan Yahudiler hep gündem haline gelmiştir. Nitekim 1854 yılında Montefiore, Kudüs’te ikamet eden Yahudilerin kötü hayat şartlarını iyileştirebilmek için mîrî arazilerden bir kısmının kendilerine tahsis edilmesini istemiştir. Onlara tahsis edilen bu arazileri işleyerek hem ziraattan geçimlerini sağlayacaklar hem de Osmanlı Devleti’nin ekonomisine destek vereceklerdir. Aynı zamanda rahat bir hayat sürdürebilmeleri için de birkaç tane bina yapmalarına müsaade edilmesini talep etmiştir³⁸⁸. Buna temkinli yaklaşan Osmanlı Devleti izin meselesini yıllarca sürdürmüştür.

Aslında yabancılara arazi satışıyla ilgili düzenlenmiş kanun ve nizamnâmelerin eksiklikleri ve bazı yetkililerin de kendi inisiyatiflerini kullanması mülk ve arazilerin satışını kolaylaştırmıştır. Bu durum zaman zaman insanların ihtilafa düşmelerine ve bazı tarafların mülk veya arazinin kendilerine ait olduğu iddiasında bulunmalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine harekete geçen hükümet, Kudüs mutasarrıfına ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Celîlesine bir yazı göndererek satış konusunda iki kişi anlaşarak hiç bir yere müracaat edilmeden aralarında bir senet düzenleyerek satışın tescillenmesinin yeterli olmayacağını bildirmiştir. Bunun yanında mîrî arazileri herkesin istediği gibi

³⁸⁵ İsrail kaynaklarına göre Misgav Ladah veya çilelilerin sığınma evi anlamına gelen bu hastanenin, Rothschild ailesinin tarafından 1854 yılında kurulmuştur. Bkz. Shifra Shvarts, *The Workers Health Fund in Eretz Israel: 1911-1937*, Woodbrige 2002. s. 11.

³⁸⁶ BOA, Sadâret Mektûbî Kalemî Umum Vilâyet Evrakı (A.} *MKT.UM*), 73/48, 06 Zilkade 1267 (02 Eylül 1851).

³⁸⁷ BOA, A.} *MKT.UM*, 101/89, 04 Ramazan 1268 (22 Haziran 1852) tarihli belge.

³⁸⁸ BOA, *HR.TO*, 220/47.

satamayacağını vurgulamıştır. Yapılan bütün alım satım işlemlerinin tapu tahrir defterlerinde kayıt altına alınması konusunda da tembihte bulunulmuştur. Kudüs mutasarrıfına gönderilen bu metinde şunlar söylenmektedir:

“...vakıf olan mahaller mütevellileri tarafından diledikleri gibi satılmakta ve mülk olan yerler dâhi muğâyir-i nizâm ecnebiyye ve şuna buna satılarak me’mûrleri yalnız kendi temettülerini gözetmekde olduğundan ve arâzî-i mîriyye hakkında tapu nizâmı icra olunmayarak ashâbı istediği gibi fûrûht eylediğinden fazla, bazılarının dâhi hiç bir tarafa müracaat etmeksizin arazi ve emlâk satıldığı beynlerinde tanzim olunan sened ile tasarruf olunup su’âl olunduğu takdirde icâbına göre benimdir şunundur denilerek geçişdirildiği cihetle az vakit içinde Kuds-i Şerîfin pek çok yerleri satılıp eshâbının kimler olduğunun bilinemeyeceğine...”³⁸⁹.

Kudüs’te yaşanan bu satış sorunlarının önüne geçebilmek için Meclis-i Vâlâ tarafından Pâdişaha bir yazı gönderilerek bölgede bütün arazi ve emlâk tapu kayıtları bitene kadar herhangi bir alım ya da satım tescili yapılmayacağını bir irade ile bildirilmesi istenmiştir. Çıkan bu irade metninde şunlar söylenmektedir:

“...arazi mübâyâ’ası hakkında mer’î olan nizamnâmeye Kuds-i Şerîfde lâıkiyla ri’âyet olunmayarak ehâlî beynlerinde alım satım vukû’ bulmakda ve bu sebeble tebaa-ı ecnebiyye tarafından dâhi arazi iştirâ olunmakda bulunduğundan bu hâlin ıslâhı zımında Kumâme’nin ta’mîri memûriyyet ile ol-tarafda bulunan Es’ad Efendi’nin marifetiyle livâ-ı mezkûrde kâim kâffe-i emlâk ve arazinin emsâli vecihle tahrir ettirilmesi ve işbu tahrir mâddesi icra oluncaya kadar bey’ ve şîrâ husûsuna dikkat olunarak o makûle muğâyir-ı nizâm hâlât-ı vukû’a getirilmemesi...”³⁹⁰.

Bu irade ile arazilerin satışı geçici olarak durdurulmuştur. İradenin yürürlüğe girmesinden sonra arazi satış işlemleri kayda alınarak hem yabancıların hem de Yahudilerin eline geçen emlâk ve arazilerin miktarı, yeri ve kimler tarafından satıldığı hakkındaki bilgilere ulaşılması kolaylaşmıştır.

³⁸⁹ BOA, A.MKT.MVL, 72/72.

³⁹⁰ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 382/16734.

Bütün bu ifadeler ve değerlendirmelerden sonra bir önceki bölümde de anlattığımız gibi yabancıların satın aldıkları emlak ve arazilerin miktar bakımından fazla olmadığını belirtebiliriz. Esasen aldıkları arazilerin de sadece bir müessese inşa etmek amacıyla alındığı hatta açılan yabancı müesseselerin büyük bir kısmının kiralık binalarda faaliyet gösterdiklerini zikredebiliriz. Ancak Yahudilere gelince durum tamamen farklı bir hal almaktadır. Bu zaviyeden bakıldığı vakit satın alınan arazi ve emlakın genişlik ve sayı bakımından bir hayli fazla olduğu görülecektir. Aynı zamanda Yahudilerin satın alma yöntemleri de değişiktir. Elleri geçen arazileri, bazen dolaylı bazen de dolaysız yollarla satın almışlardır. Satın aldıkları arazilerin bir kısmı devlet görevlileri, bir kısmı yabancı devletlerin vatandaşları, bir kısmı arazi simsarları, bir kısmı da ahâli tarafından satılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için satılan bu arazileri dört kısma ayırarak ayrı ayrı başlıklar altında mütalaa etmemiz daha munasip olacaktır.

3.2.2.1.Osmanlı Görevlileri Tarafından Yahudilere Satılan Emlâk ve Araziler

1867 yılında yabancı devletlerle imzalanan Teba‘a-i Ecnebiyyenin Emlâk-i İstimlakine Dair Namnâmesi’nde yabancı devletlerin vatandaşı olan Yahudilerin kutsal topraklarda emlak ve arazi edinmesine herhangi bir engel yoktur. Aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olan Yahudilere de herhangi bir yasaklama söz konusu edilmemiştir. Henüz resmi bir şekilde kurulmayan Siyonist hareketi bu kanunun açığından faydalanarak yerli ve batılı devletlerin mensubu olan Yahudilerle işbirliği içine girme imkânı bulmuştur. Siyonistler amaçlarını gerçekleştirmek için Cemiyet-i Müttefika-i Müsevîyeleri kurmuş ve bu yönde ciddi faaliyette bulunmuşlardır.

Kanaatimize göre Osmanlı hükümeti her zaman insancıl isteklere olumlu bir yanıt vermeye çalışmıştır. Nitekim bu hususiyeti gereği Osmanlı hükümeti Kudüs ve çevresindeki bölgelerde göç edip yerleşmiş olan Yahudilere yardım etmekten geri kalmamıştır. 1832-1870 yılları arasında buraya gelip yerleşen göçmenlerin hayat şartları gittikçe kötüleşmiştir. Bu durum karşısında ara sıra bazı zengin Yahudi işadamları ve onlara yardım eden cemiyetlere arazi hibe ederek kendi dindaşlarına sahip çıkmalarına müsaade edilmiştir. Mesela 1869 yılında bu cemiyet Osmanlı hükümetinin nezdinde bir

girişimde bulunarak, Yafa ve çevresindeki dindaşlarına yönelik bir ziraat mektebinin kurulması için bir arsa satın alınması iznini talep etmiştir³⁹¹.

Hükümet, bu talebe kayıtsız kalmayıp bu cemiyet için bir arsa tahsis etmiştir. Yafa bölgesinde ve Yazûr denen nâhiyede yaklaşık iki bin dokuz yüz altmış yedi buçuk dönümden, iki bin altı yüz dönüm olan kısmı onlara hükümet tarafından kiralık olarak verilmiştir. Kalan üç yüz altmış yedi buçuk dönüm ise cemiyetin vekili Mösyö Netân tarafından satın alınıp bölgede oturan Yahudilere bağışlanmıştır. Arazilerin bir kısmının kiralık bir kısmının da mülk olması burada yerleşmiş olan Yahudilerle yerli halk arasında sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur.

Nitekim 17 Rebûlevvel 1290 (15 Mayıs 1873) tarihli bir belgede bu araziyle ilgili yaşanan sorunlar arasında yer alan arazilerin sınırları ve miktarı hakkında şunlar söylenmektedir:

“ ...Münâza fihi olan arazi-i mezkûra-ya ‘azimetle Cemiyet-i İsrailiyye vekili Mösyö Netân’la Yafa muhtar ve ihtiyarları hazır oldukları hâlde mesâfesi bil-icâra iki bin dokuz yüz atmış yedi bocuk dönüm biferman ali bitarîk el-icâre cemiyet-i mezkûra ‘uhdesinde bulunan iki bin altı yüz dönüm tenzîl olunduktan sonra üç yüz altmış yedi buçuk dönüm arazinin fazla edindiği tebeyyün ve tahakkuk etmiş...”³⁹². Böylece ilk araziler bu şekilde Yahudilerin eline geçmiştir.

1867 yılında çıkan ve yabancı devletlerle imzalanan mezkûr nizamnâmeden faydalanmak isteyen Almanya Yahudi göçmenleri de harekete geçmişlerdir. Bu maksatla bu tarihten önce satın alınıp tescil ve intikal işlemleri yapılmamış olan arazi ve emlâkları kendi adlarına tescil etmek istediler. Ancak Filistin’deki yerel yönetim başta işlemleri yapmayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Alman safareti bir nota hazırlayarak Osmanlı hükümeti nezdinde itirazda bulunmuştur. Hariciye tercüme odası tarafından tercüme edilen bu notada hükümete yerel yönetimi şikâyet edip imzalanan protokole uymadıklarını ifade etmeye çalışmışlardır. Hükümetin, yerel yönetimle aynı fikirde

³⁹¹ BOA, HR. TO, 78/43, 29 Rebûlevvel 1286 (9 Temmuz 1869) tarihli belge.

³⁹² BOA, HR. TO, 512/37,lef 1.

olmadıkları kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir. Notanın önemli kısmında şöyle denilmektedir:

“ Hükûmet-i mahalliyyenin mümâna ‘at vâkı ‘ası haksız mezkûr protokol ahkâmına dahi muğâyir bulunduğuna mebnî leffen sefâret-i imparatoriyye ‘alâkadârın şikâyeti üzerine keyfiyetini fî 21 Kânûn-i Sâni sene 1874 târîhli bir küt ‘a takrîr ile cenâb-i Bâb-ı Âli’ye arz ve iş ‘âr ile emlâk-i mezkûrenin derhâl icray-ı ferâğ ve intikâl-i zımnında evâmîr-i lâzime ısdârını iltimas etmiş idi...”³⁹³. Ne var ki istenen işlem ve mülkiyet intikal meselesi birkaç sene sürmüştür.

1886 yılına kadar Yahudilerin ellerine fazla arazi ve emlâk geçmemiştir. Fakat 1886 yılından itibaren Rothschild ve ailesinin ortaya çıkmasıyla birlikte Yahudilerin eline geçen emlâk ve arazi sayısı artmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Rothschild ve ailesi çok sayıda sosyal projeler gerçekleştirmiştir. Mesela Kudüs’te bulunan fakir Mûsevîler’e yönelik bir hastane inşa edilmiştir. Daha sonra da bu hastanenin yerini uygun görmeyip başka bir yere taşımak istemişlerdir. Bu gaye ile Kudüs’e bağlı Safed bölgesinde ve Dr. Shonati Brajarkhır adına kayıtlı bir arsa satın alabilmek için hükûmetin muvafakâtini talep etmişlerdir³⁹⁴. Belgelerde bu hastanenin 20 yataklı ve yaklaşık dört yüz seksen dört metre kare üzerine inşa edileceğini görmekteyiz.

Rothschild’ın hanımı hükûmetin tutumunu yumuşatmak için bu hastanede sadece Mûsevîler’e değil aynı zamanda bölgedeki fakir Müslümanlara ve Hristiyanlara da hizmet verileceğini söylemiştir. Ancak, hükûmet bu konuya başta temkinli yaklaşmıştır. Çünkü o bölgeye çok sayıda göçmen gelip yerleşme yolunu aramıştır. Yerel yönetim hükûmete, bölgede Yahudilerin nüfusunun yaklaşık 15 bini bulduğunun ve bölgede bulunan konsolosluk vekillerinin çoğunun Yahudi hahamlar tarafından tayin edilip memurlara büyük sorunlar yaşattıklarının uyarısını yapmıştır. Ayrıca aynı bölgeye bağlı Zemmarîn köyünde Fransa konsolosluğu yardımıyla Rothschild ve ailesi tarafından geniş bir arazi alınıp kaçak göçmenler için binalar ve evler inşa edildiğini hatırlatmıştır. Hülâsa bu

³⁹³ BOA, HR. TO, 142/56, 26 Zilkade 1293 (13 Aralık 1876) tarihli belge.

³⁹⁴ BOA, İ. MMS, 84/3655, lef 10.

konuda çok dikkatli olunup hastanenin idaresinin Osmanlı hükümetinin elinde olması gerektiğini önermiştir³⁹⁵.

Açıkça görünen o ki, Rothschild'in hanımının bu işi iyi niyetle yapmamaktadır. Nitekim bu hastane için hükümetin insânî duygularını sömürmeye çalışırken, Kudüs'te ikamet eden Osmanlı tebaası Mûsevî Davud Arpadan beş buçuk dönüm mülk ve sekiz dönüm mîrî arazi olmak üzere toplam 13,5 dönüm araziye bir başka hastane için eline geçirmeye çalışmıştır. Burada garip olan durum ise hastanenin mîrî arazi üzerine inşa edilecek olması ve kalan kısmının da bina ve bahçeler olarak kullanılmak istenmesidir. Bir başka dikkat çekici konu da hastanenin hem fakir Mûsevîler hem de fakir Müslüman ve Hristiyanlar için hizmet vereceğini söylemeleridir³⁹⁶. Bütün bu risklere rağmen hükümet bu hastane inşaatı için izin ve ruhsat vermiştir. Verilen ruhsat irade sinde aynen şu ifadeler kullanılmaktadır:

“ Devletlü efendim Hazretleri,

Kudüs havalisinde fukara-i Mûsevîyye'ye mahsûs hastahane olması cihetle İslâm ve Hıristiyan fukarası hastaları dahi tedâvî edilmek ve masârifî tarafından tesviye olunmak üzere Avrupa bankerlerinden Mösyö Rothschild zevcesi cânibinden Safed kazasında inşası istida olunan hastahanenin tesisi ve küşâdı müsaade i'tası ve teferruâtı hakkında meclis-i vükelâden kaleme alınan mazbata takımıyla 'arz ve takdîm kılınmış olmakla, münderecâtı husûsunda her ne vecihle irâde-i seniyye cenâbı Pâdişah-i şerefu müte'allik buyurulur...”. Böylece Osmanlı yönetimi, 13,5 dönüm arazinin Yahudilerin ellerine geçmesine yardımcı olmuştur.

Rothschild ve ailesi Filistin topraklarında olan Yahudiler için bu örneğin yanı sıra çoğu zaman yaşlı, hasta ve fakir çocukları bahane ederek ya hastane ya da okul inşaatı için başvuruda bulunmuşlardır³⁹⁷.

Aslında Rothschild ve ailesinin işini kolaylaştıran husus şudur: Filistin topraklarına göç edenlerin bir kısmının oraya usulsüz bir şekilde yerleşip daha sonra

³⁹⁵ BOA, İ.MMS, 110/4726, lef 3,28 Receb 1307 (20 Mart 1890).

³⁹⁶ BOA, İ.MMS, 110/4726, lef 5.

³⁹⁷ BOA, DH.MKT, 1396/11, 05 Cemâziyelevvel 1304 (30 Ocak 1887).

Osmanlı vatandaşlığına geçmeleridir. Mesela 19 Cemâziyelevvel 1304 (13 Şubat 1887) yılında Romanya’dan 272 kişi ve Amerika’dan 2 kişi kanunsuz olarak Hayfa ve Safed bölgelerine yerleşmeyi başarmışlardır. Osmanlı hükümeti onları gönderme yolunu bulamayınca çare olarak Osmanlı tabiiyetine geçmelerine müsaade etmiştir. Bir süre sonra Osmanlı vatandaşları olarak ellerine bazı araziler geçirmişlerdir. Elleri geçen bu arazilerin üzerine âdeti kendilerine has bir nâhiye kurarak bu yeni yerleşim yerine “Kayseriyye” adını vermişlerdir³⁹⁸.

Yahudilerin ellerine toprak geçirme konusunda Osmanlı vatandaşı olan hahamların da bu dönemde rolü olmuştur. Buna bir örnek vermek gerekirse; 13 Zilkade 1304 (03 Ağustos 1887) tarihli belgede şöyle söylenmektedir:

“ *Kuds’i Şerif sancağı muzâfâtından Silvân karyesinde mutasarrıf olduğu arazi üzerine Mûsevî fukara-i iskânına mahsûs olan ebniyeye ilaveten bir kaç bâb hâne inşasına müsaade olunmuş hâhâm Moshe Zishta tarafından istid’a kılındığı ve inşa olacak ebniye mahallin müsâvi otuz iki kuruş bedel-i öşr mütehemmil bulunduğu leva-i mezkûr mutasarrıflığına bildirildi ...* ”³⁹⁹.

Misal olarak verdiğimiz bu belgede de görüldüğü gibi Haham Moşhe Zishta, daha sonra Mûsevî fakirleri bahane ederek kendi arazileri üzerine birkaç tane ev birden inşa etmek istemiştir. Asıl sorun istemesi değil birkaç tane ev birden inşa etmek istemesidir.

Bundan dolayıdır ki, yaşanan bu tip hadiselerde genelde Yahudilerin sayılarından fazla ev yapmak istedikleri görülmektedir. Bunun farkında olan hükümet bazen ecnebi Mûsevîler’in sayıları ve hane adetleri ile inşasını talep ettikleri binalarla ilgili evrakları Defter-i Hakâni Nezâreti’ne göndermiştir. Nezâretten gelen cevaba göre izin verilip Kudüs mutasarrıflığına bildirmiştir⁴⁰⁰. İşin garip olan tarafı Yahudilerin inşa ettikleri evler veya köylerin hemen yanında çocuklarına yönelik bir mektep inşasına ruhsat istemeleri ve bu inşaatın masraflarının kendileri tarafından ödeneceğine dair taahhütte

³⁹⁸ BOA, *DH.MKT*, 1399/83-1; *DH.MKT*, 1421/55, 25 Şaban 1304 (19 Mayıs 1887).

³⁹⁹ BOA, *DH.MKT*, 1436/52, 13 Zilkade 1304 (03 Ağustos 1887).

⁴⁰⁰ BOA, *DH.MKT*, 1475/15, 21 Rebûlâhir 1305 (05 Ocak 1888).

bulunmalarıdır. Hükümet çoğu zaman bu nevi müracaatlar arasında özellikle usulüne uygun olanlara izin vermiştir⁴⁰¹.

Bu esaslar dâhilinde vazedilmesi gereken diğer bir örnek; 1888 yılından önce Emil Frank tarafından tarım amaçlı bir mezra (tarla) olarak satın alınan ve Hayfa'ya yerleşmiş olan göçmen Yahudiler tarafından işlenmesi planlanan arazidir. Zemmârîn karyesinde bulunan bu arazinin bir süre sonra Kudüs ahâlisinden ve Devlet-i Âliyye tebasından Nesim Neccâr adına tapu işlemlerinin yapılması istenmiştir⁴⁰². Nesim Neccâr'ın isteği üzerine araziyle ilgili tahkikat yapılmıştır. Tahkikat sürecinde yasak olduğu halde bu mezrayı nasıl satın aldıkları araştırılmıştır. Bölge idarecilerinden gelen cevapta, bölgede Müsevîler'e yönelik arazi satışında herhangi bir yasak olmadığı bildirilmiştir. Hatta bu hususta kendilerine herhangi bir karar gelmediği iddiasında da bulunmuşlardır. Hükümet ise bu sorunu çözmek için Şefeye deneni bu mezraya izinsiz ve ruhsatsız bina yapılmaması şartıyla tapu ve intikal işlemlerinin yapılmasına müsaade etmiştir⁴⁰³.

Bu arada Filistin topraklarına göç edip Osmanlı tabiiyetine geçmiş olanlar Osmanlı yönetimine sürekli dilekçeler yazarak satın aldıkları araziler üzerine binalar inşa etmek için müsaade istemişlerdir. Nitekim Osmanlı yönetimi, kendisine müracaatta bulunanların Osmanlı tebaası olmaları şartıyla bu tip taleplerine olumlu yanıt vermiştir. Mesela 29 Zilkade 1305 (7 Ağustos 1888) tarihli belgede bu konuyla ilgili şunlar söylenmektedir:

“ Kudüs mutasarrıflığına: Memnû'iyet-i müteḥazeden evvel Kudüs ve Beyrut cihetlerine gelip yerleşmiş ve taht-i tâbi'iyet-i saltanat-i seniyyeye girmiş olan bazı Müsevî mühâcirlerin kendi mâlları olan arazi üzerine ebniye inşa eylemelerine müsaade olmamasından dolayı vâkı' olan müsted'eyat-ı mükerrer ve ol bâbda Beyrut vilâyet-i celîlesiyle ve taraf-ı vâlâlarıyla cereyân eden muḥâbere üzerine icâb-ı halin icrası vilâyet-i müşârünileyhaya ve 28 Nisan sene 204 tarihiyle mü'erreh olarak ahiren testîr olunan tahrirât ile mütesarrıfiyet beynlerine iş'âr kılınmışdı. Bunlar şu husûsta Beyrutce mazhar-ı müsaade-i nizâmiye edildikleri hâlde Kudüs'ce inşaattan el-ân men' olunmakda

⁴⁰¹ BOA, DH.MKT, 1484/77; DH.MKT, 1490/70, 17 Cemâziyelâhir 1305 (01 Mart 1888).

⁴⁰² BOA, DH.MKT, 1529/101, lef 1.

⁴⁰³ BOA, DH.MKT, 1557/67, lef 1.

olduklarından bahisle icra-ı icâbi istid'âsına dair Es-seyyîd imzâsıyla bu kere dahi verilen arzuhâl leffen şûrây-ı vâlâlarına irsâl kılınmağla mükaddema dahi iş'âr olunmadığı üzere mezkûr Mûsevîler'in vaktiyle gelip iskân ve ikamet ve tâbi'iyet-i saltanat-ı seniyyeye dehâlet eylemiş olmalarıyla beraber yapacakları binalar kendi malları olup bunun için lâzım gelen irade -i seniyye-i cenâb-ı Pâdişâhi dahi defter-i hâkânî nezâret-i celîlesince istihsal ve oraya tebliğ ve iş'âr olunmuş olmasına nazaran haklarında ruhsat i'tâsına ve keyfiyet-i iş'âr ve inbâsına himmet buyurulması bâbında."⁴⁰⁴.

Buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalardan Osmanlı yönetiminin, Yahudilerin Filistin'de yerleşimini yasaklayan İrade lerinden önce oraya gelip yerleşenlere bir çare olarak daima Osmanlı tabiiyetine girmelerine müsaade ettiğini belirtebiliriz. Yönetim başta buraya gelip de kaçak inşaat yapanlara izin vermemiş ve fakat duruma göre yapılan bu inşaat ve ebniyeler hakkında yıkım ya da durdurma kararı da vermiştir. Fakat bunlar Osmanlı vatandaşlığına geçtikten sonra yeniden müracaatta bulunup yarım kalan binaları tamamlamak için ruhsat verilmesini talep etmişlerdir. Ne yazık ki böyle durumlarda yönetim izin vermeye mecbur kalmıştır⁴⁰⁵. Buna bir örnek vermek gerekirse 1889 yılında Gazze'de Ketibîn adlı mahalde önceden buraya gelip yerleşmiş olan Yahudiler satın aldıkları arazilere önce iskân amaçlı ruhsatsız birkaç baraka inşa etmişlerdir. Yerel yönetimin bununla ilgili ne yapılması gerektiği hakkındaki sorusu üzerine hükümetten gelen yanıt çok ilginçtir. Hükümet bu barakaların yasaktan önce mi yoksa yasaktan sonra mı yapıldığına dair bilgi istemiştir⁴⁰⁶. Doğal olarak hükümet böyle durumlarda yerel yönetimden gelen cevaba göre karar vermiştir. Yahudilere Filistin'i yasaklayan iradeden önce ise çoğu zaman müsamahakâr davranılmıştır. Yasaktan sonra ise duruma göre karar alınmıştır. Bazı durumlarda belli bir ceza veya vergi karşılığında müsaade edilmiştir. Bazı durumlarda ise kaçak yapılan bu binaların yıkılması emri verilmiştir. Mesela 02 Rebûlevvel 1307 (27 Ekim 1889) yılında Yafa'ya bağlı Yahudiyye köyünde Musa bin Mordehay Salamon adlı Yahudi ve arkadaşları tarafından yapılan evlerin yıkılmasına karar verilmiştir. Fakat bu evlerin

⁴⁰⁴ BOA, DH.MKT, 1530/17.

⁴⁰⁵ BOA, DH.MKT, 1543/12.

⁴⁰⁶ BOA, DH.MKT, 1662/22.

sahibi Musa b. Mordehay Salamon ve arkadaşları mahkeme tarafından alınan bu karara itiraz edince ruhsatsız yaptırılan bu evlerin bedel-i öşre rabt olunup bundan sonra böyle olaylara meydan verilmemesi istenmiştir⁴⁰⁷.

Görüldüğü gibi Osmanlı yönetimi genel olarak bu tip hadiselerle insancıl yaklaşmıştır. Hatta Filistin topraklarına gelip yerleşen Yahudilerin can ve mal güvenliklerini sağlamak için onların satın aldıkları arazilerin Osmanlı Devleti'ne mensup bir vatandaşın adına intikal ve tapu işlemleri yapılmasına izin vermiştir. Nitekim bu konuyla alakalı 26 Receb 1307 (7 Ağustos 1888) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

*“Akka sancağından Zemmârîn karyesinde tavattun etmiş olan Muhacirîn-i Mûsevîye'nin temîni-i ma'îşâtleri için hoca Emil Frank nâm kimse tarafından iştirâ' olunan Şefeye nâm mezra'a arazisinin muhacirîn-i merkûmeye teslîm olunmak üzere hoca Nesim Neccâr nâmına tefvizi.”*⁴⁰⁸

Daha sonraki yıllarda Avrupa'dan ve Rusya'dan göç etmeye zorlanan Yahudiler için bir yerleşim yeri arayışı artarak devam etmiştir. Bir taraftan zengin Yahudiler değişik yollarla arazi alırken diğer taraftan Osmanlı vatandaşı olan Yahudiler de devlet nezdinde girişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda Yahudi hahambaşısı 1891 yılında Osmanlı hükûmetine müracaatta bulunarak zulüm gören dindaşlarının Kudüs'e yerleşmeleri için izin verilmesini istemiştir. II. Abdülhamid Yahudilerin amacını bildiği için bu talebi reddetmiştir. Pâdişah engin feraseti ile Yahudilerin o bölgeye yerleşmelerinin ileride ciddi sorunlar meydana getireceğini öngörmüştür. O yüzden idaresi süresince bu tip düşünce ve fikirlere sıcak bakmamıştır.⁴⁰⁹ Pâdişah, o zamanlar Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri yerine göçmenlere karşı olmayan Amerika'ya göç ettirmeye çalışmıştır⁴¹⁰.

Pâdişahın bu güzel duruşuna rağmen taraf-ı şâhâneleri için olumsuz olarak değerlendirebileceğimiz bir husus vardır. O da, Pâdişahın kendisi Filistin'e gelip yerleşenlere Osmanlı tabiiyetine girmeleri için muvafakat göstermesidir. Hâlbuki bu

⁴⁰⁷ BOA, DH.MKT, 1670/9; DH.MKT, 1683/54.

⁴⁰⁸ BOA, ŞD, 2543/11.

⁴⁰⁹ BOA, İ.DH, 1234/96607.

⁴¹⁰ Belgede “Mûsevîler'in kabûl olunmayıp Amerika'da iskân etmek üzere geri gönderilmeleri...” bkz. BOA, MV, 66/52.

mesale Yahudiler tarafından âdeta bir koz olarak kullanılmıştır. Çünkü bunların bir kısmı Osmanlı tabiiyetine geçtikten sonra Rothschild Kumpanyası adına arazi almak için ciddi çalışmalar yürütmüştür. Rothschild Kumpanyası bölgede yürüttüğü arazi satın alma ve iskân faaliyetlerinin yanında Anadolu’da ikamet eden Osmanlı vatandaşı Yahudilerin de bir grubunu Filistin’e yerleştirmeye çabalamıştır.⁴¹¹.

Böylece Yahudiler üç hedefi birden elde etmeyi istemişlerdir. Birincisi yerleşimcilerinin sayısını artırmak, ikincisi onların sayesinde yerel yönetimle iletişimi sağlamak, üçüncüsü ise Osmanlı vatandaşı olmaları hasebiyle adlarına istenen arazileri satın almaktır. Bunu yapamadıkları zaman da bir yolunu bularak örneğin, arazi simsarlığı (emlakçılığı) yapan kişiler aracılığıyla satın alabilmişlerdir.

Söz konusu ettiğimiz bu toprak satışları ile Yahudiler bir bölgeye yerleştikten sonra çevrelerindeki yerli Müslüman halka zulüm ve baskı yaparak bölgeden ve arazilerinden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bu hadiseler bölgede oturan insanların şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu durum Akka, Safed ve Hayfa civarındaki mîrî arazileri eline geçiren Yahudi göçmenlerin orada oturan Müslüman ahâliye yaptığı zulüm ve baskıyı, Taberiye kazasında oturan İbrahim Bin Se‘leb el- ‘Abbas’ın sadârete ihbar etmesi ile ortaya çıkmıştır⁴¹².

Arazi satışıyla ilgili başka bir örnek; 1902 yılında Aydın valisi Kâmil paşa ile kardeşi Akka sancağına bağlı Hayfa’daki Kefr kar‘ çiftlik arazilerini satışa çıkarmaları ile dikkatimizi çekmektedir. Haberi alan Yahudiler sahte isimlerle bu arazileri satın almaya çalışmışlardır. Bu durumdan haberdar olan hükümet ise bu satışın engellenmesini emretmiştir⁴¹³. Bu sefer Almanya tebaasından olup, ticaretle uğraşan Mösyö Zevlin’in aracılığıyla arazileri ellerine geçirmeye çalışmışlardır⁴¹⁴. Osmanlı yönetimi, bu arazilerin Rothschild Kumpanyası adına satın alınabileceğinden şüphelendiği için yine bu satışa izin vermemiştir. Birkaç ay sonra zor durumda kalan Kâmil Paşa bu çiftliği yine Poltika adında bir Alman tüccara satmak istemiştir⁴¹⁵. 1867 yılında imzalanan protokole göre,

⁴¹¹ BOA, *DH.MKT*, 1872/36; *HR.TO*, 537/15, 14 Şevval 1309 (12 Mayıs 1892).

⁴¹² BOA, *HR.TO*, 398/12.

⁴¹³ BOA, *İ.HUS*, 97/1320.

⁴¹⁴ BOA, Yıldız Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı (*Y.EE.KP*), 42/4152, 01 Cemâziyelevvel 1320 (6 Ağustos 1902).

⁴¹⁵ BOA, (*Y.PRK.UM*), 59/65, 09 Cemâziyelâhir 1320 (14 Ağustos 1902).

Osmanlı hükümeti bu satışı engelleyememiştir. Fakat bu çiftliğe göçmen Yahudilerin yerleştirebileceğinden şüphelenilmiştir. Hükümet bu çiftliğin göçmenlerin eline geçmemesi için münasip bir başka talibe satılmasını istemiştir. Kâmil Paşa çiftliklerine başka bir alıcı çıkmayınca devletten bu satışa izin vermesini istemiştir. Satış işlemi yapılabilmesi için de hükümet nezdinde girişimde bulunarak irâde -i seniyye çıkarılmasını arz etmiştir⁴¹⁶. Hükümet, Filistin topraklarında yaşanan iskân sorunlarını göz önünde bulundurarak işin sıkı tutulup iyice araştırılmasını emretmiştir⁴¹⁷.

Yahudiler bu konuda o kadar ileriye gitmişlerdir ki, ellerinde resmi senet veya güçlü bir kanıt olmadığı halde yalnız bir söz ile zaman zaman başkalarının emlak ve arazilerine tecavüz edip zabt etmeye kalkışmışlardır. Bunun üzerine hükümet, Kudüs mutasarrıflığına bir yazı göndererek böyle durumlarda cebir ve zor kullananların cezalandırılmasını ve bu hususta mahkemenin vereceği karara herkesin uymasını istemiştir⁴¹⁸.

Hükümetin bu sert tavrına rağmen Yahudiler bir yolunu bulup Filistin topraklarına ve özellikle Hayfa ve Safed bölgelerinde daha önce alınan arazilere yerleşmişlerdir⁴¹⁹. Bu şekilde gelenler daha sonra yerel yönetimde çalışan bazı görevlilere rüşvet vererek devlete ait mîrî arazileri kendi adlarına geçirmişlerdir. Nitekim 11 safer 1310 (4 Eylül 1892) yılında Kuds-i Şerif sancağında yaşanan kanunsuz işlerle ilgili şöyle bir bilgi aktarılmıştır.

“ Yafa kazasındaki tabaa-ı müslime'nin mutasarrıf oldukları arazi ile arâzî-i emîriyyenin bazı me'mûrîn-i mahalliyyenin menâfî '-i şahsiyeleri yolunda ve memnû'iyet-i vâkı'a hilâfında mühâcirîn-i Mûseviyye'ye furûht edilmekte olduğundan ve tebdîl-i nâm için defâtir ve muharrerât-ı resmîyede bulunduğundan bahisle bazı ifade ve istidâya dair ”⁴²⁰.

⁴¹⁶ BOA, Y.MTV, 238/47, 09 Şevval 1320 (9 Ocak 1903) Y.EE.KP, 18/1727, 25 Zilkade 1320 (23 Şubat 1903).

⁴¹⁷ BOA, Y.EE.KP, 17/1677, 28 Ramazan 1320 (29 Aralık 1902).

⁴¹⁸ BOA, DH.MKT, 566/63, 21 Cemâziyelevvel 1320 (26 Ağustos 1902).

⁴¹⁹ BOA, DH.MKT, 1999/84.

⁴²⁰ BOA, BEO, 65/4869.

Bu dönemde sıkça dile getirildiği gibi, Suriye ve Beyrut vilâyetlerine Yahudi göçmenlerin yerleştirilmemesi, onlara arazi satılmaması ve bina yapılmaması gerekirken şahsi menfaatleri için bu yasaklara uymayan görevliler olmuştur. Yahudiler çoğu zaman bu görevlilere rüşvet vererek veya arazi sahiplerine daha fazla para ödeyerek istedikleri arazileri satın almışlardır. Bunun üzerine yönetim tedbir olarak sadece Filistin topraklarına yönelik bir uygulama yürürlüğe koymuştur. O da, tapu tescil işlemlerinden önce mutlaka hükümetten izin alınmasıdır. Hükümet işi o kadar zora sokmuştur ki tapu senedi verme yetkisini geçici olarak tapu memurlarının elinden bile almıştır⁴²¹.

Bunun üzerine Yahudiler arazi alım satım işlemine yeni bir yöntemle devam etmişlerdir. O da, satıcı ve alıcı arasında bir yol tanzim ederek alınan kararın üstesinden gelinmesidir. Bu bilgiler hükümete ulaşır ulaşmaz bunun engellenmesi de istenmiştir. 27 Receb 1310'da (14 Şubat 1893) hükümete gönderilen bir yazıda şöyle aktarılmaktadır:

*“... Filistin’de Yahudi mühcîrin iskânı ve bunların arazi mübâye’a etmeleri memnû’ olup mühâcirîni merkûmenin tebdil-i kıyafetle bile duhûl edermiş ve fâriğ ve mefrûğün leh beyinde sened ta’âtısıyla Yahudi nâmine ve nâm müstear emlâk ve arazi mübâye’a olunamaması zımında tapu yoklama me’murlarının mâ beyn senedat üzerine tapu varakası vermemeleri...”*⁴²².

Yahudiler hükümetin koyduğu bütün yasaklara rağmen bölgede sorun yaratmaya devam etmişlerdir. Bu sorunlar karşısında hükümet, Yahudilerle işbirliği yapan şahıslar aracılığıyla onlara komşu olan Müslüman ve Hristiyanlara baskı uygulamaya çalışmıştır. Bu konu ile ilgili 11 Safer 1321 (9 Mayıs 1903) tarihli belgede bildirildiğine göre; Lübnan’da Hristiyan vatandaşı olan Necip Sersek aracılığıyla Nâsıra’da oturan Müslüman ve Hristiyanlara da baskı uygulanmış, neticede Yahudileri bölgeden uzaklaştırmak için çaba sarf edilmiştir. Belgede bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir:

“Beyrut’un Nâsıra kazasını mehlûl kariyesi ahalisisinin tapulu olarak sâhip oldukları emlâk ve araziye Necib Sersek tarafından yapılan müdahâlenin engellenmesi

⁴²¹ BOA, DH.MKT, 2025 /36, 06 Cemâiyelevvel 1310 (26 Kasım 1892); DH.MKT, 2043/94, 29 Cemâziyelâhir 1310 (18 Ocak 1893).

⁴²² BOA, DH.MKT, 2052/24.

husûsunda mezkûr karyenin İslâm ve Hristiyan muhtarları tarafından verilen arzuhalin incelenerek gerekli mu‘amelenin yapılması” ⁴²³.

Büyük bir dikkat ve ehemmiyetle verdiğimiz etraflı bilgilerden çıkan yakıcı tespit; Yahudilerin bölgede bir hegemonya kurmak için büyük bir gayret içine girmiş olmaları gerçeğidir. Bu maksatla Yahudileri, planlarına karşı çıkan veya planlarını bozmaya yönelik çaba sarf edenler hakkında şikâyetlerde bulunup, bölgeden veya görevlerinden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Buna bir örnek vermek gerekirse; 1893 yılında Yafa kazasında Kudüs tapu kâtibi Abdurrezzâk Efendi Yahudilerin ruhsatsız bina inşa etmeleri üzerine durumu resmi makamlara bildirmiştir. Bunun üzerine Kudüs mutasarrıfı onu görevden almak istemiştir. Fakat Abdurrezzâk Efendi hükümete bir arıza yazarak mâruz kaldığı zulmü izah etmeye çalışmıştır. Onun bu itirazı üzerine hükümet konuyu araştırıp gerekenin yapılmasını emretmiştir⁴²⁴.

2 Safer 1311 (15 Ağustos 1893) tarihinde bölgede yaşanan düzensizlik ve kargaşa had safhaya ulaşmıştır. Bu kargaşayı, bir muhbirin hükümete yazdığı bölgenin genel durumunu da ihtiva eden uzun bir mektupla tespit etmekteyiz. Yaklaşık beş sayfalık olan bu ihbârnamenin önemli olan kısımlarında bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“...ecnebi Yahudileri memâlik-i mahrûse-i şâhâned ve ‘ale’l-husûs Filistin kıt‘asında idhâl ve iskânları ve kendilerine kat’iyyen arazi temlîki bâ-irâde-i seniyye hazret-i Pâdişahi men‘ olunduğu herkesin indinde malum bulunmuş iken bazılarının menâfi‘-i ve mekâsıd-i zâtiyyeleri uğruna Rusya memâlikinden matrûd sâlifü’z-zikr ecnebi Yahudilerinden yüz kırk ailenin Hayfa kazasına idhâl ve kabûl ve müvâsaletlerinde Adana vâli-i sâbık-ı ve mutasarrıf-ı müşârünileyhi berâderi sa‘âdetlü Şâkir Paşa hazretleri ve Cebel-ü Lübnan ahalisisinden Giritli Selim Nasrullah el-Hûrî Efendi nâm kimesnenin mülkleri olup vaktiyle bin sekiz yüz aded yüzlük kâ’ime(?) ile satın aldıkları Hıdayyre ve Derdara ve Nüfey‘ât nâm arazi Yahud-ı merkûmeye on sekiz bin liraya bey‘i fîrûht ve ilâveten iki bin lira dahi ayrıca me’mûrîn-i mûmâ ileyhinin müsaadelerine mukâbil-i menfa‘at-i mahsûsalarına sarf-ı i’tâ olunmasına ittifâk-ı tarafeyn hâsıl oldu... Hayfa polisi me’mûri Aziz ve zâbita me’mûri Yüzbaşı Ali Ağa ma‘rifetiyle Yahud-i merkûmeden

⁴²³ BOA, DH.MKT, 704/57.

⁴²⁴ BOA, DH.MKT, 53/11.

vapurdan sâhil-i memlekete ihrâc ve kazanın etrâfına tefrik olunmuşlardır... sahte sûretiyle ve kadîm tarihlerle ruhsatnâmeler tanzim-i i 'tâsıyla arazi-i mezkûrede yüz kırk hânenin müceddeden ihdâsi inşasıyla köy şeklinde kalb ve vaz' edilerek Yahudileri iskâna daha hiçbir şey vücûda gelmeden bir de vergi tertîb kendileri min'l-kadîm tebaa-ı Saltanat-ı Seniyye'den ma'dûd ve karye-i mezkûrede sâkin bulundukları nâm ve sıfatı verilmiştir.

Bundan başka el-yevm Baron Rothschild'e muhdas veziri idare ve himâyesinde bulunan ve ebniyece şimdiye kadar yedi yüz hâneye takriben ve sırf Yahudilerle mahlûl olan Zemmârîn denilen köy ise vaktiyle asıl mâliki bilâ vâris vefât etmiş ve karye-i mezbûrenin mahlûlât defterine kaydı lüzûmine i'lâm-i şer'-i i 'tâ olunduktan sonra her ne yapılmış ise yapıp Yahudiler'e satılmış ve orası kesb-i vüs'at ve ehemmiyet etmek için bi't-tetâbü' (Şefeye ve Ümmü't-Tût ve Ümmü'l-Cemal) nâm üç karye dahi temlik ve Zemmârîn'e ilhak ve her vakt ve zamân vukû' bulacak müracaat ve işlerine teshîlât-ı muktaziye icra olunmak üzere yalnız iki üç bin ğurûş kıymetinde olan harâb bir arâz-i dahi Yahudiler müşârünileyh Sâdık Paşa'dan iki bin lira ile satın alıp anı müte'âkıb Hayfa ve Yafa beyninde vâkı' şutût-ı bahriyyedeki Haşmü'z-Zerka nâmiyle mâ'rûf mühim ve arazi-i seniyye ile hem-hudûd otuz bin dönümden ziyâde olup be-her dönümü bir lira kıymetiyle otuz bin lira ile satılır araziye beş bin dönüm i'tibâriyle ve be-her dönüm üç ğurûş fiyatla on beş bin ğurûş ile anifü'z-zikr Zemmârîn Yahudilerine satılışı meselesi bütün şâyânı istiğrâb görülmüştür.

Bunlara ilâveten devletçe ol-havâlide kesb-i ehemmiyet etmiş olan Cebelü'l-Karmil nâmiyle meşhûr bir mahallin kısm-ı âzamı ya'nî on beş bin dönümden ziyâde belediye re'isi Mustafa Efendi el-Halîl ve idare azâsı Necib Efendi İlyâs'ın müdahalât ve delâlet-i vâkıalarıyla Deyrû'l-Karmil ruhbânlarına Fransa nâmına satılmış ve ondan sonra Almanya Devleti tebaası tarafından ruhbânlara karşı uzun uzadıya dâhil olan rekâbet ve kıskançlık üzerine onlarda bezl-i mekderâtla ğâyet dîn ve ehven (en ucuz) fiyatla on bin dönümün ele geçirilmesine muvaffak ve aradan çok zamân geçmeksizin rakîb-i sâni tarzında meydâna çıkan İngiltereli es-Sittü'l-İngilizkiye nâm madama Hayfa İngiltere konsolosı mösyö Simith'in müsâadesiyle hakk-ı sükût olarak beş bin dönüm arazi

i'tâ ve temlik ettirilmiş ve şimdi de her birerleri orada mükemmel ebniye ve kiliseler ta'mîr ve inşa ettirmişler.

'Akkâ'da menfî ve hâ'iz olduğu servet ve nüfûz sayesinde her istediği icraya muktedir bulunan İrânî 'Abbas Efendi ile hem-efkâr Hayfa belediye re'isi Mustafa ve şimdi mahkeme âzsaı bulunan Nacîb Efendilerle ittihâz ve ittifak ile her bâr bir takım aceze-i ahalisinin arazilerini ellerinden ucuz ucuz-i esmân ile alarak tehye' (İhya) ve badel-i fâhiş kıymetlerle Yahudi ve ecnebilere satarak istifadelerini te'minden gayri hâli bulunmuşlardır. Kaldı ki markûm Yahudilerin mâlen ettikleri fedâkâlık mülâbesesiyle hükümet-ı mahalliyye me'mûrları indinde pek mültezim ve mer'ıyyü'l-hâtır olup kendülerine hem-civâr olan bir çâre köylü ahâli-i müslimesi efrâdı hakkında icra edegeldikleri her türlü cevr ve cefâ ve zulm-ı fâhiş tâkat-fazlâ bir hâle varmış..." ⁴²⁵

Bu ihbârnameden anlaşıldığı üzere Akka sancağı, Hayfa ve Yafa bölgelerinde görev yapan bazı devlet görevlileri, kendi nüfuzlarını kullanarak akçe karşılığında göçmen Yahudilerin Filistin topraklarına girmelerine müsaade etmişlerdir. İş bununla kalmayıp bazen ahâliye ait arazileri zor ve baskıyla çok ucuza alarak Yahudilere kat kat fazlasıyla satmışlardır. Mesela, Şâkir Paşa'nın vekili olan Akkâ müftüsü Ali Efendi ve Cebel-i Lübnanlı Selim Nasrullah Efendi el -Hûrî on sekiz bin lira karşılığında kaçak gelen Yahudilere Akka ve Hayfa'ya yerleşmeleri için yardımda bulunmuştur. Bunun yanında Baron Rothschild'in vekiline yardımda bulunarak bölgede 700 civarında bina inşa edilmesine göz yummuşlardır. Bununla yetinmeyip bölgede bulunan ve vârisiz kalan Zemmârîn köyü mâhlûl arazisi mahlûlât defterine kaydı yapıldıktan sonra bir şekilde Yahudilere satılmıştır. Hatta Sâdık Paşa bu köy arazilerine yakın olan Şefeye, Ümmü't-Tût ve Ümmü'l-Cemâl denen üç köyü buna dâhil etmiştir. Harâbe olarak gösterilen bu arazilerin her dönüm başına sadece üç kuruş ödeyerek kendi adına kayıt ettirmiştir. Yaklaşık 5000 dönüm olan bu araziler için 15.000 kuruş ödeyerek arazilerin sahibi olmuştur. Daha sonra bu arazilerin dönümü başına bir lira alarak Yahudilere satmıştır. Bununla da yetinmeyip Hayfa ve Yafa arasında bulunan ve denize yakın olan Haşmü'z-Zerka adıyla bilinen arazileri de eline geçirmiştir. Arazi-i seniyye ile bitişik olan

⁴²⁵ BOA, Y.PRK.AZJ, 27/39.

bu araziler otuz bin dönümden fazladır. Yine dönüm başına bir lira alarak Yahudilere bırakmıştır.

Yine o dönemde görevde bulunan belediye reisi Mustafa Efendi el-Halîl ve idare azâsı Necib Efendi İlyas Cebelü'l-Karmil önemli olan bu arazinin büyük kısmını, rakamla ifade edersek yaklaşık 15.000 dönümden fazlasını, Fransa tabiiyetli bir kişiye satmışlardır. O da bir süre sonra bu araziden yaklaşık 10.000 dönümünü Alman vatandaşı olan bir Yahudiye bırakmıştır. Kalan 5.000 dönüm ise Hayfa İngiltere konsolosu Mösyö Simith'in adına bir bayana satılmıştır. Dahası her ikisi tarafından bölgede çok sayıda kilise ve binalar inşa edilmiştir. O dönemde de bölgede zengin olup nüfuzunu artırmak isteyen İranlı Abbas Efendi ile aynı düşünce ve fikre sahip olan Hayfa belediye reisi Mustafa Efendi ve Necip Efendi, ahâliye zulüm yaparak ellerindeki arazileri ucuza almaya çalışmışlardır. Daha sonra fâhiş bedelle Yahudi ve ecnebilere satarak hayli menfaat elde etmişlerdir. Buraya gelip yerleşen Yahudiler de etraflarındaki Müslüman halka şiddet uygulayarak onları bölgeden uzaklaştırmak istemişlerdir. Yahudiler o bölgede o kadar güçlü hale gelmişlerdir ki, devlet görevlilerine bile itaat etmez olmuşlardır. Zemmârîn'de Yahudilerin sahte akçe bastırdıkları ihbarı üzerine meseleyi araştırmak için bölgeye giden Kayserîyye nâhiyesi eski müdürü Çerkez Ali Bey, Zemmârîn'de Yahudiler tarafından darp ve hakaretlere mâruz kalmıştır. Yahudiler bununla yetinmeyip o bölgede onlarla işbirliği yapan bazı nüfuzlu kişilerden de faydalanarak Çerkes Ali'nin azli teşebbüsünde bulunmuşlardır. Köylerine yaklaşanları da yakalayıp işkence yapmaktan çekinmemişlerdir. Yahudiler kendilerini korumak için gizlice oraya silah ve mühimmat sokmuşlardır. Bu arada çocukları için okullar inşa edip her türlü ilim ve tedrisat yapmayı da ihmal etmemişlerdir.

Gördüğümüz gibi bu ihbarnameden durumun ne kadar vahim olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yahudiler devletin memurlarını parayla satın alarak amaçlarına alet etmişlerdir. Yaşanan bu tip hadiseler âdeta onları cesaretlendirmiştir. Nerede bir arazi satışa çıkarılsa oraya doğru koşup yine aynı yöntemlerle ellerine geçirmeye çalışmışlardır. Bir yol tıkanıp zaman işi bırakmayıp istediklerini elde etmek için çabalamışlardır.

1902 yılından sonra Filistin’de arazi satın alabilmek için her yolu deneyen Yahudiler, bazen elçilik ve konsolosluk görevlileri üzerinden,⁴²⁶ bazen de yabancılar üzerinden çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hükümet bu durum karşısında çok dikkatli davranıp satın alacak kişileri iyice araştırmıştır. Lakin başta satış işlemlerini engellese de daha sonra kanunsuz bir şekilde Yahudilerin iskân edilmemesi şartıyla satış ve tapu işlemleri gerçekleştirmiştir. İş bununla da kalmayıp Yahudilerin satın aldıkları araziler üzerine ruhsatsız inşa edilen bütün evler, dükkânlar, fırınlar ve mağazalara ruhsat verilip yasal hale getirilmiştir. Bu tip kaçak inşaatlardan bedel-i öşr vergisi alınarak ortada olan sorunlar halledilmiştir. Bu durumdan faydalanmak isteyen Yahudiler karanlık çökünce gizlice yeni kaçak binalar inşa etmeye devam etmişlerdir. Bu durum karşısında yerel yönetim, Yahudilerin bu cüretine engel olabilecek yeni bir irade çıkarılması istemiştir. Nitekim 12 Safer 1311 (25 Ağustos 1893) tarihli bu konuyu ele alan çok uzun bir belgenin önemli kısımlarında mesele şöyle aktarılmaktadır:

“ Baron Rothschild ile Almanyalı Emil Frank ve Fransa tebaasından İlî Şayd ve mûhâcirîn-i Mûsevîyyeye vekâlet eden Şayd nâm kimesnelerin Suriye ve Beyrut ve Kudüs havalisinde nâm-ı müstear ile iştirâ eyledikleri arazinin kendi nâmlarına mu‘âmele-i ferâğîyyesi icra ve ebniye inşa ettirilmesi hakkında...

Arz-ı Filistin’e muhâceretleri memnû‘ sınıftan bulunan Mûsevîler’in ikametine müsaade etmeyeceğine dair beyânnâme i’tâ eylemek şartıyla mu‘âmelât-i ferâğîyyenin icrası ve bu vekillerin mahallerince inşaatı ta’tul edilen süknâlarının yaptırılmasına ruhsât verilmiş ve Baron Rothschild ile eşhâs-ı sâ’irenin dahi mukarrerât-ı vâki‘aya tevfiik hareket etmeğe râzı oldukları ve şimdiye kadar gelen üç dört yüz hânedan başka muhâcir getirip iskân etmemegi te’ahhüd eyledikleri halde iştirâ etdikleri arazinin kendi nâmlarına mu‘âmele-i ferâğîyesinin icrası ve me’mûrînden bu yolda ğaflet ve sû’-i hareketi onlar hakkında lâzım gelen tahkikatın dahi ifâsıyla netice-i hâssılanın bildirilmesi tensîb buyurulduğu... Yafa kazası dâhilinde vaktiyle Mûsevîler’in ellerine geçirdikleri arazide hâne ve dükkân ve fırın ve mağâza gibi iskâne mahsûs olarak bilâ ruhsat inşa edilmiş olan yüz kırk sekiz parça ebniye ile bu meyânda bulunan iki ma‘bedin mü’esses mümâileyh Baron Rothschild ile onun vekilleri ve diğer ecânib-i Mûsevîye’nin

⁴²⁶ BOA, DH.MKT, 745/60.

adamları olduğu gibi müte‘addid mahallerde mevcûd ebniye-i cesîmenin kısm-ı âza mi dahi bilâ ruhsat inşa edilmiş... Müsevîler vakit buldukça bir taraftan leylen (geceleyin) ve hafıyyen ebniye inşasından geri durmayarak müctemi‘an iskâna mahsûs olan binaları tezyîd eylemekde bulunmak olduğu ve bunların evâmîr-i hükûmete muğâyir olarak arâzî-i emîriyye üzerine geçen ve evvleki seneler zarfında yeniden bir takım hâneler ve ma‘bed inşasına cür‘etlerinden dolayı şedîden mes‘ûl tutulmadıkları tekdîrde...

muhâcirîn-i Müsevîye’nin ‘adem-i kabûl ve iskâna dair vukû‘ bulacak te‘ahhüdât ve te‘mînâtlarına ri‘âyet etmeyecekleri ve mevcûd Müsevîler’in adedi beyân olunduğu vecihle üç yüz dört yüz râddesinde olmayıp iki bin nüfûsdan ziyâde bulunmakda ve İzmir vilâyetinde iskânlarına müsaade olunan Müsevîler’in de bir takrîb oralara gelerek bunlara iltihâk eylemekde olduğu... Müsevîler’in ‘adem-i kabûlü hakkındaki irâde-i seniyyeden mukaddem hicret eden kırk bini mütecâviz ecnebi Müsevîler’in esâsen oralara gelmeleri dahi Rothschild vekillerinin icra eyledikleri teshîlâtta ileri geldiği ve zikr olunan vekiller nâmına hâlen ve istikbâlen teferruğ olunacak arazi ve sâ‘ire tahdîd edilmediği takdîrde çünkü bunların ellerindeki vesâ‘it-ı nakdiyenin vüs‘ati cihetiyle arazi teferruğ eylemeleri sâ‘ir ecânibin protokol hükmünce emlâk ve arazi iştirâsı kabilinden olmayıp mücerred Rusyalı muhâcirîn-i Müsevîye’nin iskânı...”⁴²⁷.

Kendisi üzerinde konuşmaya çalıştığımız Yahudilerin Filistin’deki iskân girişimleri ve arazi alım satım faaliyetleri görüldüğü gibi hem Rothschild hem de onun vekilleri tarafından bölgede ciddiyetle, her türlü ğayr-i meşru yol uygulanarak ve hatta cebri bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu bağlamda başka şahıslar adına alınan arazilerin intikal mülkiyeti için zaman zaman müracaatta bulunmuşlardır. Elleri geçen arazilerin üzerine hem büyük hem de ruhsatsız olarak binalar inşa etmişlerdir. Yine vakıa bununla da kalmayıp Filistin topraklarına kaçak yollarla giren göçmenleri o binalara yerleştirmişlerdir. Yahudiler bununla da yetinmeyerek Anadolu’nun bazı şehirlerinde yerleşmiş göçmenleri oraya doğru getirmeye çalışmışlardır. Burada üzerinde birkaç kelam etmemiz gereken husus, ne yazık ki hükûmetin karanlık çökünce gizlice yapılan

⁴²⁷ BOA, BEO, 155/11594, lef 12, BEO, 22/1592, lef 4.

inşaatlara ruhsat vererek hem onların daha fazla bina yapmalarına hem de daha fazla kaçak göçmen yerleşimlerine sebebiyet vermiş olmasıdır.

Osmanlı yönetiminin koyduğu bu yasaklara rağmen, Yahudilerin iskân girişimleri ve arazi alım satım faaliyetlerinde kullandıkları ğayr-i meşru yollardan birisi de bazen hahamları bazen bir okulun öğretmenini araya sokarak yerel yönetimi ikna etmeye çalışmalarıdır. Araya girenler Osmanlı Devleti vatandaşı olmaları hasebiyle satış işlemleri daha rahat bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bölgede yaşanan bu kargaşa içerisinde çok sayıda kişi sahte kimlikle Kudüs ve çevresinden arazi satın almayı başarmıştır. Hükümetin bu konuda uyarılar yapmasına rağmen arazi satışları engellenememiştir. Engellenmeye çalışılsa bile mutlaka bir yerden yetkili birileri çıkıp bu yasağın çiğnenmesini sağlamıştır. Bu hususta 18 Ramazan 1311 (25 Mart 1894) tarihli belgeden; Safed kazasının kaymakamı Hamdî Efendi'nin irade ahkâmına muhalif olarak Yahudilere arazi ve emlâk satış muamelesini yapınca hükümetin onu görevden alarak hakkında tahkikat yapılması talimatını verdiğini görmekteyiz. Hükümet bu ve benzeri satış işlemlerini iptal etmeye çalışsa da çoğu zaman muvaffak olamamıştır⁴²⁸. Hükümet daha sonraki dönemlerde satış işlemi yapan vali, kaymakam ve yetkili görevlileri mahkeme önüne çıkarmaktan da çekinmemiştir⁴²⁹.

Yerel yönetimin yapmış olduğu zulüm ve haksızlığının yanında bölgeye yerleşen göçmen Yahudilerin baskısına dayanamayıp bazı bölgeleri terk eden yerliler de olmuştur. Halkın bölgeyi terk etmesi üzerine boş kalan araziler civardaki Yahudi muhacirler tarafından zapt edilmiş ve rastgele şahıslar tarafından ziraat yaptırılarak devlete tek bir kuruş bile ödenmemiştir⁴³⁰. Yerel yönetim halkını o kadar hakir görmüştür ki, mahkemelere gidip topraklarının Yahudilerce gasp edildiğini şikâyet edenlerden bazıları

⁴²⁸ BOA, *DH.MKT*, 32/26; *DH.MKT*, 24/41.

⁴²⁹ BOA, *Y.A.RES*, 83/83, 10 Cemâziyelâhir 1314 (16 Kasım 1896) tarihli belgede şöyle söylendi "Beyrut vileyati dâhilinde Safed kasabasında hilaf-ı emr Müsevî muhacirlerin 'uhdesine geçirilmiş olan arazi ve emlâkın ferağ-ı intikâl muamelatına musaade etmesinden dolayı mahalli mezbur kaymakamı hakkında mehâkim icrası".

⁴³⁰ BOA, *DH.MKT*, 391/68, 08 Muharrem 1313 (1 Temmuz 1895) tarihli belgede "Hayfa'nın kayseriyye nâhiyesine bağlı Gâye köyünde zulüm gören halk bölgeyi terk edip boş kalan arazilerin civardaki Yahudi muhacirler tarafından zaptedildi".

dövölüp hakaretlere mâruz kalmıştır. Mesela 05 Safer 1313 (28 Temmuz 1895) tarihli belgede şöyle söylenmektedir:

*“Yahudilerce gasp edilen arazi-i kurtarmak için müracaatta bulunan babası hükümet dairesinde tahkir edildiği şikâyetinde bulunan türbedâr ve mescid-i Aksâ müderrisi Muhammed Necmeddin el-‘alemi'nin şikâyetinin tahkiki.”*⁴³¹ istenmiştir.

Göçmen Yahudiler o kadar ileriye gitmişlerdir ki, cami ve türbelere ait arazileri bile ellerine geçirmişlerdir. Bunun üzerine hükümet yerel yönetimden konunun incelenmesini istemiştir. Yaşanan bu olay şöyle aktarılmaktadır:

*“ Kuds-i Şerif sancağı mutasarrıflığına: Samuel aleyhisselâm hazretlerinin Kudüs'te kâ'im câmi'-i şerîfi ile türbesi nâmına mevkûf ve savma'a nâmiyla ma'rûf arazinin Mûsevîler'in 'uhde-i tasarrufuna geçirilmiş olmasından dolayı evkâf-ı mezkûre vâridâtsiz kalarak...”*⁴³².

Eğer muhakkak söylemek gerekirse Yahudilerin, Filistin topraklarını ellerine geçirmek için her şeyi mübah görmüş olduğu ifade edilebilir. Rothschild vekilleri, bölgede faizle verdikleri krediler tahsil edilemeyince bazı arazilere el koymuştur. 3 Muharrem 1313 (26 Haziran 1895) tarihli belgede Yuhudilerin Filistin'de yaptıkları zulüm ve tecavüzün haddi açtığı görülmektedir. Akka bölgesine bağlı Safed kazasında yaşamakta olan üç Müslümanın hükümete gönderdikleri bir telgrafta durum şöyle anlatılmaktadır:

“...Baron Rothschild'in vekili bulunan ve millet-i Mûsevîyyeden Pofiska nâm kimse Fransa tabasından olmak hesabıyla hakkımızda zulüm ve taa'dî icrasından halî kalmaktadır. Merkûm bundan onsekiz sene evvel kazamıza gelip Câ'una karyesinde ihtiyâr ikamet eylemiş ve şimdiye kadar arazi mübayea'sıyla iştiğâl ederek bugünkü taht-i tasarûfuna aldığı arazi 300.000 dönüm-i tecavüz etmiştir. Bu arazinin ekseriyyesini murâbaha çalışmakla elde etmişti, şimdi ise arâzî-i gasp etmekle iktifâ etmeyip taraftarları vasıtasıyla ehâli-i islâmiyye hakkında lisânen ve fiilen tea'diyet nâ murzîyada bulunmakta hatta şehre ve enbiyâ-i 'izâmın merkadlarını ve zûvârın âmâd ve şâdîne (?)

⁴³¹ BOA, DH.MKT, 402/63.

⁴³² BOA, DH.MKT,411/45, 22 Safer 1313 (14 Ağustos 1895).

mahsûs olan turuk-ı (Yollar) ‘amma arazisine kalp etti (dahil etti)... Mara‘aları dahi külliyyen gasp ile emlâkine ilâve edildiğinden bugünkü günde hayvânetimiz ra‘ai ve ta‘ayüşten mahrûm kalmış ve miyâh câriyye (akan su) ise kâmilten arazisine tehvîl ve icra edildiğinden evlâd ve ‘iyalimiz susuzluktan helâk olmak derecesine gelmiştir. Merkûm merkâd-i enbiyâ olan Cebel-i Kenâni kendine mülk-i has itihâz etirildiğinden arâzî-i mukaddesede bulunan mekâbir-i islâmiyye hedm ve tahribiyle oralarda mûhacirîni Mûsevîye’nin iskânı için hâne inşa etmekte olduğundan mûhacirîn merkûme arz-i Filistin’de tavattun etmek üzere fevc fevc gelmekte orda merkûm inşa ettirildiği sinagog ve mektepler had-i hesâbın hâricidir. Binaen ‘aleyhi enbiyâ-i ‘izâm ve evliyâ-i kirâma mahsûs olup ehli İslâm’ın mesken ve me’vâ-i kâdim-i (eski ikamet yeri) olan Cebel-i Kenân arazisinin eyâdi-i ecnebiyye geçirilmesiyle ehli İslâm’ın mehv ve perişanesine merâhim şemile-i el-afâk cenâb-ı hilâfetpanahi râzi de olmayacağına mebnî husûsatı m‘arûzanın lütfen husn-i nazar dikkat ve ‘inayetle iltimasniyaz ve istirhâm ederiz.” kulların ⁴³³.

Anlaşılaçağı üzere Safed kazasında baron Rothschild'in vekilliğini yapan Fransa vatandaşı Mûsevî Pofiska zorla ve faizcilikle ahâlinin arazilerini ele geçirmiştir. O kadar ki, Müslümanların mezarlarını yıkarak evler dahi inşa etmiştir. Bunun yanında arazisine giden bütün yolları kapatarak bölgede oturanların geçmesini engelleyip kendi arazisine katmıştır. Bununla da yetinmeyip hayvanların otladığı yer ve tarlaları eline geçirip orada yerleşmekte olan Müslüman halkın hayvanlarını aç ve susuz bırakmıştır. Hatta bölgeye giden suları kendi arazisine yönlendirerek ahâliyi susuzluktan perişan etmiştir. Bütün bunların neticesinde kaza arazisinden yaklaşık 300.000 dönümü eline geçirmiştir.

Rothschild'in vekilliğini yapan şahıslar sadece Filistin’de değil bazen Suriye bazen de Güney Lübnan’da bulunan Merci ‘Uyun kazasında aynı yöntemleri kullanarak ve hatta zorla vekâletnâme imzalatmak suretiyle halkın arazisini gasp etmiştir⁴³⁴.

Filistin’de satılan toprakların buraya kadar bahsettiğimiz uygulamalarının yanında bir kısım torakların da Fransa, Cezayir ve Tunus’un işgalinden sonra Cezayir ve Tunus’tan gelip yerleşen göçmenler tarafından alındığını zikretmemiz gerekmektedir. Bu

⁴³³ BOA, DH.MKT, 389/66, lef 1.

⁴³⁴ BOA, DH.MKT, 2081/58, 18 Zilkade 1314 (20 Nisan 1897) tarihli belge.

durum Osmanlı yönetiminin bütün uyarılarına rağmen gerçekleşmiştir. Mesela 12 Aralık 1888 tarihli belgede Akka sancağına bağlı Taberriye kazası dâhilinde bulunan Cezayir muhacirlerine devlet tarafından ihsan edilen Şia'ra, Kefr Sebt, Avlem ve Seder karyelerinin baron Rothschild'e satılmaması için tedbir alınması istenmiştir⁴³⁵. Buna rağmen bu köyler Yahudilerin eline geçmiştir.

Yahudilerlerin bu kadar geniş arazileri ellerine geçirmelerinin sebebi seksen yıllarında ve yalnız Beyrut vilâyetinde yaklaşık üç milyon dönüm arazinin devlet tarafından satışa çıkarılmasıdır. Bu arazileri halkın alacak durumu olmadığı için bunların çoğu yabancı ve özellikle Yahudiler tarafından satın alınmıştır. Nitekim 12 Rebûlâhir 1310 (24 Ocak 1899) tarihli belgede hükümete yazılan bir raporda bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir:

*“Beyrut vilâyeti dâhilinde malûl ve hâlî olarak bil-müzâyada satılığa çıkarılmış üç milyon dönümi mütevâviz arazi emîriyye vardır. Oralarca Mûsevîler’in arazi iştirâsına bir rağbeti görüldüğünden ekseri me’mûrîn ve mütemeyyizât (ileri gelenleri) ittifâk ederek bir takım hîle ve hîda‘alarla ve derin dün bahayla bu arâzî-i devletten alıp muahharan ğalî fiyatlarla Yahudilere satmak efkârına sapmıştır...”*⁴³⁶.

Bu dönemde arazinin bir kısmı da bölgede valilik ve kaymakamlık görevini yapan bazı kişiler tarafından satılmıştır. Mesela Suriye eski valisi olan Nâşid Paşa, Hayfa kazasında kendisine ait çok geniş arazilerle birlikte askeri bir kaleyi Yahudilere satıp tapusunu onlar adına talep etmiştir. Kale söz konusu olunca hükümet bununla ilgili geniş çaplı bir mütalaa yapılmasını istemiştir. Yapılan tahkikat sonucunda arazi ile bu arazi dâhilindeki kale enkazının eski Suriye valisi merhum Nâşid Paşa’nın değil onun eşi Esmâ Hanım tarafından Rothschild vekili İlî Şâyid’a sattığını ortaya çıkarmıştır⁴³⁷. Yine bir ihbar üzerine bu arazinin dışında Hayfa’ya bağlı ‘İtlît köyü de paşa tarafından Rothschild’e satılarak buraya kaçak göçmenlerin yerleştirildiği anlaşılmıştır. Hükümet

⁴³⁵ BOA, DH.MKT, 2147/73.

⁴³⁶ BOA, Y.PRK.AZJ, 22/134, lef 1.

⁴³⁷ BOA, DH.MKT, 166/2; Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Mârûzâtı (Y.PRK.A), 10/100, 29 Zilhicce 1313 (11 Haziran 1896).

daha sonra yukarıda bahsettiğimiz kaleyi geri almaya çalışsa da buna muvaffak olamamıştır⁴³⁸.

Yine Hayfa bölgesinde görev yapan kaymakamın yardımıyla Rothschild adına ve bir başka vekili olan Osmanlı tebaası Nesim Neccâr aracılığıyla Zebîd mezrası satın alınmıştır⁴³⁹. Bölgede binlerce dönüm arazi alan Rothschild'in arazilerinin sınırlarında bile ihtilaf söz konusu olmuştur. Baron Rothschild Hayfa bölgesinde eline geçirdiği arazilerin üzerine yüzlerce bina inşa ederek göçmenleri de kanuna aykırı bir şekilde buralara yerleştirmiştir⁴⁴⁰.

Aldığı arazilerin sınırlarını araştıran komisyonun⁴⁴¹ raporuna göre Rothschild, bu bölgede gerek kendi gerekse vekilleri adına binlerce dönüm arazi almış, yüzlerce ruhsatsız bina inşa etmiş ve yüzlerce kaçak göçmenin buralara yerleşmesine yardımda bulunmuştur.

Fakat ulaştığımız belgelerden anlaşıldığı kadarıyla hükümet, Baron Rothschild'e Hayfa kazasında 22.000 dönüm arazi satın almasına müsaade etmiştir. Bunu fırsat bilen Rothschild kendi adına ve başkalarının adına neredeyse bu rakamın üç katını satın almıştır⁴⁴². Dahası kendi adına ve vekillerinin adına aldığı bu araziler ile yetinmeyerek bölgede bulunan bataklıkları da kurutarak arazisine katmıştır. Rothschild kuruttuğu bu bataklık üzerine onlarca ev inşa edip bir Yahudi yerleşim yeri oluşturmuştur. Denilebilir ki Rothschild, çeşitli bölgelerde aynı yöntemi kullanarak çok geniş arazileri eline geçirmiştir⁴⁴³.

Rothschild'in vekilleri aldıkları çok geniş arazilere göçmenleri yerleştirmeye devam etmişlerdir. Mesela 1901 yılında Fransa vatandaşı olan Netân Nersis adına Tabariye bölgesinde Ümmü-Cübeyil ve Kafr Kemma köyleri alınmıştır. Hükümet başta bu satışa karşı çıksa da Yahudiler bir yolunu bulup sorunu halletmişlerdir⁴⁴⁴. Daha

⁴³⁸ BOA, MV, 97/82, 26 Safer 1317 (6 Ekim 1899).

⁴³⁹ BOA, DH.MKT, 2207/47, 19 Muharrem 1317 (30 Mayıs 1899).

⁴⁴⁰ BOA, DH.MKT, 2242/15, 26 Rebûlâhir 1317 (03 Eylül 1899).

⁴⁴¹ BOA, Y.MTV, 198/12, 3 Ramazan 1317 (5 Ocak 1900).

⁴⁴² BOA, DH.MKT, 2342/130, 9 Muharrem 1318 (9 Mayıs 1900).

⁴⁴³ BOA, Y.A.RES, 112/53; Y.PRK.UM, 56/45.

⁴⁴⁴ BOA, DH.MKT, 2500/11; DH.MKT, 2547/130.

sonraki yıllarda yine aynı bölgede yani Tabariye’de bulunan Lûbiyye köyünü eline geçirmiştir. Bununla yetinmeyip bu sefer Nâbulus kazasına bağlı Kafr Sâbâ köyünü satın alarak göçmen Yahudileri oraya da yerleştirmiştir⁴⁴⁵.

Hülasa edersek; Yahudilerin eline geçen arazilerin bir kısmı hükümet ve yerel yönetim tarafından ihaleyle satılmıştır. Satın alınan bu arazilerin üzerine ev, mabet, okul ve benzeri binalar inşa edilmiştir. İnşa edilen bu binalar haddizatında bölgeye kaçak olarak giren Yahudilerin sığınma yeri olmuştur. Hükümet bu iskâna bazı yasaklar koysa da yerel yönetimde var olan vicdansızlığın ve yolsuzluğun önüne bir türlü geçememiştir. Yahudilerin yerel yönetim aracılığıyla alamadıkları yerleri yabancı bir ülkenin vatandaşı, elçiliklerdeki çalışanları veya son dönemlerde arazi simsarları aracılığıyla almışlardır. Satın alınan bu araziler ne yazık ki daha sonra ki yıllarda Yahudi yerleşim merkezi haline gelmiştir. Kanaatimize göre Yahudiler, satın alınan bu arazileri birleştirerek geniş topraklarda yaptıkları kaçak inşaat, kaçak göçmenleri yerleştirme, silah ve mühimmat saklama gibi bütün gizli faaliyetleri gözlerden uzak tutmayı başarmışlardır.

3.2.2.2.Arazi Simsarları Tarafından Yahudilere Satılan Emlâk ve Araziler

Yahudiler, uhdelerine araziler geçirirken sadece Baron Rothschild kumpanyasını kullanmamışlar, bunun yanı sıra arazi simsarlığı yapan insanlardan da faydalanmayı bilmişlerdir. Mesela, 1892 yılında yasak olmasına rağmen Emil Frank adına bir arazi satın alınmıştır. Emil Frank bu arazide göçmen Yahudileri yerleştirmeyeceği teminatını vermesine rağmen satış işlemleri yapılmıştır. Ancak satış işlemleri yapılsa da İstanbul hükümeti, bu arazinin tapusunun kendisine verilmemesi için yerel yönetime emir vermiştir. Yahudiler, önlerine konulan bu engelleri aşabilmek için başka bir yönteme yönelmişlerdir. Bu sefer de, az evvel vurguladığımız üzere arazi simsarları vasıtasıyla araziye satın almaya çalışmışlardır. Nitekim 14 Şevval 1309 (12 Mayıs 1892) tarihli belgede aracılık yapan Hristiyan Nikola Berbur’la ilgili şöyle söylenmektedir:

“Akka tüccârlarından Nikola Efendi Berbur’un Akka tüccârından biri nâmına Taberiye kazasında kâin Lûbiyye karyesinde satın aldığı arazinin harcını noksân olarak

⁴⁴⁵ BOA, Dahiliye Muhâberat-ı Umûmiye İdâresi Kalemî Evrakı (DH.MUİ),70-1/40; ŞD, 75/17.

verdiği...’’⁴⁴⁶. Aynı araziyle ilgili bir başka belge durumun vahametini âdeta göz önüne sermektedir. Belgede aynen şunlar söylenebilmektedir:

*“Taberiye kazasının Lûbiyye karyesinde vakı‘ olan 5000 dönün miktâr arazinin kıymet-i muhammena hakîkiyyesi on bin lira oduğu hâlde Taberiya’da mukîm Akka tüccârinden Nikola Efendi delâletiyle (marifetiyle) bir tâcir nâmına beşyüz lira mû‘amele-i ferağîyyesi ve harc-ı ferâğı olması lâzım gelen beş yüz lira kadar bir mebleğin dâhı ketm ve ihfâ olunarak işini yirmi beş lira ile bitirdi. ”*⁴⁴⁷

Bu dönemde sadece Lûbiyye köyü değil, yine aynı yerde ve göçmen Yahudilerin yoğun yaşadığı bu bölgede yani Taberiye kazasında bulunan Kefr Sebt, Şi‘ara ve Avlem köylerinin mîrî arazi satışlarının benzeri bir şekilde gerçekleşmiştir. Üç köyün yaklaşık 5200 dönümü için sadece 94 bin kuruş teklif edilmiştir⁴⁴⁸.

Yahudilerin 1904 yılından itibaren Cemiyet-i İsrailiyye aracılığıyla Filistin’de toprak satın almaları artmıştır. Hükümet buna engel olmaya kalkınca cemiyet, Cebel-ü Lübnan’da ikamet eden bazı Hristiyan ve düzüleri araya sokarak istedikleri arazileri bu kişiler üzerinden eline geçirmeye başlamıştır. Cemâziyelâhir 1322 (Eylül 1904) tarihinde Lübnanlı Beyrut Rusya konsolosluğunun tercümanı Corci Musa Sersek Hayfa’da sahip olduğu araziye Alman tebaasından Mûsevî Edmond Lachman’a bırakmak için izin verilmesini istemiştir⁴⁴⁹. Corci Musa Sersek’in dilekçesi hükümet tarafından incelenmiş, alıcının Almanya vatandaşı olması hasebiyle ve göçmenleri yerleştirmemek taahhüdüyle bu satışa onay verilmiştir⁴⁵⁰.

Yine benzeri bir durum Mart 1905 yılında yaşanmıştır. Hayfa İngiltere konsolosluğu tercümanı Emin Abdün-Nûr ile Beyrut Rusya konsolosluğu tercümanı Corci Musa Sersek, Hayfa kaymakamı ve diğer bazı memurların yardımı ile Cemiyet-i İsrailiyye adına arazi almaları konusunda yardımda bulunmuştur. Nitekim 01 Zilhicce 1320 (01 Mart 1905) tarihli bu belgede konuyla ilgili şöyle söylenmektedir:

⁴⁴⁶ BOA, HR.TO, 398/41.

⁴⁴⁷ BOA, DH.MKT, 2019/45, lef 1, 20 Rebûlâhir 1310 (11 Kasım 1892).

⁴⁴⁸ BOA, DH.MKT, 2017/13, 12 Rebûlâhir 1310 (3 Kasım 1892).

⁴⁴⁹ BOA, ŞD, 58/6, MV, 110/5.

⁴⁵⁰ BOA, Y.A.RES, 128/ 68; Y.A.RES, 129/81.

“ Hayfa İngiltere konsoloshanesi tercümânı Emin ‘Abdün-Nûr ile Beyrut Rusya konsoloshanesi tercümânı Corci Mosa Sersek efendiler Cemiyet-i İsrailiyye nâmına Hayfa’da bir hayli arazi istimlâk etmekte ve burada kaymakam kazayla me’mûrîn mahaliyyenin müsaade ve müsamaha bulunmakta olduğundan...Yahudilerin arz-i Filistin bir şekele teşebüsleri cümlesinde olmak üzere Akka Almanya Konsolosu'nun tercümânı Fuad Sa’d Efendinin üç sene evvel Hayfa kazasında 6000 dönüm kadar arazi-i şâmil olup dört bin liraya satın aldığı Merâh çiftlikleri on üç bin beş yüz lira bedeliyle Frankfurt’ta mukîm Yahudi Lachman nâmına dar-i saadetçe ferâğını icra edeceğine” ⁴⁵¹

Hükümet yine bu çiftliklere göçmen Yahudilerin yerleştirilmemesi şartıyla bu satışa onay vermiştir⁴⁵². Corci Musa Sersek ve benzeri işler yapan arazi komisyoncuları bir engelle karşılaştıkları zaman satış işlemlerini konsolosluklarda yapıp evrakları tasdik edildikten sonra yerel yönetimlere göndermişlerdir. Yerel yönetim ise çoğu zaman bu araziye kayıt ettirip tapusunu vermek zorunda kalmıştır⁴⁵³.

3.2.2.3.Yabancılar Tarafından Yahudilere Satılan Emlâk ve Araziler

Osmanlı yönetimi, devlet kudretinin erişebildiği en ince titizliği göstererek bölgeye yerleşen göçmen Yahudilerin faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Ancak bu titizliğe rağmen Yahudilerin maksatlarına ulaşmasına tamamıyla engel olamamıştır. Nitekim bu maksatla Yahudiler, Anadolu ve Filistin topraklarına göç ederek çoğu, Osmanlı tabiiyetine geçmeye gayret göstermiştir. Onlardan bir kısmı Osmanlı Devleti vatandaşı olup yerleştiği bölgede arazi ve emlâk elde etmeye çalışmışlardır. Bunlardan bir kısmı ilk tabiiyetini bırakmayıp bölgede eski tabiiyetlerini de kullanmaya devam etmişlerdir⁴⁵⁴. Nitekim bölgede ikamet sorunu olmadığı gibi hem Osmanlı vatandaşı olarak hem de yabancı bir ülkenin vatandaşı olarak istediği zamanda ve istediği yerde arazi ve emlâk almasına bir engel bulunmamıştır. Burada hususen tasrih etmek gerekir ki,

⁴⁵¹ BOA, DH.MKT, 662/11.

⁴⁵² BOA, Y.A.RES, 130/53, 20 Safer 1323 (26 Nisan 1905).

⁴⁵³ 26 Zilkade 1329 (11 Kasım 1911) tarihli belgede “Sersek ve Tuveynî ailelerinin Akka ve Kudüs'te istimlâk ettikleri arazinin bazı konsolosluklar vasıtasıyla Yahudilere sattıklarına dair...”. Bkz. BOA.,ŞD., 76/19. Ayrıca DH.H, 72/8, 16 L 1331 (18 Eylül 1913) tarihli belgeye bkz.

⁴⁵⁴ BOA, DH.MKT, 1846/37, 24 Zilkade 1308 (1 Temmuz 1891).

Osmanlı vatandaşları olan Yahudiler ile yabancı ülkelerin Yahudi vatandaşlarının kol kola hareket ettikleri açık bir şekilde görülmektedir.

1890 yıllarında özellikle yabancılar adına emlak ve arazi satışının artması üzerine hükümet bu konuyla ilgili tekrar tedbirler alınmasını istemiştir. Alınan arazilerin Yahudi kumpanyalarının adına alınıp alınmadığının da iyice araştırılmasını emretmiştir. Nitekim bu konuyla ilgili 22 Zilkade 1308 (29 Haziran 1891) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

“ Hayfa Avusturya Viyana konsolosunun teba‘iyeti belirsiz (Yahudi olup olmadığı) Sigmand Fisher adına Hayfa kasabasının doğu tarafında bazı Osmanlı teba‘iyetilerden satın almak istediği iki bahçenin satışı ile ilgili...”⁴⁵⁵.

O dönemde Filistin’de alınan arazilerin büyük kısmı yukarıda bahsettiğimiz Rothschild vekilleri İlî Şâyd, Emil Frank, Netân Nersis ve Osmanlı vatandaşı Nesim Neccâr tarafından alınmıştır. İşin garip tarafı bu vekillerin arasında da arazi satışının gerçekleşmesidir. Belgelerden anladığımız kadarıyla bu vekillerin amacı satış işlemlerini karmaşık hale getirip görevlilerin kafalarını karıştırmaktır. Bu duruma bir örnek; Ekim 1892 yılında Fransa tebaasından Emil Frank’ın sahip olduğu araziye Fransa tebaasından İlî Şâyd’a satma isteğidir⁴⁵⁶. Böyle durumlarda Osmanlı yönetimi satış ve intikal işlemlerini engelleyememiştir. Satışla ilgili bir sorun çıktığı zaman yabancı elçilikler müdahale edip meseleyi çözüme kavuşturmuşlardır⁴⁵⁷.

Yabancı devletlerin mensubu olan cemiyetler, Yahudilerin satın aldıkları arazi ve emlakları belli bir müddet sonra başka şahıslara devrederek âdetâ Yahudilerin işini kolaylaştırmışlardır⁴⁵⁸. Mesela 1900 yılında bu tip satış ve mülkiyetin intikali ile ilgili şöyle söylenmektedir:

“Anglo-Jewish Association nâmındaki İngiliz cem‘iyetinin mukaddemen ruhsat-ı resmiyye ile tesis ve küşâd eylediği inâs mektebinin nakli için şehrin haricinde iştirâ olunan konak ve arazinin mekteb-i mezkûrün mütevellileri mösyö Leopold de Rothschild

⁴⁵⁵ BOA, DH.MKT, 1845/62.

⁴⁵⁶ BOA, DH.MKT, 2008/24.

⁴⁵⁷ BOA, HR.SYS, 33/33, 27 Safer 1313 (19 Ağustos 1895) tarihli belge.

⁴⁵⁸ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 184/71, 24 Şevval 1314 (28 Mart 1897).

ile mösyö Franklin nâmlarına mu'âmele-i ferâğîyyesinin icrası esbâbının istihsali hakkında İngiltere sefâretinden vukû' bulan iltimas mütezammın ve Şûrâ-yı Devlet'e muhavvel 24 zilhicce sene 313 târihli ve 1174 numaralı tezkere-i devletleri üzerine Kuds-i Şerîf mutasarrıflığıyla ba'de'l-muhâbere dahiliye dairesinden i'tâ ve leffen savb-ı devletlerine isr'a kılınan 18 Receb 314 târihli ve 2874 numaralı mazbatada cemâ'at-ı Mûsevîye'nin arz-ı Filistin'de bu makûle mü'essesâtına meydân verilmemesi hakkındaki muharrerât ahiren şeref-i sudûr buyurulan irâdât-ı seniyye-i cenâb-ı hılâfet- penâhî ile teb'îd buyurulmuş olmasına binaen buna ruhsat verilmemesi ...”⁴⁵⁹.

Yine bazen yabancı devletlerin mensubu olan Hristiyanların Yahudilerle anlaşarak sahip oldukları emlâk, bahçe ve araziler gibi mülkleri satarak intikal işlemi yapılmıştır. Mesela 1900 yılında Kudüs'te 'Artûf köyünde emlâk ve arazi sahibi olan İngilizler kendilerine ait emlâk ve arazinin Devlet-i Âliyye tebasından Mûsevî cemaatinin mensubu olan bazı şahıslara satılmasına ve buraya Yahudi göçmenlerin yerleştirilmemesi şartıyla müsaade edilmiştir⁴⁶⁰. Nitekim bu konuyla ilgili 19 Cemâziyelâhir 1318 (14 Ekim 1900) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

“Kuds-i Şerîf sancağı dâhilinde 'Artûf karyesinde olup İngilizler 'uhdesinde bulunan emlâk ve arâzî-i teferruğ eyleyeceklerinden mu'âmele-i muktaziyenin ifası tebaa-i Devlet-i Âliyye'den ve Mûsevî milletinden beş şahıs tarafından istid'â olunduğundan ve arazi ve emlâk-ı mezkûrenin bir güne ilişiği olmadığı mahallinden bildirildiğinden bahisle bazı ifâdeyi ve istifsâr-i mu'âmeleyi hâvi defter-i hâkânî nezâretinin tezkeresi üzerine Şûrâ-yı Devlet mülkiye dairesinden kaleme alınan 19 Rabîülevvel sene 318 tarihli mazbata kırâ'at olundu”⁴⁶¹.

Osmanlı yönetimi arazi satışını yabancılara ve özellikle yabancı devletlerin vatandaşı olan Yahudilere yasaklasa da Osmanlı vatandaşı olanların emlâk ve arazi satın almalarına engel olamamıştır.

“Arz-ı Filistin'de yerleşmiş ve duhûlû kabûlleri gayr-i memnu' bulunmuş olanlardan mâ'adâ Osmanlı ve ecnebi Mûsevîler'e kat'ıyyen emlâk ve arazi satılmaması

⁴⁵⁹ BOA, BEO, 889/66663.

⁴⁶⁰ BOA, DH.MKT, 2422/22

⁴⁶¹ BOA, MV, 101/14

ve oralarda emlâk ve arazi iştirâsından memnu' olan bazı kimsenin iştirâ eyledikleri emlâk ve araziye ol emirde muvâza'a sûretiyle şunun bunun nâmına kayd ettirerek müahharan bir sûrete kendileri ve yâhût sâ'ir-i muhâcirîn-i Mûsevîyye nâmlarına geçirmelerine meydân verilmemesi ...”⁴⁶².

Osmanlı Devleti satış işlemlerinin devam etmesi üzerine de devletlerarasında imzalanan istimlâk protokolüne rağmen yabancı tebanın toplu olarak memâlik-i şâhâneye gelip büyük miktarda arazi satın alıp yerleşmelerine müsaade edilmemesini talep etmiştir⁴⁶³. Bu karar kısmen etkili olsa da yine yerel yönetimdeki işbirlikçiler ve arazi komisyoncuları aracılığıyla farklı zamanlarda ve farklı yerlerde satış ve intikal işlemleri devam etmiştir.

Yahudilerin aldıkları arazi ve emlâkın bir kısmı da bölge sakini olan Arap ve Hristiyan Filistinliler tarafından satılmıştır. Miktar bakımından fazla olmasa da bu satışlar gerçekleşmiştir.

3.2.2.4.Filistinliler Tarafından Yahudilere Satılan Emlâk ve Araziler

Hatırlanacağı üzere, 1867 yılında yabancılarla imzalan kanunla yabancı devletlerin vatandaşlarının bölgede arazi ve emlâk satın almalarına müsaade edilmiştir. Bunun üzerine yerli halk bu kanun çerçevesinde ve yönetimin onayı ile yabancılara emlâk ve arazi satma konusunda bir sakınca görmemiştir⁴⁶⁴. Yahudilerin Filistin'deki emelleri ortaya çıkınca Osmanlı hükümeti ve Filistin halkı daha dikkatli davranarak mümkün olduğunca onlara arazi ve emlâk satmamaya gayret göstermişlerdir. Hatta yerel yönetimdeki ihanet içinde olan görevlileri dahi şikâyet etmekten geri kalmamışlardır. Mesela, 23 Zilhicce 1312 (17 Haziran 1895) tarihli belgede Beni Sa'ab kazasının ahâlisi oturdukları Bi'rüs- Saba' köyünün, yerel yönetim tarafından Yahudi Hayim al- Bishta'ya satılmasına engel olmaya çalışmıştır⁴⁶⁵.

Bir başka örnek de, 1902 yılında da Beyrut vilâyetinin jandarma komutanı Aziz Paşa nüfûzunu kullanarak Tabariye'de ikamet eden Ahmed el-As'ad adında bir

⁴⁶² BOA, BEO, 2159/161871.

⁴⁶³ BOA, DH.MKT, 2612/21, 14 Reb'ülâhir 1325 (27 Mayıs 1907).

⁴⁶⁴ BOA, HR.TO, 333/107, 21 Zilhicce 1300 (23 Ekim 1883).

⁴⁶⁵ BOA, DH.MKT, 223/10; DH.MKT, 1061/32; DH.MKT, 2822/32.

vatandaşın arazilerini Netân Nersis adlı Yahudiye zorla sattırıp parasının da kendisine verilmesini istemesidir. Baskı altında kalan bu vatandaş arazileri bıraksa da daha sonra Osmanlı hükümeti nezdinde şikâyetle bulunup arazilerinin kendisine iade edilmesini talep etmiştir. Konuyla ilgili hükümet tarafından yapılan tahkikatlar üzerine satış işlemleri henüz tamamlanmadığı için arazilerin sahibi olan Ahmed el-As‘ad’a iade edilmiştir⁴⁶⁶.

Filistinliler özellikle Kudüs’e yerleşenlere bir arsa satmak istedikleri zaman mutlaka Bâb-ı Âli’ye bir yazı yazarak satış işlemi ile ilgili izin talep etmişlerdir. Buna bir örnek, 2 Mart 1914 yılında Kudüs’ün Silvân köyünde İbrahim adında bir vatandaşın mutasarrıf olduğu emlak ve arazisinin Mûsevî cemaatinden Edmond Benjamin’e satmak için istediği izindir⁴⁶⁷.

Filistin arazisinin büyük kısmı mîrî olması sebebiyle çoğu zaman idareciler tarafından bu araziler ahâli elinden alınıp ihaleyle Yahudi kumpanya veya Yahudi cemiyetlerine satılmıştır. Halk bu satışı şikâyet etse de ne yazık ki mezkûr satışları engelleyememiştir. Mesela, 16 Rebûlâhîr 1319 (02 Ağustos 1901) tarihli belgede bu konuyla ilgili şöyle söylenmektedir:

*“Akka sancağında Boya ve ‘Arab ed-Delâbika köylerindeki bazı arazilerin sâhiblerince fâhiş fiyatla Paris’te bulunan Cemiyet-i İttihâdiyye-i İsrailiyye’nin vekili mösyö Netân Nersis namına satıldığı şikâyeti hakkında tahkikatat yapılması”*⁴⁶⁸.

Diğer taraftan Filistinliler tarafından satılan arazilerin bir kısmının direk Yahudilere değil de arazi komisyoncuları üzerinden Yahudilerin eline geçtiğini vurgulamamız gerekmektedir. Mesela, Yafa kazasında bulunan Yahudiyye köyünün bir kısmı ahâli tarafından arazi tüccarı Anton Kasâr adında bir şahsa satılmıştır. O da bu araziye Yahudilere satmak için müracaatta bulunarak satış ve intikal işlemlerinin yapılmasını istemiştir⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ BOA, DH.MKT, 2591/56.

⁴⁶⁷ BOA, ŞD, 75/32.

⁴⁶⁸ BOA, DH.MKT, 2517/118.

⁴⁶⁹ BOA, DH.MKT, 2521/42, 26 Rebûlâhîr 1319 (12 Ağustos 1901).

Sonuç olarak Yahudi zengin iş adamları ve Siyonist hareketi, arazilerin alım satım faaliyetlerini bir yolunu bularak gerçekleştirmiştir. Siyonist hareketi bu işin daha kolay gerçekleşmesi için çeşitli Avrupa şehirlerinde cemiyetler kurarak satış işlemlerini bu cemiyetler üzerinden yapmıştır. 1840 yılından sonra başlamış olan bu satışlar, Osmanlı yönetimi bölgeyi terk edene kadar hız kesmeksizin devam etmiştir. Yahudilerin önüne konulan engeller maalesef kanundaki boşluk ve Yahudilerle işbirliği yapanlar yüzünden etkili olmamıştır. Satılan arazi ve emlakların büyük bir kısmı ihaleye çıkan mîrî arazilerden olup Filistin'deki yerel yönetim tarafından satılmıştır. İhanet içinde olan bu şahıslar üzerinden gerçekleşen arazi satışları tıkanıldığında bu sefer de aracılık yapan arazi simsarları üzerinden gerçekleşmiştir. 1867 yılında çıkan kanun da âdetâ bu işi kolaylaştıran unsurlardan birisi olmuştur.

Mezkûr kanun çerçevesinde Avrupalı bazı Yahudi vatandaşlar bir yabancı olarak hem devletin hem de yerli halkın emlak ve arazilerini ellerine geçirmeyi başarmışlardır. Çeşitli yöntem ve hileyle bazen baskı bazen de şiddet uygulanarak Filistin'de çeşitli bölgelerde ve farklı zamanlarda yüzbinlerce dönüm araziye satın almışlardır. Bu arazilerin bir kısmını ziraat bir kısmını ise dünyanın değişik ülkelerinden gelen göçmenlerin iskânı için kullanmışlardır.

Umumî heyeti itibarıyla belgelerden topladığımız bilgilere göre Yahudiler, Filistin topraklarında yerel yönetim, arazi komisyoncuları, yerel halk ve bir kısım yabancı devletlerin vatandaşları üzerinden çok geniş arazilere sahip olmuşlardır. İncelediğimiz onlarca belgeden satışı gerçekleşmiş olan arazilerin yeri, miktarı, satan ve alan kişi ve satış tarihini aşağıdaki tabloda detaylı ve anlaşılır bir şekilde vermeye özen gösterdik. (Tablo 27 bkz.)

Tablo 27:Yahudiler'in Eline Geçen Topraklar

SANCAK	TABİ ‘	KÖY	SATIŞ YAPAN	SATIN ALAN	MİKTAR	TARİH	Ev ve Nüfus Sayısı
Akka	Hayfa ⁴⁷⁰	‘İetlit köyü ⁴⁷¹ 4,000 dönüm	Nâşid Paşa eşi Esmâ Hanım	Rothschild vekili İlî Şâyid ⁴⁷²	22.000 dönüm tapulu olmak üzere yaklaşık 63.998 dönüm.	1883-1886	312 ev 962 kişi

⁴⁷⁰ BOA., ŞD., 2732/31; İef 1, 01 Kasım 1900.

⁴⁷¹ BOA., BEO., 346/25906.

⁴⁷² Bazı belgelerde İlî Şâyid olarak geçmektedir.

		Tantûra köyü	Nâşid Paşa eşi Esmâ Hanım	Rothschild			
		Zemmârîn Köyü 4,000 dönüm	Akka mutasarrıfı Sâdık paşa	Rothschild vekili Emil Frank			
		Şefeye Köyü 4,000 dönüm	Akka mutasarrıfı Sâdık paşa	Rothschild vekili İlî Şâyd			
		Sab'an Köyü 4,198 dönüm	Nâsır ve Ceryis Katrân	Osmanlı vatandaşı Nesim Neccâr			
		Ümmü't-Tut ve Ümmü'l-Cemâl 1,000 dönüm	Akka mutasarrıfı Sâdık paşa	Rothschild vekili Emil Frank			
		Haşmüz-Zerka' 30,000 dönüm	Akka mutasarrıfı Sâdık paşa	Rothschild vekili Emil Frank			
		Cebelü'l-Karmil 15.000 dönüm	Akka mutasarrıfı Sâdık paşa; Mustafa Efendi el-Halîl ve Necib Efendi	10,000 dönüm Yahudilere kalan 5,000 dönüm İngiltere konsolosun- da çalışan Mis. Simith			
		Al- Hudeyra, Dardare ve Nüfey'at 1,800 dönüm	Cebel'ü- Lübnanlı Selim Nasrallah el- hûrî	Baron Herzl vekilleri Musa Hankar ve Ma'ir Zablûn			

		Kafr Ta, Mecdel ve Ceddûr köyleri 50,000 dönüm ⁴⁷³	Cebel'ü- Lübnanlı Corci Sersek	Cemiyet İsrâiliyye adına Almanyalı Edmond Lachman	50,000 dönüm	1904	30.000 dönüm tarım arazisi 20.000 dönüm ise bataklık
	Safed ⁴⁷⁴	Ca'una Köyü 4,454 dönüm	Köy ehali elinden alan Safed kaymakamı Musa Rothschild vekili İlî Şâyid'a ihale ile sattı	Rothschild ve vekilleri İlî Şâyid, Simon Jorda ve Osmanlı tabaaları Nesim Neccâr ve Yusif Ebu el- 'Afiyye	Safed kazasında alınan arazinin miktarı 39,413 dönüm onlardan 16,272 direk Rothschild adına kayıtlı 17,722 dönüm ise Simon Jorda; 4,192 dönüm İlî Şâyid; 1,322 dönüm Nesim Neccâr, kalan 67 dönüm ise Yusif Ebu	1883- 1886 ve1891	138 Ev 150 aile
		Farğam Köyü 805 dönüm					
		Kıbeya Köyü 1,210 dönüm					
		Zebîd Köyü 2,742 dönüm					
		'Alma Köyü 4,066 dönüm					
		'Aynu'z-Zeytûn Köyü 5,476 dönüm					
		Mârûfiyya köyü 1,470 dönüm					
		Rayhânîyye köyü 1,673 dönüm					
		Delateh köyü 132 dönüm					
		Zâhriyye köyü 9,000 dönüm					
		'Ukayba Köyü 3,000 dönüm					
		Birya Köyü 5,239 dönüm					

⁴⁷³ BOA., BEO., 2428/182089, lef 6.

⁴⁷⁴ BOA., MKT., 83/15; Ayrıca bkz. BOA., MKT., 2822/31, lef 1

		Meğâr köyü 162 dönüm			el-‘Afiyye adına kayıtlıdır. 475		
Tabariye ⁴⁷⁶		Lûbiyye köyü 4,100 dönüm	Komisyoncu Nikolâ el-Berbûr ve Abdülğani Beydûn	Rothschild; göçmen Yahudiler aracılığıyla	Yaklaşık 38,000 dönüm	1893	Tarım arazisi
		Deleyke el-‘aysî köyü 5,000 dönümden fazla ⁴⁷⁷	Komisyoncu Nikolâ el-Berbûr ve Abdülğani Beydûn	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye adına Netân Nersis			İskân
		Kafr Sebt 3,240 dönüm, Ş‘ara 622 dönüm, ‘Avlem 1,340 dönüm ve Ma‘zer köyü olmak üzere toplam 5,208 dönüm	Cezayirli muhâcirler tarafından boş bırakıldı. İhale ile satıldı.	Rothschild vekili İlfî Şâyid			Tarım arazisi
		Mesha ve ‘Ayn ‘Arab köyleri (arsalar)	İbrahim Sabbağ elinden zorla alındı	Ghel Giriski adında bir Yahudi		1906	
		Ümmü-Cübeyl köyünde bir arasa	Köye yerleştirilmiş Çerkezler ve Beyrut Jandarma komutanı Aziz Paşa aracılığıyla	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye adına Netân Nersis			İskân

⁴⁷⁵ BOA., ŞD., 2292/32, İef 32, 25 Eylül 1326/ 08 Ekim 1900

⁴⁷⁶ BOA., DH.MKT., 67/8, İef 1

⁴⁷⁷ BOA., DH.MKT., 2517/118, İef 1 ; BOA., MKT., 2704/39, İef 2, 19 Ağus. 1324/01 Eylül 1908

		Kafr Kemma köyünde bir arsa	Köye yerleştirilmiş Çerkezler ve Beyrut Jandarma komutanı Aziz Paşa aracılığıyla	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye adına Netân Nersis			İskân
		‘Aebidiyye köyü 23,609 dönüm	Corci Sersek ve Tûveynî ailesi	Fransalı Salamon Reynak adına Netân Nersis		1909	Tarım arazisi
		Beyt Cen köyünde bir arsa		Fransalı Salamon Reynak adına Netân Nersis		1890	
	Remle ⁴⁷⁸	Beyt Decen	Osmanlı Mûsevî tabasından İskender Rûk	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye	3.000-4.000 dönüm civarında	Farklı tarihlerde (1894)	
		Beyt ‘Arif Deyr Tarîf	Kudüs Meclis ‘azası Selim efendinin oğlu Hüseyin	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye	2000 dönüm		
		<u>Halda</u>	Kudüs Meclis âzası Selim efendinin oğlu Hüseyin ve Yafa Eşrafından Şukri Nâci	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye	2000 dönüm		
		El- Mansûra	Antun Kasâr	Cemiyet-i İttihâdiyye İsrâiliyye			
		Şuhun	Remle belediyesi	Almanyalı Schneller	6000 dönüm		

⁴⁷⁸ BOA., BEO., 2866/214947, lef 2, 11 Temmuz 1906.

	Nâsıra	Sârûna Köyü	-	-	-		
Kudûs ⁴⁷⁹	Yafa	Yazûr 2,967.5 dönüm	Hükümet 2600 dönüm; Netân Nersis 367,5 dönüm	Cemiyet-i Muttefika-i Mûsevîyye	26,000 dönüm tapulu olmak üzere yaklaşık 38,000 dönüm	1873	Tarım
		Milebis çiftlikleri 3,375 dönüm	Hükümet	Mishel Ar- lankar ve Salamon Reynak		1882	60 aile
		‘Uyûn Kara köyü ve La‘un köyü 7,000 dönüm (tapulu)	Hükümet	Mishel Ar- lankar		1882- 1885	80 aile
		Kurûn en- Nebâti köyü 7,000 dönüm (tapulu)	Hükümet	Samuel Herchen		1883	40 aile
		‘AKır köyü	-	Rothschild			
		Yahudiyye köyü (Köyün yarısı)	Köy ahalisi	Antun Kasâr		1863	14 ruhsatsız ev
	Kudûs Merkez	Melha	-	Alman Sakro Nikar			Bina
		Lefta	Raşit Fayz Efendi	Alman Sakro Nikar			Bina
		‘Artûf	Bir İngiliz Vatandaşı	5 Yahudi			Bina
		Silvân	Hükümetten bağış	Haham Mosheh Moshun		1886	Bağış
		Merkez	Hükümetten bağış	Montefiore			Hastane

⁴⁷⁹ BOA., BEO., 346/25906

		Merkez	Hükümetten bağış	Rothschild			Hastane
		Merkez 13,5 dönüm	Hükümet 8 dönüm, Mûsevî Davud Arpa 5,5 dönüm	Rothschild			Hastane
	Gazze	Kastîna Köyü 3.000 dönüm (tapulu)		Ferra ve İlî Şâyid	3.000 dönüm (tapulu)	1886	30 aile

Yukarıdaki tabloda tespit ettiğimiz kadarıyla Yahudilerin eline geçen arazinin miktarı yaklaşık 300.000 dönümdür. Bunların büyük bir kısmı devlet görevlilerinin yardımı ile ele geçirilmiştir. Kalanların çoğu ise arazi tüccarları vasıtasıyla satılmıştır. Alınan bu arazilerin bir kısmı ziraat için kullanılırken diğer bir kısmı da gelen göçmenler için koloniler inşa edilmesi şeklinde kullanılmıştır. Arşiv belgeleri dışındaki bazı kaynaklarda 1914 yılı itibarıyla Yahudilerin eline geçen arazi miktarı ise 420.500 dönüm olarak gösterilmektedir⁴⁸⁰.

I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle birlikte arazi satışı duraklama dönemi yaşamıştır. 1917 yılında Filistin toprakları İngilizler tarafında işgal edilmiştir. 18 Kasım 1917 tarihinde Filistin’de bulunan bütün tapu tescil daireleri kapatılmıştır. 24 Nisan 1918 emlak ve arazi satışı durdurulmuştur. Ekim ayında ise mevât arazisi satışı da yasaklanmıştır. 1920 yılında yeniden açılan tapu tescil daireleri başında Yahudi asıllı Norman Pentovich getirildi⁴⁸¹.

Yeniden tescil edilen Filistin toprakları, boş ve sahipsiz kalan arazilerin tesbiti yapılmıştır. Bu tarihten sonra bu tip araziler, Yahudilerin eline bedelsiz olarak geçmiştir. Böylece Yahudilerin elindeki arazilerin miktarı artmıştır.

⁴⁸⁰ Yahya es-Sinvâr, *Muhâdarât fî Târihi Filistîn’l- Hadîs*, Gazze 2012, s. 165.

⁴⁸¹ el- Bedirî, *Arazi Filistîn*, s. 41-54.

3.2.3. Koloniler Tesisi Çalışmaları

Filistin topraklarına gelip yerleşen Yahudiler ilk olarak Yafa kazasında yoğunlaşmışlardır. Kaza haricinde Yahudiyye, ‘Uyûn Kâra ve ‘Akır gibi yerlerde binalar inşa ederek muhtelif şehirler kurmayı başarmışlardır. Bu meyanda esas vurgulamamız gereken şudur: Bu şehirler kurulurken izinsiz ve ruhsatsız olarak mîrî araziler üzerine yüzlerce bina inşa edilmiştir. Hükümet inşa edilen bu kaçak binaları yıkmaktan ziyade öşr vergisine bağlayarak yasal hala getirmiştir. Ayrıca buraya gelip yerleşen kaçak göçmenleri sınır dışı edemeyen hükümet, bir çözüm olarak Osmanlı tabiiyetine geçmelerine müsaade etmiştir⁴⁸².

Bölgede yerleşip Osmanlı tabiiyetine girenler, zengin Yahudilerin ve Siyonist hareketinin yardımıyla yeni araziler satın alarak kendilerine has birkaç nâhiye kurmuşlardır. Filistin topraklarında ilk tesis edilen nahiye Kayseriyye şeklinde isimlendirilmiştir⁴⁸³. Yıllar geçtikçe bu nâhiye veya kolonilerin sayısı artmıştır. XX. yüzyılda yapılan bazı araştırmalara göre Osmanlı döneminde kurulan kolonilerin sayısı 50’ye yakındır⁴⁸⁴. Bazı arşiv belgelerine göre Yahudilerin satın aldıkları araziler üzerinde kurulan koloniler tarım amaçlı kullanılmıştır. Bazı kolonilerde de fabrikaların tesis edilmesine izin verilmiştir. Mesela 1899 yılından önce Yafa kazasına bağlı ve baron Rothschild’e ait ‘Uyûn Kâra adlı köyündeki arazi üzerine bir ispirto fabrikası kurulmuştur. Fabrika inşasından sonra da imâl edilen ispirtonun muhafazası için bir depo inşasına izin istenmiştir⁴⁸⁵.

Yahudiler ev ve dükkân ihtiyaçlarını karşılamak için bazen zorla bazen gizlice bazen de izin almadan kaçak inşaat yaptırmışlardır. Sadece kendilerine ait olan araziler değil devlete ait arazilerin bile üzerine ev veya dükkân inşa etmişlerdir. Osmanlı yönetimi ise zaman zaman müsamaha gösterip zaman zaman da kaçak ve izinsiz yapılan inşaatların

⁴⁸² BOA, *DH.MKT*, 1399/83-1, 15 Cemâziyelevvel 1304 (19 Şubat 1887).

⁴⁸³ BOA, *DH.MKT*, 1421/55, 25 Şaban 1304 (19 Mayıs 1887); ayrıca *Y.PRK.BŞK.*, 80/55, 29 Zilhicce 1327 (11 Ocak 1910).

⁴⁸⁴ es-Sinvâr, *Muhâdarât Fi Târihi Filistîn el-Hadîs*, s. 164. Yazara göre bu sayı 47’dir.

⁴⁸⁵ BOA, *DH.MKT*, 2207/130, 24 Muharrem 1317 (04 Haziran 1899).

yıkıtılması emrini vermiştir⁴⁸⁶. Nitekim 12 Cemâziyelâhir 1327 (1 Temmuz 1909) tarihli bir belgede şöyle söylenmektedir:

“ *Rusya teba‘asından Hayfa’da mukîm Mûsevî Nahûm ve ortaklarının Hayfa istasyonu civârında ruhsatsız olarak inşa ettirdikleri fabrika hakkında yapılması lâzım gelen mu‘ameleyi hâvî Şûrâ-yı Devlet mülkiye Dairesi’nden tanzim olunan mazbata mucibince gereğinin ifâsı...*”⁴⁸⁷.

Bu tip kaçak inşaatların yapılması konusunda Siyonist hareket tarafından tesis edilen Englo Jewish bankasının büyük katkısı olmuştur. Banka özellikle Yafa, Kudüs ve Halîlür-Rahmân kasabalarında yapılan kaçak inşaatlara ciddi yardımlarda bulunmuştur. Hatta Osmanlı yönetimi bir ara bu yardımların önüne geçebilmek için Bank-ı Vatan ismiyle bir banka tesisini dahi düşünmüştür. Böyle bir banka tesis edilirse birçok sakıncanın doğacağı endişesi ve söylentisi ile hükümet bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır⁴⁸⁸.

Bu örneklerden bakıldığı vakit, Siyonist hareketin ekonomik alanda çok aktif çalıştığı zikredilebilir. Bu aktifliğin neticesi olarak Filistin’deki tesis edilen kolonilerin iktisadî bakımdan güçlendirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir⁴⁸⁹. Bu doğrultuda Filistin’deki Mûsevîler’e yardım etmek üzere Viyana’da ve çok sayıda şehirde komiteler teşekkül ettirilmiştir⁴⁹⁰. 7 Şaban 1310 (19 Şubat 1895) tarihli bir belgede Yahudilerin bölgede ekonomik çalışmaları şöyle özetlenmektedir:

“*Filistin’de toprak satın almak isteyen Yahudilerin gayesi, Benî İsrâîl zamanında mâmur hâlde bulunan ve Tevrât’ta ismi geçen bazı yerlerin mâmuriyeti sâbıkasını i‘ade etmektir. Şimdiye kadar Kudüs havâlisine gelen Yahudi göçmenlerin miktarı, yerli Yahudilerin on misline çıkmıştır. Fakat bunlar temizliğe dikkat etmediklerinden bölgedeki sağlık şartlarının bozulmasına sebep olabilirlerdi. Ayrıca, gittikleri yerlerde yerli sanayi*

⁴⁸⁶ Buna bir örnek vermek gerekirse; Yafa kazasına bağlı Milebis köyünde Yahudi milletinden İbrahim el-Hadad adında bir şahıs tarafından mîrî arâzî üzerine izinsiz yaptırdığı bir dükkânın yıkıtılmasına emir verilmişti. BOA, DH.MKT, 917/77, 14 Şevval 1322 (22 Aralık 1904) tarihli belge.

⁴⁸⁷ BOA, DH.MKT, 2863/9.

⁴⁸⁸ BOA, DH.MKT, 2819/13, 29 Rebûlâhir 1327 (20 Mayıs 1909).

⁴⁸⁹ BOA Dahiliye Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Evrakı (DH.KMS), 11/15, 03 Rebûlâhir 1332 (29 Nisan 1914).

⁴⁹⁰ BOA, Hariciye Siyasî Kısmı Evrakı (HR.SYS), 2334/10, (21 Ağustos 1915).

ve ticareti ele geçirdiklerinden, şu halleriyle ve para kullanmayı bilmeleri sayesinde buraları kısa müddet içinde tamamen kendi tasarrufları altına alıp asli unsur olan yerli halkın dağılmasına sebep olabileceklerdir. Ayrıca Yahudiler sahip oldukları mülkleri kendi dinlerinden olmayan hiçbir kimseye satmamaktadırlar. Bu halleriyle bundan sonra da arazi satın almaları serbest bırakılacak olursa bunun getireceği sakıncaların önüne geçilemez” ⁴⁹¹.

Yahudi köylerinde, fabrikaların inşaatını hızlı bir şekilde devam ettirerek âdetâ bir devletin temelini atmaya çalışmışlardır. Bu hususta Yahudiler, ekonomik çalışmaların yanında siyasî çalışmalarını da ihmal etmemişlerdir. Bu maksatla yerel yönetimleri ellerine geçirmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Birçok bölgede sayısı artan Yahudilerin çoğunluk olup hahambaşının aracılığıyla mahkeme ve meclislere âza (üye) olmak için gayret göstermişlerdir.⁴⁹² Bu istek üzerine Kudüs mutasarrıflığı bir telgraf gönderip gereğinin Adliye Nezâretince yerine getirilmesini istemiştir. Osmanlı yönetiminin bu tavizkâr tavrı âdetâ Yahudileri cesaretlendirmiş ve onların sürekli yeni talep ve isteklerde bulunmasına sebep olmuştur.

1914 yılından itibaren Yahudiler, kendi aralarındaki davaları halletmek için Beyrut vilâyetinde oluşturdukları mahkemelerde görünmeye başlamıştır⁴⁹³. Yahudiler sadece mezkûr mahkeme ve meclislerde boy göstermemiş, yıllar önce Filistin’de kurulan Yahudi kolonilerinde de bağımsız bir hükümet kurmaya çabalamışlardır. Bu konuda ilk teşebbüste bulunan kişi Kudüs’te ikamet eden Amerikalı Yahudi William H. Rudy olmuştur⁴⁹⁴.

Siyonist hareketi daha sonraki yıllarda batı ülkeleriyle işbirliği yaparak hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Batı ülkelerin desteğini aldıktan sonra ABD başkanın da desteğini

⁴⁹¹ BOA, DH.MKT,2055/57.

⁴⁹² BOA, DH.MKT,372/52, 14 Zilkade 13128 (9 Mayıs 1895) tarihli belgede Safed’ teki Yahudi nüfusunun diğer gayri Müslim cemaat nüfuslarında fazla olması sebebiyle meclis ve mahkemede bunlardan da aza bulundurulması hususunda hahambaşı vekili talebinin incelenmesi istendi. Hükümet buralarda İsraili nüfusunun daha fazla çoğalması engellemeye emirde bulundu. Ayrıca bkz.; DH.MKT,2217/49, 22 Safer 1317 (2 Temmuz 1899).

⁴⁹³ BOA, DH.EUM.4.Şb, 23/9.

⁴⁹⁴ BOA, Y.A.HUS, 380/18.

almayı başarmışlardır. 1917 yılında ABD başkanı Wilson'un, Filistin'de İsrail devleti kurulmasını tasarladığını duyurması, bu desteğin sarıh bir numunesidir⁴⁹⁵.

Bütün bu desteklerin yanı sıra 1917 yılında Kudüs'ün İngiltere tarafından işgal edilmesi ile birlikte Siyonist kuruluşları da harekete geçirilmiştir. Filistin'e Yahudileri göndererek kolonileştirme faaliyetlerine hız vermişlerdir. Filistin'de bir Yahudi yönetiminin kurulması için de Zürih'te bir toplantı tertip edilmiştir⁴⁹⁶.

Kudüs ve Yafa'nın İngilizler tarafından ele geçirilmesi Kudüs'ün eski Yahudi krallarının şehri olması dolayısıyla İngiltere ve Amerika'da yaşayan on binlerce Yahudi'yi sevince boğmuştur. Dahası İngiltere'de Balfour Deklarasyonunun ilan edilmesi ile birlikte Yahudilerin iki bin yıllık rüyaları gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu deklarasyon dünya Siyonistleri ve Yahudi âlemi tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır⁴⁹⁷. Deklarasyonun ilanından birkaç sene sonra Filistin'de kurulan koloniler, gücüne güç katarak bağımsız Yahudi devletinin temelini atmaya başlamışlardır.

3.3. Sultan II. Abdülhamid ve Filistin Meselesi

Osmanlı borçları karşılığında Filistin topraklarının Siyonistlere satılması fikri Sultan II. Abdülhamid tarafından kesinlikle kabul edilmemesine rağmen, bu fikir Siyonistlerin Filistin'deki yoğun bir şekilde sürdürdükleri faaliyetleri durdurmaya yetmemiştir⁴⁹⁸. Sultan II. Abdülhamid, Siyonistlerin devletin borçlarının tamamını ödemeleri karşısında Filistin topraklarının kendilerine verilmesi teklifi karşısında onlara: *"Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatani kanlarıyla mahsuldar kalmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz"*⁴⁹⁹ şeklinde cevap vermiştir.

Yukarıda izah ettiğimiz üzere Sultan II. Abdülhamid'in bu sert tavrına rağmen Siyonistler, zengin Yahudiler aracılığıyla arazi satın alımını sürdürmüşlerdir. Nitekim II.

⁴⁹⁵ BOA, HR.SYS, 2434/34.

⁴⁹⁶ BOA, HR.SYS, 2440/23.

⁴⁹⁷ BOA, HR.SYS, 2443/47.

⁴⁹⁸ Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, İzmir 2010, s. 92.

⁴⁹⁹ Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul 2002, s. 41-42.

Abdülhamid'den önce başlayan arazi satışı onun döneminde de devam etmiştir. Ancak Sultan II. Abdülhamid Han'dan istedikleri oranda toprak koparamayan Siyonistler meşru veya gayr-i meşru usullerle arazi satın almayı başarmışlardır⁵⁰⁰.

Sultan II. Abdülhamid'in onlara karşı verdiği bu onurlu mücadeleye rağmen Siyonistler, batı ülkelerinin vatandaşı olan Yahudiler üzerinden onun döneminin sonuna kadar binlerce dönüm arazi satın almışlardır. Bu araziler üzerine 47 Yahudi yerleşim yeri kurulmuştur⁵⁰¹.

Sultan II. Abdülhamid ve rejimini devirmekten başka bir şey düşünmeyen İttihâd ve Terakki Cemiyeti⁵⁰² ise âdetâ Siyonistlerin ulaşmak istediği hedefi gerçekleştirmede onların lehine çalışmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'le ilgili zikretmeden geçemeyeceğimiz bir başka mesele de şudur: Pâdişah'ın kendisinin bazı arazileri Yahudilerin eline geçmesin diye bu arazilerin ücreti mukabili satın alarak hususî emlakine katmış olmasıdır. Nitekim 4 Nisan 1909 tarihli belgede şöyle söylenmektedir:

*"Kuds-i Şerif mutasarrıflığı'nın vâki olan arazi istizânî üzerine emlak-ı hümayûna ilhakına İrâde -i seniyye-i cenâb-ı Pâdişahî şeref-u müte'allik duyurularak hazineye tebliği"*⁵⁰³.

Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilip sürgüne gönderilmeden önce Pâdişahın Kudüs'te bulunan arazisini değerinden fazla altın ile satın almak isteyen İttihâdçılara; *"Ecdâd-ı 'izâmımın kan karşılığında memâlik-i Şâhânemize ithâl ettiği bir karış toprağı dünya altınına vermem, veremem..."* diye cevap vermiştir⁵⁰⁴.

Görüldüğü gibi Sultan II. Abdülhamid Han, Filistin topraklarını korumaya, Siyonistlerin Filistin'e göç etmelerine, orada toprak satın almalarına şiddetle karşı çıkmaya ve bunu hayata geçirmek için yasaklayıcı birçok irade çıkarmaya varan bütün

⁵⁰⁰ Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul 2006, s. 107.

⁵⁰¹ Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, s. 93.

⁵⁰² Ziya Kazıcı, *Sultan Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, İstanbul 2013, s.229.

⁵⁰³ BOA, Y.MTV, 313/162.

⁵⁰⁴ Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, s. 98.

hamlelerine rağmen arazi tüccarlarının tamahları ve mahalli idarecilerin ihanetinin önüne geçememiştir. Pâdişah tarafından alınan bütün bu tedbirler, 1867 yılında çıkarılmış olan Ecânibin Hakk-ı İstimlâki Nizamnâmesinin olumsuzluklarına da mani olamamıştır. Böylece Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile başlayan arazi satışı Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir.

1918 yılında İngiliz işgalı altına düşen Filistin toprakları yeni bir süreç içine girmiştir. Bu tarihten sonra araziler para ile değil hibe yolu ile İngiliz hükümeti tarafından Yahudilere intikal etmeye başlamıştır.

SONUÇ

Filistin tarih boyunca Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için hem özel hem de kutsal bir yer olmuştur. Hz. Dâvûd'un krallığını kurduğu, Hz. İsa'nın doğduğu, Hz. Muhammed'in (S.A.V) kutsal yolculuğunu⁵⁰⁵ başlattığı yer olan Filistin aynı zamanda Müslümanların ilk kiblesidir. Bu mübarek topraklar, tarih boyunca dinî öneminin yanında ticarî, siyasî ve seyâhat bakımından da büyük bir önem ifade etmektedir. Bu yüzden yabancıların da devamlı ilgi odağı olmuştur.

Bunun içindir ki Filistin, İslâm'ın fethinden sonra Hz. Ömer'in uyguladığı toprak sisteminin bir parçası olmuştur. Daha sonra Filistin'de kurulan diğer İslâm devletlerinin de uyguladıkları toprak sistemi aynı şekilde devam etmiştir.

Filistin topraklarının 1517 yılında Osmanlı Devleti'ne ilhakından sonra İmparatorluk sınırlarında uygulanan toprak sistemi ve toprak mülkiyetinin hakkı, aynı şekilde Filistin'de de uygulanmıştır. Osmanlı tımar sisteminde yaşanan aksamalar bazı ıslahatların yapılmasına sebep olmuştur. Buna bağılı olarak toprak sistemi ve toprak mülkiyetiyle ilgili yeni kanunlar çıkması kaçınılmaz olmuştur. Fakat burada önemli olan ve üzerinde durmamız gereken nokta toprak statüsünde yaşanan değışimlerdir. Bunlar arasında bazı vakıf ve mîrî arazilerin özel mülkiyete dönüşmüş olması, bu değışimlerin en ehemmiyetli unsuru göstermesi açısından dikkate şayandır. Buradan hareketle devletin yaşadığı malî sıkıntının artması neticesinde tarım arazileri geniş ölçülerde ihaleyle yeni sahiplerine verilmiştir. Bu durum, âyan denilen zengin bir tabakanın zuhur etmesine sebep olmuştur. Bu duruma ilave olarak çiftçiler üzerinde artan baskılar neticesinde mahlûl arazilerin sayısı artmıştır.

⁵⁰⁵ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurmaktadır: "Kulunu, kendisine birtakım âyetlerimizi göstermek için bir gece Mescidi Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya yürütenin şanı pek yücedir." (*el-İsrâ, 17/1*).

Bu sorunlar yaşanırken azınlıklar meselesi hep gündeme gelmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayr-i müslimleri eğitmek ve kendi saflarına çekmek amacıyla harekete geçen yabancı ülkeler, çeşitli topluluklara yönelik değişik yerlerde okul, kilise, hastane, yetimhane ve misafirhane gibi müesseseler kurmuşlardır. Anadolu’da olduğu gibi yabancıların Filistin ve Kudüs’te bu tip müesseseleri açmaları çok ciddi bir şekilde teşvik edilmiştir. Açılan bu müesseselerle beraber yabancıların toprak mülkiyeti sorunu ortaya çıkmıştır.

Kanun çerçevesinde daha önce yabancılarla verilen kapitülasyonlardan kurtulmak isteyen Osmanlı yönetimi, 1867 yılında bir kanun tasarlayarak işin kontrolünü eline almaya çalışmıştır. Fakat bu kanun, sorunları çözmek yerine Osmanlı yönetiminin başına büyük sıkıntılar açmıştır. Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde açılan bu müesseseler, baskı unsuru olmaya başlamıştır. Bu kanun mucibince batılı ülkeler, devamlı olarak devletin iç işlerine karışmaya yeltenmişlerdir. Köylere kadar yayılan bu müesseseler batılı ülkelerin kültürünü yaymakla kalmamış, hem Türk düşmanlığı yapmış, hem de bölgedeki siyâsi hedeflerine yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir.

Yürütülen bu çalışmaların neticesinde Filistin bölgesinde özellikle Kudüs’te yüzlerce müessese açılmıştır. Biz bu çalışma sırasında bu müesseselerin yürüttüğü faaliyetlerden ziyade inşa edildikleri araziler üzerinde kendilerine ait bir mülk olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Bunlar arasında özel mülk olanalar hakkında ulaşabildiğimiz bütün bilgileri aktarmaya gayret gösterdik. Açılan müesseselerin çoğu kiralık binalarda faaliyet gösterdikleri anlaşılmıştır.

Tesis edilen bu müesseselerin bir kısmı Yahudi göçmenlere hizmet ettikleri de görülmüştür. Şahıslara ait özel mülk olarak fazla arazi satışı olmamıştır. Fakat Yahudi kökenli Almanların eline geçen geniş araziler de gözden kaçmamıştır.

Hükümet, açılan bu müesseselerin hukukî sorunu ile uğraşırken bu sefer de Yahudilerin göç, iskân ve arazi satın alma sorunlarıyla boğuşmaya başlamıştır. Özellikle Filistin topraklarını imparatorluktan koparmak için ciddi çalışmalar yürütülmüştür. Yahudiler bu amacı gerçekleştirmek için bir araya gelerek Siyonizm hareketini resmi bir şekilde kurmuşlardır. Filistin topraklarını ele geçirmek için, dönemin sultanı II.

Abdülhamid ile ciddi bir pazarlık yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in sert tutumunu ve inadını kıramamışlardır. Yahudiler pes etmeyip ısrarlarını devam ettirmişlerdir. Yahudiler, Filistin topraklarını, bedeli ne olursa olsun ellerine geçirmek için kararlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı yönetimi, her şeyin farkında olmasına rağmen devletin iç organlarındaki sorunlara bir türlü çözüm üretememiştir. Bir taraftan Yahudilere arazi ve emlak edinmelerini yasaklayan yasalar ve iradeler, bir taraftan da vicdanını satmış memurlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Devlet memurlarının bir kısmı, bir avuç para için imparatorluğun parçalanmasında pay sahibi olmuşlardır. Filistin'deki yerel yönetim, yapılanlara engel olmak yerine Yahudilerle iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Filistin'in en önemli ve en verimli sayılabilecek topraklarının Yahudilere kolay bir şekilde satılmasına aracı olmuşlardır. Bu memurların sayısı fazla olmasa bile burada satılan arazilerin miktarı önemlidir.

Arazi satış yasağının ciddi şekilde sürdürüldüğü 1900'li yıllarda, Filistin'de bir grup arazi simsarları ortaya çıkıp, memurların yapmaktan aciz kaldıkları ve satamadıkları arazilerin satışını kendileri üzerinden rahat bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

Yerel yönetimde görünen bu büyük zafiyetin yanında, toplumun cehaleti bir başka sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Haksızlığa karşı cesur bir duruş sergileyemeyen, Yahudilerin zulüm ve şiddetine dayanamayıp hakkından feragat eden insanlar da olmuştur. Bölgede yaşanan sorunlar karşısında birleşip, akıllı bir tavır sergilenmemiştir.

Bütün bunların neticesinde yüzbinlerce dönüm arazi Yahudilerin eline geçmiştir. Fakat çalışmamız boyunca arazi ve emlak satışından ziyade: Satış miktarı, yeri, zamanı ve kimler tarafından gerçekleştirildiğini şeffaf bir şekilde anlatmaya çalıştık. Bu çalışma sırasında en fazla dikkatimizi çeken nokta, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra yaşanan belirsizliktir. İttihâd ve Terakki Cemiyeti döneminde arazi satışıyla ilgili pek fazla belgeye rastlanmamıştır.

Yahudilerin toprak satışlarında kendileri lehinde oldukça ehemmiyetli ve işlevsel bir rol oynayan kanunlar yürürlüğe konulmuş ayrıca düzenlemeler yapılmıştır. Bunların başında 1867 yılında çıkarılan Teba'a-i Ecnebiyyenin Emlak-i İstimlakine Dair

Nizamnâmesi gelmektedir. Nitekim bu kanuna göre yüzlerce yabancı okul, hastane, kilise vb. müesseseler tesis edilmiştir. Esasen yabancı devletlerin ve vatandaşların ellerindeki emlâk ve arazileri inceleyecek olursak ciddi bir miktarda arazi ve emlâk satımı yapılmamıştır. Fakat Yahudilerin eline geçen emlâk ve arazilerin bir hayli fazla olduğunu belirtmek gerekmektedir. Burada vurgulamak istediğimiz konu, satın alınan bu arazilerin büyük bir kısmının yabancı devletlerin vatandaşı olan Yahudiler tarafından satın alınmış olmasıdır. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan bu arazi satışları, Sultan II. Abdülhamid'in bütün çabalarına rağmen devam etmiştir. Sultan II. Abdülhamid'den sonra da satış işlemleri gizli bir şekilde yapılmış olmalı ki, o döneme ait herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır.

İncelediğimiz bütün arşiv belgelerine göre satılan arazilerin miktarı 300.000 dönüm civarındadır. Fakat gözlemlediğimiz bazı kaynaklarda bu miktar 420.500 dönüm olarak gösterilmiştir. Bu da şu anlama geliyor ki, İttihâd ve Terakki Cemiyeti döneminde çok kısa bir sürede (1909-1914) yaklaşık 120.500 dönüm arazi satılmıştır. Bu rakam (420.500) olduğunu hesaplarsak, Filistin topraklarının genişliği de 27.000 km² 'dir (27.000.000 dönüm). Bu da demek oluyor ki, Yahudilerin eline geçen toprak oranı % 1,5 'tur.

I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle birlikte arazi satışı duraklama dönemi yaşamıştır. 1917 yılında Filistin toprakları İngilizler tarafında işgal edilmiştir. 18 Kasım 1917 tarihinde Filistin'de bulunan bütün tapu tescil daireleri kapatılmıştır. 24 Nisan 1918 emlak ve arazi satışı durdurulmuştur. Bu durum 1920 yılına kadar devam etmiştir.

İngiliz manda dönemi, Yahudiler açısından çok önemli bir süreç olmuştur. Bu süreçte Yahudi göçmenler, Filistin topraklarına akın akın gelmeye başlamışlardır. Buraya gelip yerleşen Yahudiler, İngiliz hükümetinin yardımıyla Osmanlı hükümetinin Filistin topraklarından çekilmesi ile sahipsiz kalan çoğu vakıf ve mahlûl arazileri rahat bir şekilde ellerine geçirmiştir. Daha sonra Balfour Deklarasyonu gereğince Filistin toprakları yavaş yavaş İngilizler tarafından Yahudilere teslim edilmiştir.

Bu çalışmamızın son satırlarını ele alırken, Filistin'de işlenen hatalar ve yaşanmış bu acı hadiselerin bedelini, bugünkü nesil de ödemek zorunda kalmıştır. Bu bedelin ne

kadar olacağını ve ne kadar devam edeceğini ise hiç kimse kestirememektedir. Ama bir gerçek var ki, o da hile ve zorla ele geçirilen arazilerin üstünde bugün bir devlet haline gelen İsrail Devleti'nin meşruiyeti, hep bir tartışma konusu olacaktır.

4

بعد قیام الیہ
میں نے
فرمان کیا

Beyrut vilâyetinde mahlûl kalan ve müzayedeyle satışa çıkarılan üç milyon dönümden fazla arazilerin satışına ve bu arazilere Yahudilerin ilgisine dair belge.

عنه فلكونه حفته بادشاه عظمی :

[illegible]

حضرت سائی جناب صدر تہا

مصدقہ چاکر کتبہ لبرر کہ
ملا جہیہ موسویہ نک ارضہ فلیطین ارضہ استراسی منع ایسم بارونہ دو رو جیلون ملا جہیہ موسویہ اسطہ
انعامک شہید اور لرد ارضہ مہلوتہ آکھیلہ جلی ۶ دی الصدہ ۶ و ۱۰ ماس ۶ تاریخہ اتحادیہ
قدار عالمی اقتصادہ ایکہ برکہ یافہ قضیہ راضیہ ۱۸۸۸ عیدہ قرہ نام جھلکڑ قریبہ واقع اولہ یافہ
مقیسک تحت نظرہ ہرقہہ اولہ او جہدہ دوغ ارضہ بی موسیہ بارونہ دو رو جیلون نانہ اولہ روضہ اشرا
ایہ اسدیکہ قدس شریف منصرفین ہرہ اسباب میں ایسم ہوا مانع اولہ ہرقہہ و حالہ کہ معاہدات
و مقدارہ واقعہ دارہ سن حرکت اولہ ضیف طرف عقارہ مزدہ تریہ ایدلکہ اولہ میں کیں ارضہ مذکورہ ہرہ
بطانہک دخی نظریہ صفہ مزا اولہ جہدہ بر حالہ اجماعی ہم ہرقہہ اولہ یقینہ موضع تحت اولہ او جہدہ دوغ
ارضہک شرائط مفردہ یہ ہرقہہ ہرقہہ فروختی معاملہ اسطہ اجناسہ مسعدہ اولہ دائر قدس شریف
منصرفینہ لازفلہ تبلیغاتک ایفا اتدیرلی منصرف ہم علیہ قحیماہ لری ارضہک اطراف و حوالہ اسطہ
جہدہ مہلہ الاورکہ ۶ ۱۰ سربہ اسطہ

بارونہ ارمنہ دو رو جیلون وکیل
الی

OSMANLI ARSIV
BEO
507/37969/2

BOA, BEO, 507/37969, lef 2.

Baron Rothschild, göçmen Müsevîleri yerleştirmemek şartıyla Filistin'de arazi satın alabileceğine dair belge.

ایمانی

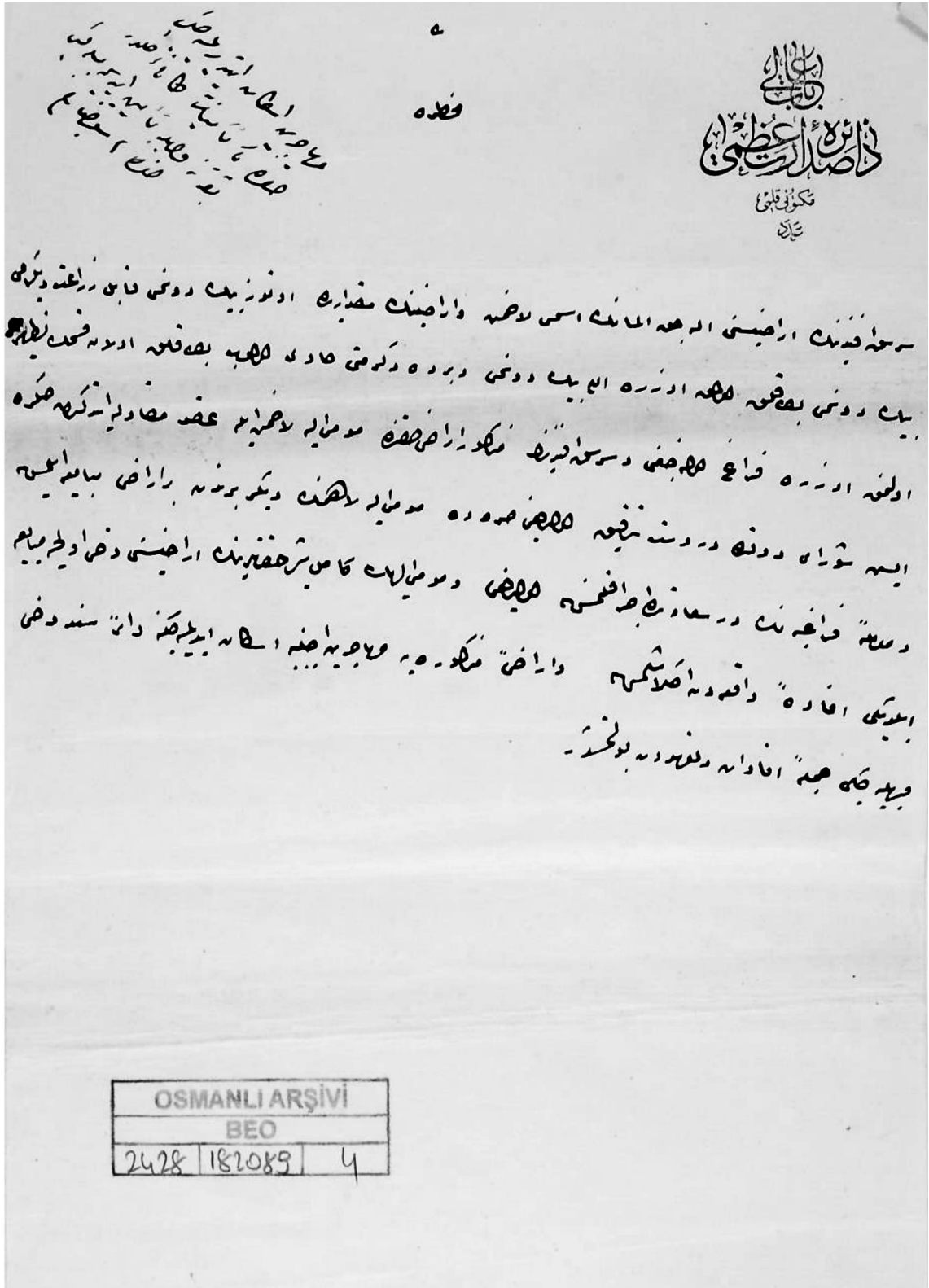
مکتوبی
عدد

دختر نظامی حسین
و ۱۸۷۷ نفر اول
و ۱۸۷۷ نفر اول
نایب خیر احمد بنک صورتید

با فرضی و خنده موسویان و قید الدین کیرکلی از حد خانه و دکان و فروه و مغازه کی الحاکم و اولاد و بلا خفیات اینکلی و
یوز قورکیز یازم اینیاد بومیانده بولناکی معبدک موسوی بارون ریوید و کیکلی و دیگر اجانب موسویان آدمی اولیانی
کی متعدد مجلدده موجود اینی حسین قسم غنی و فی خفسر انشا ایله اولیینه و بونورده حکوتی می کم نظامیه مرصند
لقد حکم شخصی اولاندرده ماعدانه بوباید که اراده سینه حضرت خلایقی موصی بدل عشر تقدیری و سینه اعطای
و بعدایینه خلایق قانونه حرکت میدانه و برسی می خانی ترقیافته دفعاندر بدید کی هالده موسوی و قورقه بولدی لید و خفیات
اینی انشانه کیر و طوری موجب جمعا اسکانه مخصوص اولاده بناری نزدیکه بولند قری کجه و اوکی نه رورقه اولامه کونه
منابر اولاده ارضی امیریه اوزینه یکینه بر طقم خانه و معبدانان نه جراتند نه طویلی شد با مسئول طومر قری
تقدیرده مقررده واقعیه توفیق حرکت و ماجریمه موسوی نه عدم قبول و اسکانه دار و قورقور جمع تعهدیه و نایبانه
رعایه اینی کیکلی و موجود موسویان عددی یکی بیک نفوسده زیاده بولنیانی کی آیدیه ولایتده الحاکمیه و
افطم موسویده باره لوه اوزیه کیکلی بونوره اتحادیه کیده اولیانی و موسویان عدم قبولی خفیه که اراده سینه خفیه
یادشاهیده مقدمه ایله قریکی بخاوه اجنبی موسویان اوزیه کیکلیده اسن ریوید و کیکلیان کوسر و کیکلی
نسریدنه ایلی کیکلی و بولیکلر ناضحاله و مستقبلا تفرق اولمجه ارضی و ساره تحدید ایلیکی تقدیرده اولاده کی
وساطت تقدیرانک وسعی و رسیله و ماجریمه موسویان اسکانه می اولادی مدبسه آیدیه اوک آنییه موجب صورت
می ذیر صورت ایله کی قدس بخانی مجلس اداره سنده وارد اولاده احرازه می تاریخی مضطربه بدیدر ملک شای باقی
طریق عالی صدر بنیاده النابه و سینه تاریخی و ایکی سینه و هیوز یکری نهدر لوتیکر سیده برچوره و ماجریمه
موسوی سوره و برقت و قدس چندینه کیده رک اولاده نوطه و سینه اجنبیه اولاده هم مذهدیه و در پی
اولاده جلب و کانه امیکه اولادی چند آیتا بونده برمودر تولدینه می برافتم اوزره و ماجریمه موسویان ملک
شاهانه قبول و الحاکمیه خفیه با اراده سینه حضرت شاهی اتحاد ایدیده منعینی اولاده اولاده برشمه اولاده

[illegible]

OSMANLI ARŞIVI			
BEO			
570	117680	2	

BOA, BEO, 2428/182089, leaf 4.

Cebelü'Lübnanlı Corci Musa Sersek tarafından Yahudi asıllı Lachman'a sattığı
arazilere dair belge.

سند جلیل صدر عظمای ۱۰۱۰ ماس ۱۱۱۱ نایب محمد بیرون دولتی را خنده عکاسی غنای تابع صفه نصای
اهل مسلمند و او را اوج کینک اضا سید تقدیم فنانه عربی الباره تلوانه نه زحمت

بسم الله الرحمن الرحیم

رحمتا و طمئین
علا

ظفر طویل راحم دین حضرت بار تقییت مستطاد امه و اما نه اولاد به قولی آینه سرج احوال فحوت آتالی عصره دیانه ساعه
ایله سوبه که بار و نه روح و کین بر نامه ملت موسی و نه یوسف که نام یوسفی ذانی نه سنده اولاد حبیبه صفه ظلم تقوی
ایله سنده مالی قالمه در رفیق بودند و او که سنده اول قضا نه کلوب چاغونه قریه سنده اقبان افان ایلمه
و سیم قدر ارضی بابا سید استقال ایله رک بوکونک کونده تحت نصرت الیمن ارضی او جوبوریه وونی تجار ایتمه
بو ارضی اکثرین راجم حبیبه الهه ایتمه سدی الی ارضی غصب ایلمه کثافه ایوب طوفانی و ارضی سید اهل اسلام
سنانا و فعلا تقیبات نارضیه بو مقفده و حق شرا و انبای عظامک مقررین و وارک آمد و سینه مخصوص اولاد
طاهر عاصیه ارضی قلب ابدوب نوله و انبای سید آمد و سنده منع ایلمه در معاری و کین طایفه غصب ایلمه
علاوه ایندیکنده بوکونک کونده حیواناتی می و نعیده می دم قالمه و میاه جاریه ایله کامله ارضی تحویل و اجلا
ایله ریکنده اولاد و عیال و هوسه لقمه هلاک اولاد درجه نه کهنه رفیق رفقه انبیا اولاد حبیب کثافه کینه ملک می
ایتمه و ایندیکنده ارضی مقفده بونه مقابله سلاویه اهدم و تحب ایلمه اولاد درده مهاجیره می حقیق ایلمه ایلمه
خانه انشا اینک اولدیکنده مهاجیره مقفده ارضی فسطحه نوطه ایتمک اوزره فوج و فوج کلمک درل مقفده انشا
انجیر دیکه سنا غو و کینله هد و هابه نه خاجره بنا علیه انبای عظام و ادبیای کرام مخصوص اولاد اهل اسلام
سکه و ما وای قیدی اولاد حبیب کثافه ارضی کینک ایادی حبیبیه کجولید اهل اسلام کجولید سینه راحم سانه الاطافه
جناب خلاقیتها رضایاده اولدیکنده بنی خصوصه معروضه نک لطفا حبیبه نظر وفت و اغنا به ارضی یاز و ختم
ایله قریه

ایجنہ ماسحہ ارضی اصولیہ جو از اول بموجب بریکی ماسهلانک دومی با دوحه نتائج مضره تولید ایج بیلجکی
 بریکی و بناؤ علی ذلک برابری اونا مرتبه بولسلفق بولسانه مؤثران امتا نه موجب عبرت و انشاء اولحه دوزره
 مجازا سدییه به چاریمیلدی مقصود اولر بقده نه سربقا تحقیقا نه مکده اجر سید سالفه لک فضا ارضی و بیوتک
 بارونه روحیلد مقدما و بریکی سابعه ایجت یومده ده محر مقدار نه زیاده ارضی تقصده و هان انا و موسوی
 اسکا نه بیمه کلکی انا و نابعه ایجنه اولر بقی چوند سو تقد سید می فضا سی تخم و لایز و فضا اولر ارضی و سانی
 بوندی استاده صنوع اولمیه انا می سازه به زیایه برسه طافق و هان انا و موسوی و فضا سانه کد لایز
 مدسه مذکوره ایجت اولر انا و هیضار مدیعی تقدیرم قرار و ارضی می فضا و تقد و انا و مقدما بلایز
 یا سید فضا لر هفت انا و و اجر اولر قراره نظیفقا مذکور ماسکند کلکجه همد فضا ارضی به سوزایه
 بورایه سوزایه کلک اولر لا جریه اسلام ده برسنک فوطینه و عدد مقصد نه زیاده اولر موسوی اولر انا
 انا و طر دینه مجبوریت ماسل اولر هفی در کار اولر بقده نه کیفیت بارونه روحیلد اولر انا و بریکی طبیعی
 اولر و کید نه صور نه قطع ده قطعیه ایست بوداره و صده صور نه نویسی اسباب بالاشکای نیجه سنک و بو
 نیفانک کلکی مدسه مذکوره طافق انا و اولر بقی حاله سو معاملا نه وقوع بولر جه نیفقا نه هجی انا و انا
 اولر و کیفیت ایسی و مقدار نه واقع ذلک نظیه و محافظه احکامه ذره ماسک و ساهلادی کور بولر
 مقدس قانونک تقیه اندکی مجازانک انا و اخبار و اجر اولر جفت مرکز و محفان و لایز ایجاب ایدیه مؤثره
 اکبر و سیدینا نکدر نیفقا بولایه جزئی بر فضا کور بولر اولر انا و اخبار ایجاب ایدیه اصولی ذره سنک انا
 ایدیه الیکد بر بولر تحت می که ارضی لازم کلجکی بیاید سفا

BOA, İ.D, 1372/ 1317 L 16, lef 1, s2.

Baron Rothschild, kendisine verilen izine uymayıp bölgede daha fazla göçmen yerleştirdiğine dair belge.

KAYNAKÇA

I. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Defterler

Kudüs Şer'iyye Sicilleri, nr.70.

Mukteza Defterleri, nr. 9.

Mukteza Defterleri, nr. 30.

Mukteza Defterleri, nr. 35.

Nizâmât Defterleri, nr. 9.

Nizâmât Defterleri, nr.10.

Belgeler

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 22/1592-lef 4; 65/4869; 155/11594-lef 12; 346/25906;
397/29744-lef 5; 889/66663; 205658; 2159/161871; 2428/182089-lef 6; 279328;
2866/214947 -lef 2; 313876; 323473; 328417.

Cevdet Hariciye (C.HR), 124/10 C 1229; 1612/ 4 M 1207.

Cevdet Timar (C.TZ), 61/3015.

Dahiliye Emniyet-i Umûmiye 4. Şube (DH.EUM.4.Şub), 22/40, 23/9.

Dahiliye Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.HMŞ), 72/8.

Dahiliye Islahat (DH.TMIK.S), 9/27-lef 1.

Dahiliye İdare Kısmı Evrakı (DH.İD), 43-1/28; 45/9- lef 6; 154/13, lef 3- 4- 6- 44- 54;
163/52; 163/53-lef 2.

Dahiliye Kalem-i Mahsûs Mûdûriyeti Evrakı (DH.KMS), 11/15.

Dahiliye Muhâberat-ı Umûmiye İdaresi Kalemi Evrakı (DH.MUI), 70-1/40.

Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT), 1362/5; 1475/21; 1486/23; 1844/58; 1475/95; 1968/72- lef 1; 2272/8; 2298/3; 2301/7; 2713/29, lef 4; 2629/31; lef 13; 2683/52; lef 2; 2717/57, lef 2; 2720/9, lef 2; 2724/3; 2744/33, lef 37 ve 45; 2757/42; lef 1; 2796/29; lef 8; 2831/11; 2877/64- lef 1; 2900/78- lef 1; 315/73-lef 1; 32/26; 372/52; 389/66-lef 1; 391/68; 402/63; 411/45; 53/11; 566/63; 58/2; 59/41; 647/13- lef 1; 662/11; 67/8-lef 1; 704/57; 745/60; 747/5; 83/15; 917/77; 1061/32; 1352/64; 1361/143, 1396/11; 1399/83-1; 1421/55; 1436/52; 1445/48; 1456/41; 1470/65; 1475/15; 1475/15-lef 1; 1484/77; 1486/77; 1490/70; 1494/40; 1529/101-lef 1; 530/17; 1537/34; 1543/12; 1557/67-lef 1; 1608/2; 166/2; 1662/22; 1670/9; 1683/54; 1762/31; 1778/37-lef 1; 1816/7; 1819/50; 1845/62; 1846/37; 1846/69; 1858/5; 1872/36; 1890/25; 1999/84; 2008/24; 2017/13; 2019/45-lef 1; 2025/36; 2043/94; 2052/24; 2055/57; 2081/58; 2147/73; 2207/130; 2207/47; 2217/49; 223/10; 2242/15; 2342/130; 24/41; 2422/22; 2500/11, 2517/118-lef 1; 2521/42; 2547/130; 2591/56; 2612/21; 2704/39; lef 2; 2736/19; 2819/13; 2822/31-lef 1; 2822/32; 2863/9.

Dahiliye Sicill-i Nûfûs Kalem-i Mûteferrik Evrakı (DH.SNM), 34/56.

Dahiliye Şifre Kalem-i Evrakı (DH.ŞFR), 42/181; 48/277; 49/216; 71/25; 93/227.

Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyet Mûdûriyeti (DH.UMVM),145/49.

Hariciye – Londra Sefâreti (HR.SFR.3), 22/8-lef 1.

Hariciye Mektûbî Kalemi Evrakı (HR.MKT), 199/65-lef 2; 199/65- lef 4.

Hariciye Nezâreti Hukuk Mûşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO), 126/5-lef 54; 73/8,- lef 6; 74/2-3- lef 2; 74/8_1- lef 1; 136/4, lef 1-3; 143/19, lef 2; 73/9; 184/71; 193/66.

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 371/114- lef 1 ve lef 2; 474/8-lef 1; 142/56; 220/47; 292/7; 333/107; 345/21; 346/109; 369/112; 38/19; 396/5; 398/12, 398/41; 421/47; 425/5; 446/25; 448/73; 448/82; 512/37-lef 1; 525/87; 537/15; 78/43.

Hariciye Siyasî Kısmı Evrakı (HR.SYS), 2334/10; 2334/25; 2434/34; 2440/23; 2443/47; 33/33.

İrade Adliye ve Mezâhib (İ.AZN), 1322 N 05- lef 7; 14 Z.1323/12; 1311 M 14- lef 1. 105/1330 S 1- lef 3; 1323 S 23- lef 4; 1323 Ş 07- lef 36; 1324 R 19- lef 3;14/1312 Z-01.

İrade Dahiliye (İ.DH), 1013/79969- lef 1; 1321/1312 L 1- lef 1; 34/1318 C 14; 1234/96607; 1234/96609; 1378/1318 C 24-lef 1.

İrade Defter-i Hakânî (İ.DFE), 1314 C 04; lef 29. 4/1313 M-03.

İrade Hariciye (İ.HR), 3/116; 1317 B 6- lef 1; 1325 S 18- lef 3; 1327 Za 14- lef 8; 1328 Ca 2-lef 3; 1328 L 10- lef 7 ve 8; 1328 Z 15- lef 7 ve 8; 1330 Za 11- lef 3; 1331 Ş 07- lef 1; 195/1320 S 21; 235/13899- lef 2; 298/18849- lef 2-3-7-9; 427/1329 Z 18; 428/1330 Ra 05; 431/1331 Ş 7- lef 1; 121/6042- lef 2.

İrade Hususî (İ.HUS), 1/1310 M-042; 97/1320.

İrade Maliye (İ.ML), 1329/7-2; lef 11.

İrade Meclis-i Mahsûs (İ.MMS), 03 Ş 1332/6; 34/1417- lef; 7110/4712; 112/4816- lef 1; 110/4726- lef 3; 66/3114- lef 1 ve 3; 84/3655- lef 10; 110/4726- lef 5; 117/5040- lef 1; 128/5472- lef 1; 17 L.1332 /20; 186/5- lef 2; 110/4712- lef 1.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 191/5790; 382/16734.

İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD), 44/2334-lef 2; 89/5314-lef 1 ve 2; 90/5356; 102/6068-lef 1; 106/6338- lef 1 ve lef 2; 108/6464- lef 1; 116/6948- lef 1 ve 5; 119/7150-lef 1; 1153/6886-lef1.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 12/17; 66/52; 95/6; 97/82; 101/14; 110/5; 111/64; 180/32; 195/32; 195/151; 241/164-lef 2; 234/124-lef 1.

Sadâret Âmedî Kalemi Defterleri (A.} AMD), 25/74.

Sadâret Dîvân Mühimme Kalemi Evrakı (A.} DVN.MHM), 502/63; lef 1.

Sadâret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.} MKT.MVL), 48/91; 72/72.

Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Evrakı (A.} MKT.UM), 73/48; 101/89.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 69/497; lef 3; 75/441523; lef 1 ve lef 2; 80/26; 228/4; lef 2; 231/13; lef 14; 1478/13, lef 12; 1990/38; lef 1; 2288/4; lef 2; 2288/29; 2295/9; lef 1; 2296/10; lef 10; 2300/9; 2317/11, lef 2; 2318/7; lef 13; 2465/29; 2529/9; lef 1; 2530/6; lef 2 ve 5; 2613/39; lef 2; 2623/23; lef 2; 58/6; 75/32; 76/19; 2292/32-lef 32; 2732/31-lef 1; 2543/11; 2425/8; 75/17.

Yıldız Esâs Evrakı (Y.EE), 91/12; 136/110.

Yıldız Mütenevvi Mârûzât Evrakı (Y.MTV), 181/114; 188/149; 198/12; 238/47; 285/162; 313/162.

Yıldız Perakende Avrakı Arzuhal ve Jurnal (Y.PRK.AZJ), 22/134-lef 1; 27/39; 30/37.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitâbet dairesi Mârûzâtı (Y.PRK.BŞK), 3/7; 6/77; 80/55.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA), 13/67; 32/86; 32/87.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Mârûzâtı (Y.PRK.HR), 27/30; 33/62.

Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezâreti Mârûzâtı (Y.PRK.MF), 3/30; 4/66.

Yıldız Perakende Evrakı Maliye Mârûzâtı (Y.PRK.ML), 23/8.

Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Mârûzâtı (Y.PRK.A), 10/100.

Yıldız Perakende Evrakı Serkurenalık (Y.PRK.SRN), 3/43.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM), 38/51; 41/5 43/26; 44/53.

Yıldız Perakende Evrakı Teşrifât Dairesi (Y.PRK.TŞF), 6/44; 6/50; 6/72- lef 2.

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilâyetler Tahriratı (Y.PRK.UM), 23/66.

Yıldız Sadâret Hususî Mârûzât Evrakı (Y.A.HUS), 258/70; 422/3; 422/44; 445/134.

Yıldız Sadâret Resmî Mârûzât Evrakı (Y.A.RES), 5/58; 83/83; 129/81; 128/ 68; 112/53; 130/53; 124/123; lef 4; 124/68; lef 1; 151/93; lef 1.

Yıldız Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı (Y.EE.KP), 42/4152; 17/1677; 18/1727.

Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB), 443/40.

II. DİĞER KAYNAKLAR

Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Târihi*, Haz. Musa Duman, İstanbul 2005.

El-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Fütûhu'l-Buldân*, Tah. Salahu'd-dîn el-Münecid, Kahire 1956, I.

El-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilü'n-Nübüvve*, Tah. Abdülmü'tî Kalacı, Beyrut, trs.

Celalzâde Mustafa Çelebi, *Selîmnâme*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Cevdet, *Târih-i Cevdet*, İstanbul 1303.

Düstur, *I. Tertîb*, I, 1289.

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire 1352.

Eminefendizâde Küçük Ali Haydar Efendi, *Şerh-u Cedid li-kanuni'l-arazi*, İstanbul 1893.

El-Ezdî, Muhammed b. Abdillâh, *Fütûhu's-Şam*, Tah. Abdülmün'im Abdullâh Âmir, Kahire 1970.

Hüseyin Hüsnü, *Arazi Kanunnâmesi Şerhi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1892.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, Beyrut 1957-60, II.

Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Nşr. Ali Kemal Aksüt, İstanbul 1939.

Müezzinzade Manisalı Ayn Ali Efendi, *Osmanlı Devleti Arazi Kanunları: Kanunnâme-i Âl-i Osmân*, 1018 / 1609, Sade. Hadiye Tuncer, Tarım Bakanlığı, Ankara 1962.

Şeyhülİslâm Arif Hikmet Bey, *el-Ahkâmü'l-mer'iyye fi'l-arazi'l-emîriyye* / 1275 – 1859, Matbaa-i Amire, İstanbul 1269/1851.

Et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Beyrut 1987, II.

Türkzade Mehmed Ziyaeddin, *Mükemmel ve Muvazzah Şerh-i Kanun-ı Arazi*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1893.

El-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitabü'l Meğâzî*, Tah. M. Jones, Kahire 1964-1966.

El-Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Cafer, *Târîhu'l- Ya'kubî*, Necef 1358, II.

III. ARAŞTIRMALAR

Abbadi, Bessam Muhammed, *el-Hicretü'l-Yehudiyye ila Filistîn min 1880 – 1990*, Amman 1990.

Abid, Khalid, “et-Tevessû'iiyyetu's-Suhyûniyye ve İsrâilu'l-kübra”, *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, VI, II. Kısım, Beyrut 1995.

Akar, Mustafa, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860–1861)*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1996.

Akıncı, Gündüz, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri, (1071-1859); Başlangıç Dönemi*, Ankara 1973.

Ali, Muhammed Kurd, *Ğütatü Dimeşk*, Şam 1984.

Altuğ, Yılmaz, *Yabancıların Arazi İktisabı Meselesi*, İstanbul 1957.

Altundağ, Şinasi, "Mehmet Ali Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VII.

-----, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi, 1831–1841*, I. kısım, TTK Basımevi, Ankara 1988.

AL-Arid, Waild, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Filistin’de Dinî, Kültür ve Sosyal Müesseseler, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 1989.

El-Arif, Arif, *Târihü’l-Kuds*, Amman 1984.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)*, Ankara 1991.

Arslan, Ali, *Avrupa’dan Türkiye’ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul 2006.

El-Aseli, Kamil Cemil, "Kudüs", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI.

-----, *Vesâik Makdisiyye Tarihiyye*, Amman 1982.

Avad, Abdülaziz, *Mukaddimetün fi Târihi Filistin’l-Hadîs 1831–1914*, Beyrut 1983.

Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI.

Barbour, Nevill, *Palestine: Star or Crescent*, London 1947.

Barkan, Ömer Lütfi "Çiftlik", *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu eserler, İstanbul 1990I.

-----, "Timar", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, I.

- Baykal, Bekir Sıtkı, “Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Bâbiâli”, *Belleten Dergisi*, (1959) XXIII / 89–92.
- Bayrakçı, Halil, *Osmanlı Toprak Sistemi: Mirî Hukuk*, İstanbul 1990.
- El-Bedirî, Hind Emin, *Arazi Filistîn Beyne Mezea‘imi’s-Suhyunîyye ve Hakâikut-Târih*, Kahire 1998.
- Beller, Steven, Herzl, New York 1991.
- Ben – Artzi, Yossi, *Early Jewish Settlement Patterns in Palestine: 1882 – 1914*, çev. Moshe Shalvi, The Hebrew University, Jarusalem 1997.
- Berekat, Nizam Mahmud, *el-İstitânü’l- İsrâilî fî Filistîn*, Merkezu Dirasâtî’l-Vahdeti’l-‘Arabiyye, Beyrut 1988.
- Beydilli, Kemal, “Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *Tarih Dergisi*, (1979) Sayı XXXII.
- Bostancı, Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin : (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2006.
- Bozkurt, Gülnihal, “İslam Hukuku’nda Müste’menler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 522, (Prof. Dr. Fadıl H.Sur’un Anısına Armağan)*, Ankara 1983.
- , *Alman- İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Gayr-i müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1989.
- Buzpınar, Tufan, “ II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında Filistin’de Yahudi İskân Girişimleri”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (1994) Sayı XXX.
- Chiha, H. Nedjib, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukukî Durumu”, *AÜHFD*, Çev. Halil Cin, (1967)XXIV, Sayı 1–4.
- Cilacı, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara 1990.

Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara 1978.

Çavdar, Tevfik, *Osmanlıların Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970.

Çetin, Atilla “Maarif Nâzırı Ahmet Zühdü Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (1983) Sayı X–XI.

Davison, Roderic H., *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, The Isis Press /İsis Yayımcılık, İstanbul 1999.

-----, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform (1856–1876)*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul 1997.

Ed-Debbâğ, Mustafa Murâd, *Bilâdünâ Filistîn*, V/2, Amman 1965-76,

Dhier, Amad Alden, *19.Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Filistin’de Demografik Yapı ve Nüfus Hareketleri*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 1999.

Doğan, Nuri, *Cumhuriyet Öncesi Türk-Amerikan Ticaret Anlaşmaları*, İstanbul 1996.

Eliav, Mordechai, "German Interests and Jewish Community in Palestine", *Studies on Palestine During the-Ottoman Period*, Jerusalem 1975.

Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, İstanbul 1999.

Engin, Vahdettin, *Pazarlık, İkinci Abdülhamid İle Siyonist Lideri Dr. Theodore Herzl Arasında Geçen “ Filistin’de Yahudi Vatanı” Görüşmelerinin Gizli Kalmış Belgeleri*, İstanbul 2010.

Ergin, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi 1381/1961*, İstanbul 1977.

Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, İstanbul 2002.

Fayda, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 2006.

- El-Ferhân, Yahya, “el-Kuds”, *Mevsû‘atu’l-Müdüni’l-Filistîniyye*, Beyrut 1990.
- Fesch, Paul, *Abdülhamid’in Son Günlerinde İstanbul*, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 1999.
- Fraşerli, Mehdi, *İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkatı Hâzırası*, Samsun 1325.
- Friedman, Isaiah, Germany, *Turkey and Zionizm*, Oxford University Pres. 1977.
- Göze, Ergun, *Siyonizm Kurucusu Theodore Herzl’in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1995.
- Hâlidî, Mustafa – Ferruh, Ömer, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, İstanbul 1968.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm’da Devlet İdaresi*, Trc. Kemal Kuşçu, İstanbul 1963.
- Hulagu, M. Metin, *Sultan Abdülhamid’in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey’in Hatıratı*, İstanbul 2003.
- İpşirli, Mehmet, “Timar”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1999.
- Jean – Cristophe Attias – Esther Benbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, Çev. Nihal Önal, İstanbul 2002.
- Kahveci, Habib, *İstrâticîyetü-l-İstîtânus-Suhyûnî fi Filistîn*, Beyrut 1978.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988.
- Karaman, M. Lütfullah, “Filistin”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII.
- Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 2006.
- , *Sultan Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, İstanbul 2013.

- Khouli, Azmi, Osmanlı Döneminde Kudüs'teki Yabancı Okullar (XIX. Yüzyıl), Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2006.
- Kıray, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul 1955.
- Kiel, Machiel, "Âyan", *DİA*, İstanbul 1991, III.
- Kocabaş, Süleyman, *İngiliz Tuzağı: Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü (1783–1923)*, İstanbul 2003.
- , "İsrail Devletine Giden Yolda Siyonizm-Osmanlı Devleti İlişkileri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (1991) Ağustos Sayısı.
- , *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları; Tarihte Türkler ve Fransızlar*, İstanbul 1990.
- Köprülü, M. Fuad, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (1931) I.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetleri 1553–1952*, Ankara 1952.
- Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.
- Kutluay, Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul 2010.
- Laqueur, Walter, *The History of Zionism*, Tauris Parke Paperbacks 2003.
- Ma'oz, Moshe, *Studies on Palestine During The Ottoman Period*, The Hebrew University, Jarusalem 1975.
- Mahmud, Emin Abdullah, *Meşâri'ü'l-İstitâni'l-Yehudi Munzu Kıyâmi's-Sevreti'l - Fransiyye Hattâ Nihâyeti'l-Harbi'l-'Alemyyeti'l-Ûlâ*, Safed 1984.
- Mennea, Adil, *Tarihu Filistîn fi Avâhiri' l-'ahdi 'l-Osmanî*, Beyrut 1999.
- El-Misîrî, Abdülvahab, "es-Suhyûniyye", *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1995.
- Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005.

- Nebioğlu, Osman, *Bir Devletin Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara 1986.
- Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981.
- Öke, Mim Kemal, *II. Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi*, İstanbul 1981.
- , *İngiliz Casusu Prof. Arminuus Vambéry Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 1983.
- , *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880–1914)*, İstanbul 2007.
- , *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul 2002.
- Özdemir, Hüseyin, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı*, İzmir 2010.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983.
- Pamuk, Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)*, İstanbul 1993.
- Polat, İlknur, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar*, Ankara 1993.
- Polvan, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, İstanbul 1952.
- Rodrigue, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1997.
- Sâlihiyye, Muhammed İsa, *Sicillü Arazi Livâi'l -Kuds Hesebü'd-Defter 342*, Amman 2002.
- Sander, Oral, *Ankara'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, Ankara 1987.
- , *Siyasî Tarih; İlkçağlardan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar*, Ankara 1989.
- Schoenman, Ralph, *Siyonizm'in Gizli Tarihi*, Çev. Aydın Pesen, İstanbul 1993.
- Schöleh, Alexander, *Tahavvulatun Cezriyye fi Filistîn 1856–1882*, Arapça trc. Kamil Cemil el-Aseli, Amman 1988.

- Es-Sehlî, Nebîl, “ et-Tahavvûlat’d-Dimoğrafiyye li-ş’a‘ab’l-Filistînî ”, *Sâmud el-iktisâdi Dergisi*, 120. Sayı, Amman 2006.
- Serbestoğlu, İbrahim, “19. Yüzyılda Filistin'de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi”, *History Studies*, (2012) sayı IV.
- Shvarts, Shifra, *The Workers Health Fund in Eretz Israel: 1911-1937*, Woodbrige 2002.
- Es-Sinvâr, Yahya, *Muhâdarât fî Târihi Filistîni’l-Hadîs*, Gazze 2012.
- Şufânî, İlyas, *el-Mucez fî Târih’i Filistîn’s-Siyasî*, Beyrut 1996.
- Tansel, Selahaddin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- Tanyu, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1979.
- Tunç, Sevim, *Türkiye’de Eğitim Eşitliği*, Ankara 1969.
- Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Ankara 1944.
- Uçarol, Rifat, *Siyasî Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1982.
- Umar, Ömer Osman, “Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2002) XII, Sayı 2.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1996.
- Vahapoğlu, M. Hidayet, *Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Ankara 1990.
- Yıldız, Rıza, *Türkiye’de Çağdaş Denetim ve Teftişin Doğuşu*, Ankara 1992.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, İstanbul 1995, XI.
- Yousef, Yousef Sami, *Târih’u Filistîn ‘Abre’l-‘Usûr*, Dimaşk (Şam) 1989.